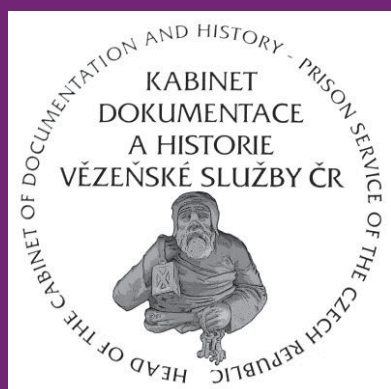




# Historická penologie

VYDÁVÁ VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR – AKADEMIE VS ČR

2/2020, ročník XVIII



VĚZEŇSKÉ PEŇAŽNÉ POUKÁŽKY V ČESKOSLOVENSKU 1949-1992

## Obsah

|                                                                                                      |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Úvod                                                                                                 | 2   |
| Finančné odmeňovanie väzňov                                                                          | 4   |
| Odmeňovanie väzňov v habsburskej monarchii                                                           | 5   |
| Odmeňovanie väzňov v zahraničí                                                                       | 6   |
| Vývoj odmeňovania väzňov v ČSR po 2. svetovej vojne                                                  | 10  |
| Vývoj odmeňovania odsúdených po roku 1951                                                            | 13  |
| Zamestnávanie a odmeňovanie odsúdených po roku 1989                                                  | 19  |
| Manipulácia s cennosťami, cennými papiermi, vkladnými knižkami, valutami a tuzexovými poukážkami     | 21  |
| Emisia väzenských peňažných poukážok a zriaďovanie kantín v československých väzenských zariadeniach | 22  |
| Všeobecné východiská                                                                                 | 22  |
| Vývoj emisie väzenských platidiel v Československu                                                   | 24  |
| Inventúry táborových poukážok a ich označovanie pečiatkami                                           | 27  |
| Falšovanie väzenských poukážok                                                                       | 30  |
| Náhrada poškodených táborových, resp. ústavných poukážok                                             | 31  |
| Druhotné využitie väzenských poukážok                                                                | 31  |
| Výňatky zo spomienok väzňov na používanie poukážok, nákupy a stravovanie                             | 31  |
| Pečiatky a ich použitie na označovanie väzenských poukážok                                           | 38  |
| Organizačné zmeny väzenstva v rokoch 1945, súvisiace názvy a ich skratky                             | 48  |
| Väzenské poukážky a ich technická a grafická stránka                                                 | 52  |
| Obdobie do menovej reformy v júni 1953                                                               | 52  |
| Obdobie po menovej reforme z r. 1953                                                                 | 68  |
| Táborové poukážky z obdobia 1953-1957                                                                | 68  |
| Chronológia táborových poukážok z obdobia 1953-1957                                                  | 81  |
| Táborové poukážky z obdobia 1958-1981                                                                | 88  |
| Ústavné poukážky z obdobia 1982-1992                                                                 | 92  |
| Katalogizácia táborových a ústavných poukážok                                                        | 95  |
| Tabuľkové prílohy                                                                                    | 98  |
| Prehľad prameňov a literatúry                                                                        | 105 |

# VÄZENSKÉ PEŇAŽNÉ POUKÁŽKY V ČESKOSLOVENSKU 1949-1992

Zbyšek Šustek

## Úvod

Od konca 40. rokov až do roku 1992 sa v československých väzniciach používala rozvinutá sústava účelových platidiel, ktorými sa odsúdeným vyplácala, ako „vreckové“, časť mzdy za prácu vykonávanú v rámci ich zamestnania. Vo väzenských kantínach za ne mohli nakupovať hlavne potraviny a hygienické potreby. Finančné odmeňovanie a nákup v kantínach stimuloval pracovný výkon odsúdených a pôsobil na ne výchovne. Umožňoval im uvedomovať si zmysel a hodnotu práce a udržať si predstavu o hladine cien a miezd v civilnom živote. Po odpykaní dlhých trestov to uľahčovalo návrat do normálneho života. Zo svojej mzdy kryli odsúdení náklady na výkon trestu, uhrádzali škody a podporovali svoje rodiny. Časť mzdy sa im ukladala na vkladné knižky. Uľahčovalo im to prvé dni na slobode. Zároveň išlo o naplnenie jedného z ustanovení, prijatých v roku 1958 rezolúciou OSN ako Štandardné minimálne pravidlá pre zaobchádzanie s väzňami.<sup>1</sup>

Verejnosť s väzenskými platidlami neprichádzala do styku. Ojedinelo však tieto platidlá za brány väzníc prenikali. Prevažne ich ako pamiatku prepašovali prepustení väzni. Tak sa dostávali aj do rúk bádateľov,<sup>2</sup> ktorí sa o nich pokúšali zhromaždiť aspoň minimum informácií a formulovať otázky o ich histórii.

Histórii československého väzenstva a podmienkam života odsúdených, najmä na prelome 40. a 50. rokov, bolo po roku 1989 venovaných viacero zásadných štúdií.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Lubomír BAJCURA, *Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945-1969*, in: *České vězeňství*, roč. 6, č. 2-3/1999, s. 10-138.

<sup>2</sup> Jaroslav ŠŮLA, *Platidla československých věznic 1948-1992*, in: Příloha k 74. číslu „Sběratelských zpráv“, Hradec Králové 1994; J. ŠŮLA, *Ještě jednou o československých vězeňských a táborových platidlech*, in: *Sběratelské správy*, č. 88/1999, s. 261-263; Miloš ZELINKA – Rudolf RUS – Stanislav RENNEN, *Několik otázek sběratelů táborových ústavních poukázek*, in: *Sběratelské zprávy*, č. 84/1998, s. 139-149; Frank HIEKEL, *Gefängnisgeld“ in der Tschechoslowakei. Teil 1*, in: *Münzen und Papiergeld*, č. 4/2002, s. 151-153; Jan HLOUŠEK, *Peníze – nepeníze*, in: Jáchymov-Joachimsthal I. a II. díl, Kateřina Hloušková (ed.), Jáchymov 2011, s. 132-135.

<sup>3</sup> Ludmila PETRÁŠOVÁ, *Vězeňské tábory v jáchymovských uranových dolech 1949-1961*, in: *Sborník archivních prací*, roč. 46/1994, s. 333-447; Eduard VACEK, *Stručný nástin vývoje vězeňství od roku 1989 do roku 1995*, in: *České vězeňství*, roč. 4, č. 1/1996, Praha 1996, s. 1-2; L. BAJCURA citované dielo; Dušan JANÁK – Aleš KÝR, *Nástin vývoje československého vězeňství v letech 1948-1989*, in: *Historická penologie*, 2/2004, Praha 2004, s. 1-5; Jan UHLÍK, *Skoro stoletý zákon a nápravné instituce 2. poloviny 19. století*, in: *České vězeňství*, roč. 7, č. 1/1999, s. 39-46; J. UHLÍK, *Zrod československého vězeňství*, in: *České vězeňství*, roč. 10, č. 3/2002, s. 37-44; J. UHLÍK, *Rozpis vězeňských potravinových dávek v období mezi světovými válkami*, in: *Historická penologie*, roč. 2, č. 5/2004, Praha 2004, s. 16-22; František BÁRTÍK, *Tábor Vojna ve světle vzpomínek bývalých vězňů*. Vyšehrad, Praha 2008; Helena ŠTAUFČÍKOVÁ, *Brněnský Cejl. Historie pozapomenuté věznice, kde své odpůrce věznili Habsburkové, nacisté i komunisté*, in: *Paměť a dějiny*, roč. 3/2008, Praha 2008, s. 115-121; Aleš KÝR – Alena KAFKOVÁ, *Pankrácká věznice v období historických změn (1889-1993)*, in: *Historická penologie*, 2009, č. 3/2009, Praha 2009, s. 1-94; Faisal HUSSEINI, *Kázeňské trestání odsouzených*, in: *Časopis pro právní vědu*

O väzenských platidlách tieto práce obsahujú málo informácií. Poskytujú však hlboké odborné zázemie pre ich štúdium a pochopenie ich funkcie. Priekopnícke sú práce Josefa Nejedlyho,<sup>4</sup> ktoré sa venujú väzenským platidlám špeciálne a vychádzajú z historických prameňov. Pre poznanie dejín väzenstva majú význam aj práce Nejedlyho o poukážkach na nákup výstroja pre personál väzňov.<sup>5</sup> Rozsiahlejšiu prácu o väzenských platidlách, ktorá je aj podkladom tejto štúdie uverejnil Zbyšek Šustek.<sup>6</sup>

Štúdium väzenských platidiel z počiatku ich používania v Československu sťažuje nedostatok dokumentov, najmä z prvých rokov ich používania. Tento stav je ale príznačný pre dokumentáciu dejín československého väzenstva ako takého. Príčinou je neodbornosť, s akou bolo väzenstvo na prelome 40. a 50. rokov riadené.<sup>7</sup>

Zásadný význam pre poznanie československých väzenských platidiel má ich označovanie ručnými gumovými pečiatkami jednotlivých väzenských zariadení, vykonávané podľa vnútorných predpisov o hospodárení a evidencii väzenských platidiel a o evidencii pečiatok a pečatidiel.<sup>8</sup> Opečiatkované poukážky tvoria odhadom 1000 sústav platidiel s veľkou vnútornou variabilitou a s časovo a miestne obmedzenou platnosťou. Doteraz však neexistuje vyčerpávajúci prehľad týchto pečiatok a spôsobov, akými sa na označovanie väzenských platidiel používali. Niektoré ich typy náznakov zachytili Nejedly a Hladík,<sup>9</sup> prehľad 393 pečiatok zostavil Šustek.<sup>10</sup> Cieľom tejto štúdie je súhrn všeobecných publikovaných poznatkov o väzenských platidlách, o hospodársko-spoločenskom pozadí ich obehu a pravidlách používania, o ich mieste v živote odsúdených, ako aj zasadenie týchto poznatkov do širšieho historického, hospodárskeho a spoločenského rámca.

a praxi, roč. 2, Praha 2010, s. 184-194; Jiří PADEVĚT, *Průvodce. Komunistické lágry. Tábory nucené práce, nápravně pracovní tábory, pracovní útvary vězňů a internační místa duchovních 1948-1962*, Praha 2019.

<sup>4</sup> Josef NEJEDLÝ, *Razítka na vězeňských platidlech*. Příloha Sběratelských zpráv, č. 96, Hradec Králové, 2000; J. NEJEDLÝ, *Neznáme kapitoly z vězeňské ekonomiky*. Zvesti Zboru vězeňské a justičnej stráže, roč. 39, č. 4/2007, s. 20-23; J. NEJEDLÝ, *Měnová reforma 1953 ve věznicích*. Příloha Sběratelských zpráv, č. 123, Hradec Králové 2008; J. NEJEDLÝ, *Měnová reforma 1953 ve věznicích*. České vězení, 2013, roč. 21, č. 3, s. 29-35.

<sup>5</sup> J. NEJEDLÝ, *Poukázková platidla v českém a slovenském vězení v letech 1967-1996*. České vězení, roč. 6, č. 2/1996, s. 55-63 a zadné dosky; J. NEJEDLÝ, *Poukázková platidla v českém a slovenském vězení v letech 1967-1996*. České vězení, roč. 7, č. 1/1999, s. 46-50 a zadné strany dosiek; J. NEJEDLÝ, *Poukážky na výstroj v českém a slovenském vězení v letech 1967-1996*, Numizmatika, 2000, roč. 17, s. 73-89.

<sup>6</sup> Zbyšek ŠUSTEK, *Vězenské peňažné poukážky v Československu 1949-1992*. Numizmatika, č. 29, s. 137-224.

<sup>7</sup> L. PETRÁŠOVÁ, citované dielo; L. BAJCURA 1999, citované dielo.

<sup>8</sup> Rozkaz č. 36/1979 náčelníka S SNV ČSR - Adm. 4 - o postupu při evidenci a dokumentaci rozkazů a instrukcí ve SNV ČSR a o evidenci razítek a pečatidel.

<sup>9</sup> J. NEJEDLÝ, *Svědectví archivu – vězení v zrcadle razítek*. České vězení, 1996, roč. 4, č. 5-6, s. 66-70; Ondřej HLADÍK, *Proměny razítka věznice Valdice od 19. století do roku 1989*, Historická penologie 2/2008, č. 2, s. 68.

<sup>10</sup> Z. ŠUSTEK, citované dielo.

## Finančné odmeňovanie väzňov

### *Odmeňovanie väzňov v habsburskej monarchii*

Odmeňovanie väzňov za vykonané práce pri prevádzke väzenských zariadení alebo pre vonkajších odberateľov má pozoruhodne dlhú tradíciu. Prvú zmienku o ňom nachádzame v pravidlách schválených v roku 1815 cisárom Františkom II. Pre viedenskú káznicu.<sup>11</sup> Väzni tu mohli za polovicu zárobku nakupovať jako doplnok bežnej stravy ďalšie potraviny – chlieb, polievky a dokonca aj pivo.

Odmeňovanie väzňov upravili aj rakúske trestné zákony z 27. mája 1852<sup>12</sup> a z roku 1873.<sup>13</sup> Podľa nich boli väzni povinní pracovať. Na mzdu nemali nárok, ale mohli dostať odmenu. Mala motivačnú a výchovnú úlohu v snahe o nápravu väzňov a uplatňovanie tzv. progresívneho spôsobu výkonu trestu. Podľa neho odsúdení prvú časť trestu vykonávali v triede s najprísnejším režimom a postupne mohli byť preradení do tried s miernejším režimom a viacerými výhodami.<sup>14</sup> Za polovicu odmeny si mohli vo väznici kúpiť veci na prílepšenie alebo ju mohli poslať rodine.

Odmena bola denne 1-3 grajciare v I. vstupnej a zároveň najťažšej triede, 1-4 grajciare v II. triede a 3-6 grajciare v III. triede. Mesačne odmena teoreticky dosahovala 0,30 až 1,80 zlatých rakúskej meny, teda sumu zhruba zodpovedajúcu dnešným 3 – 16 eurám.<sup>15</sup> Z časti týchto peňazí si mohol väzeň v I. triede nakúpiť „vedľajšie pôžitky“ v cene do 20 grajciarov, v II. triede do 30 grajciarov a v III. triede do 40 grajciarov. Za vedľajšie pôžitky sa považovalo 560 g bieleho chleba, 2 rožky, 50 g masla alebo slaniny, 100 g syra, 150 g pečeného a údeného mäsa alebo údenín, 300 g ovocia, 100 g soli, 150 g cukru, 1 alebo 2 citróny, 50 g korenia, 1 haring, 3,5 dcl mlieka, kávy alebo polievky, 0,35 l vína, 0,7 piva, 2 vajcia natvrdo. Potraviny musel väzeň zjesť vo výdajni, počas polhodinového odpočinku.<sup>16</sup> Ďalej mohol nakupovať mydlo, knihy a papier. Druhá časť zárobku sa ukladala na úrok. Hradili sa z nej škody spôsobené väznici a po prepustení sa väzňovi zostatok vyplatil.

Odmeny sa vo väzniciach líšili. Napríklad za lepenie obálok počas 12 hodín a norme 1600 kusov za deň, si odsúdený v procese s Omladinou v roku 1890 zarobil za mesiac len 6 grajciarov, tj. asi 0,50 eura, ktoré stačili na nákup dvoch vrecúšok sliviek. V roku 1916 sa za lepenie 1000 kusov obálok v Brne na Špilberku malo väzňovi vyplatiť 8 korún, čo sa však nahrádzalo prídelom fajčiva.<sup>17</sup>

<sup>11</sup> O. HLADÍK, *Proměny vězenského stravování*, in: Historická penologie, 3/2010, s. 33.

<sup>12</sup> Zákon č. 121 trestní o zločinech, přechínech a přestupcích pro císařství rakouské vydaný dne 27. května 1852. Říšský zákoník částka XXXVI.

<sup>13</sup> Zákon č. 119 o zavedení rádu v trestních procesech z 23. 5. 1873, Říšský zákoník, částka VLII.

<sup>14</sup> A. KÝR – A. KAFKOVÁ, *Poslání historické expozice nejen ve Věznici Plzeň*. Historická penologie 1/2012, Praha 2012, s. 15-25.

<sup>15</sup> Erik EYBL, *Von der Eule zum Euro. Nicht nur eine oesterreichische Geldgeschichte*. Mohorjeva – Hermagoras, Klagenfurt – Ljubljana – Wien 2005.

<sup>16</sup> A. KÝR – A., KAFKOVÁ, *Pankrácká věznice*, s. 1-94.

<sup>17</sup> A. KAFKOVÁ, *Tradiční vězeňská práce - lepení „pytlíků“*. Historická penologie, č. 2/2004, s. 12-14.

Z dikcie rakúskeho zákona nevyplýva, či väzni dostali do rúk zákonné peniaze, ani ako sa odmeňovanie a nákupy uskutočňovali. Prvá zmienka o väzenských platidlách v habsburskej monarchii pochádza zo 60. rokov 19. storočia z väznice v Samosújváru,<sup>18</sup> kde obiehali poukážky v hodnote 1, 5 a 10 grajciarov. Denná mzda najusilovnejších väzňov pri mykaní, pradení a tkaní vlny bola 5 grajciarov, za mesiac priemerne 1 zlatý rakúskej meny, teda asi 1/10 mesačnej mzdy nádenníka.<sup>19</sup> Za tieto peniaze si v kantíne mohli kupovať mlieko, tvaroh, cibuľu, zeleninu a chlieb. Ich ceny známe nie sú, ale mohli sa pohybovať okolo 2-3 grajciarov za kg zemiakov, 6-10 grajciarov za liter mlieka a 5-10 grajciarov za kg ražného chleba.<sup>20</sup>



*Poukážka väznice v Somosújvári zo 70. rokov 19. storočia (podľa Balaton et al.).*

*Preklad textu:*

*Poukážka kráľovského krajinského väzenského ústavu, 5, päť grajciarov, Pál Czóbel, hradný hajtmán, Nuritsán kontrolný zástupca*

### **Odmeňovanie väzňov v Československu do roku 1945**

Československo vyššie opísanú prax prevzalo. Len znížilo pracovnú povinnosť na 8 hodín denne, od 7.00 do 11.30 a od 13.00 do 17.30,<sup>21</sup> vrátane vyučovania (§ 48 Väzenských predpisov).<sup>22</sup> Trestancom v I. triede sa zo mzdy strhávalo 30% na správne náklady, zvyšok sa im ponechával. Ostatní trestanci dostávali odmenu podľa tarify Ministerstva spravodlivosti. Za zlepenie 100 kusov obálok dostal väzeň 60 halierov. Za polovicu mohol nakúpiť „vedľajšie pôžitky“. Väzni 1. skupiny mohli v stanovenom limite nakupovať denne, v ostatných skupinách 2x týždenne. Bolo však zakázané fajčenie a alkoholické nápoje. Nespotrebovaná časť prvej polovice a celá druhá polovica sa ukladala na úrok, ktorý však pripadal v prospech

<sup>18</sup> P. BALATON – K. LEÁNFALUSI – I. TAKÁCS, *Börtönpénzek, büntetőintézetek szükségpénzek Magyarországon*, Bedő Papírrégiség kiadványai, Budapest 2001.

<sup>19</sup> E. EYBL, 2005, cit. dielo, s. 115

<sup>20</sup> E. EYBL 2005, cit. dielo, s. 115 a 136

<sup>21</sup> J. UHLÍK, *Zrod československého vězeňství. České vězeňství*, roč. 10, č. 3/2002, s. 37-44.

<sup>22</sup> *Vězeňské předpisy, Část III*, Vydalo Ministerstvo spravedlnosti v Praze, 1931, 40 s.

fondy prepustených trestancov. Z úspor sa uhrádzali škody, ktoré väzni spôsobili väznici alebo sa sčasti posielali rodine. Praceneschopní väzni mohli využívať svoje dávnejšie úspory alebo peniaze zaslané zvonka, ale nanajvýš do 5 Kč každé dva týždne. Väzni, ktorí sa zriekli v jednom mesiaci využitia odmien, dostali za sporivosť odmenu 2 Kč, ktorá sa im pripísala k úsporám (§ 49).<sup>23</sup> Po prepustení sa zvyšok úspor väžňovi vyplatil. Nemajetní mohli pri prepustení dostať peňažnú podporu z podporného fondu ústavu (§ 78).<sup>24</sup>

Vyšetrovancom sa zo mzdy strhávalo 30% na správne trovy, 35% na náklady väzby a 35% sa ponechávalo k voľnému použitiu, pričom nákupy boli obmedzené denným limitom,<sup>25</sup> resp. mohli sa v prípade väžňov I. triedy konať raz za 14 dní do výšky  $\frac{1}{4}$  pracovnej odmeny a odmeny za usilovnosť za predchádzajúci mesiac (Príloha k § 53).<sup>26</sup> Väzni II. a III triedy túto výhodu nemali.

Výška odmien bola v 20. rokoch predmetom odbornej kritiky. Niektorí väzni totiž aj v najlepšej III. triede zarábali len 50 halierov za hodinu a na nákup vedľajších pôžitkov nemali prostriedky. Chýbali im peniaze najmä na nákup tukov, ktoré úradne poskytovaná strava neobsahovala v dostatočnom množstve.<sup>27</sup> Peniaze v hotovosti väzni mať pri sebe nesmeli (§ 58).<sup>28</sup> Odmeňovanie a nákupy robili bezhotovostne a vyúčtovanie sa predkladalo odsúdeným raz mesačne.

Zákon o výkone trestu štátneho väzenia č. 123 Zb. z. a n. a prevádzací výnos 34171/31 z 27. 7. 1931 zbavil pracovnej povinnosti politických (štátnych) väžňov a zároveň im poskytol rôzne výhody. Na vlastný náklad si mohli kupovať stravu alebo prilepšenie k väzenskej strave až do hodnoty 40 Kč. Na obed alebo večeru si mohli dožičiť pol litra piva alebo štvrt litra vína.<sup>29</sup>

Tieto pravidlá platili aj počas Protektorátu, ale zrejme sa nedodržiavali. Okrem iného preto, že chod väzníc (Pankrác) narušilo rozdelenie na časti používané okupačnými orgánmi,<sup>30</sup> zatiaľ čo Protektorát využíval len menšiu časť. Tieto predpisy prevzalo aj Slovensko, ale o ich uplatňovaní chýbajú poznatky.

### *Odmeňovanie väžňov v zahraničí*

V ZSSR sa väzenské platidlá (Obr. 2) používali od roku 1929<sup>31</sup> najmenej do roku 1934, ale len ako prémie udeľovaná svojvoľne dozorcami. V „improvizovaných“

<sup>23</sup> Tamtéž.

<sup>24</sup> Tamtéž.

<sup>25</sup> A. KAFKOVÁ, *Tradiční vězeňská práce - lepení „pytlíků“*. Historická penologie, č. 2/2004 s. 12-14; A. KÝR – A. KAFKOVÁ, 2009, cit. dielo, s. 17-19

<sup>26</sup> *Vězeňské předpisy*, 40 s.

<sup>27</sup> Lukáš PALEČEK, *Memorandum Františka Kočího o československém vězeňství*, in: Historická penologie, č. 1/2013, Praha 2013, s. 38-59.

<sup>28</sup> *Vězeňské předpisy*. Část III, Vydalo Ministerstvo spravedlnosti v Praze, 1931.

<sup>29</sup> J. UHLÍK, *Zrod československého vězeňství*, s. 43.

<sup>30</sup> A. KÝR – A. KAFKOVÁ, *Věznice Pankrác*.

<sup>31</sup> A. I. MALYŠEV – V. I. TARANKOV – I. J. SMIRENNYJ, *Bumažnyje deneznyje znaki Rossii i SSSR*, Finansy i statistika, Moskva 1991; P. F. RJABČENKO, *Polnyj katalog bumažnych deneznyh znakov i bon*

formách je odmeňovanie väzňov (a čierny obchod medzi nimi) známy v ZSSR aj z prelomu 40. a 50. rokov.<sup>32</sup> Používalo sa tam aj v 70. rokoch 20. storočia.<sup>33</sup>

V Taliansku už začiatkom 20. storočia dostávali väzni za prácu odmenu zhruba na úrovni slobodných robotníkov,<sup>34</sup> pričom podľa skupín väzňov mohli z tejto odmeny použiť 40-80% na nákup vedľajších pôžitkov, avšak nie za viac ako 0,33-0,65 lír denne.<sup>35</sup> Len v prípade zvlášť ťažkých prác mali povolené väčšie nákupy. Za dobré správanie mohli dostať 10% prémie. Odmena a rozsah nákupov sa znižovali u väzňov s ťažšími trestami. Zvyšok odmeny (60-20%) prepadal v prospech štátu, avšak Solnař<sup>36</sup> neuvádza, ako sa odmeny v talianskych väzniciach vyplácali.

V nacistickom Nemecku bolo odmeňovanie väzňov zavedené v mimoriadne deformovanej a cynickej podobe vo väčšine koncentračných táborov od roku 1943<sup>37</sup> a v židovských getách, v Lodži<sup>38</sup> a Terezíne.<sup>39</sup> V Lodži malo odmeňovanie skôr ekonomickú úlohu, v Terezíne prevažovala propagandistická úloha, vytvárajúca ilúziu normálnych pomerov v gete, tak pred samotnými väzňami, ako aj pred očakávanými návštevami kontrolných orgánov Červeného kríža.

V nacistických koncentračných táboroch slúžila emisia väzenských platidiel aj na faktické okrádanie väzňov a ich príbuzných, ktorí mohli do koncentračných táborov väzňom posilať sumy do 20 RM, no väzni za tieto peniaze mohli nakupovať iba podradný tovar. Pritom nákup potravín bol viazaný na nákup predražených a v tábore nepotrebných vecí. Po 2. svetovej vojne sa väzenské platidlá používali v oboch nemeckých štátoch<sup>40</sup> a v Maďarsku.<sup>41</sup>

---

*Rossii, SSSR i stran SNG (1769-1994).* Izdatel'sko-kul'turologičeskij centr „Sofia“, Lisbank, Kiev 1995; E. S. SEMILETNIKOVA, *Rasčetnye kvitancii lagerej osobogo naznačenijy (Ispravitel'no-trudovych lagerej) OGPU.* Deňgi v Rossijskoj istorii. Voprosy proizvodstva, obraščeniya- bytovaniya. Vypusk II. Sbornik materialov Vtoroj meždunarodnoj konferencii (16-18 oktjabrja 2019 g. Sankt–Peterburg), Sankt–Peterburg), s. 260-265.

<sup>32</sup> Ján KOŠÚT, *Cez červený očištec*, in: Slovenská asociácia násilne odvečených, Bratislava 1995, a osobné informácie

<sup>33</sup> Antonín KUNC, *Odměňování odsouzených v SSSR*, Zpravodaj SNV ČSR, 1977, č. 9.

<sup>34</sup> O. HLADÍK, *Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře – Itálie*. Historická penologie, č. 1/2008 s. 43-60.

<sup>35</sup> Asi ide o líry v hodnote pred I. svetovou vojnou, s kúpnu silou blízkou rakúsko-uhorskej korune, dnes ekvivalent cca 100-150 Kč, resp. 4-6 eur.

<sup>36</sup> O. HLADÍK, 2008, citované dielo.

<sup>37</sup> Z. ŠUSTEK, *„Prémiové poukázky“ v nacistických koncentračných táboroch*, Zberateľ, roč. 6, č. 12/200, s. 14-16.

<sup>38</sup> T. PIETRZYŃSKI, *Katalog i analiza wiedzy o monecie Getta Łodzkiego*, Polskie towarzystwo archeologiczne i numizmatyczne, oddział w Katowicach. Koło w Tychach, Katowice – Tychy 1988. BULKIEWICZ, *Pieniądz Getta Łodzkiego 1940-1944*, Piła 1993; J. STRZAŁKOWSKI, *Pinhas Shaar – projektant monet Getta w Łodzi*. Biuletyn numizmatyczny, č. 5-8/1986, s. 135-136.

<sup>39</sup> Z. ŠUSTEK, *Quittungen der Bank der jüdischen Selbstverwaltung im Getto Theresienstadt*. Slovenská numizmatika, č. 13/1993, s. 93-124; Z. ŠUSTEK, *Kwity banku samorządu żydowskiego w getcie terezynskim w latach 1943-1945*, s. 132-159, in: Filipow K., (Ed.), *Forum numizmatyczne, Pieniądz i mennice*. Studia i materiały, Białystok 2016.

<sup>40</sup> J. NEJEDLÝ, *Vězeňské peněžní poukázky NDR – SRN 1977 – 1990*, in: Sběratelské zprávy ČNS, pobočka Hradec Králové, č. 89-90/1999, s. 314-335.



*Poukázky („zúčtovacie kvitancie“) pre tábory OGPU v hodnote 2 kopejky a 1 rubel z roku 1929. Poukázky v hodnotách 1 - 20 kopejok boli jednofarebné s ležatým formátom, poukázky v hodnote 50 kopejok až 3 ruble boli farebné s formátom na výšku (1 rubel podľa Semiletnikovej)*

J. NEJEDLÝ, *Současná vězeňská platidla ve věznici v Brandenburg an der Havel*, in: Numizmatika, č. 17/2000, s. 90-94.

J. NEJEDLÝ, *Vězeňské peníze německé současnosti*, in: České vězeňství, roč. 8, č. 2/200, s. 66-67 a 71.

<sup>41</sup> BALATON et al., cit.dielo.



Poukážka v hodnote 1 marky z koncentračného tábora v Buchenwalde. Všetky boli jednostranné (archív autora)



Poukážka v hodnote 50 korún zo židovského geta v Terezíne (archív autora)



Poukážka v hodnote 5 mariek zo židovského geta v Lodži (archív autora)

## Vývoj odmeňovania väzňov v ČSR po 2. svetovej vojne

Na prax z obdobia I. ČSR nadväzujú paragrafy 10-12 Domáceho poriadku pre väznice krajských súdov z roku 1945.<sup>42</sup> Pracovnú povinnosť mali všetci trestanci, okrem odsúdených do väzenia I. stupňa, ktorí sa stravovali na vlastný náklad alebo na náklad príbuzných (len odsúdení na menej ako 5 rokov). Za vykonanú prácu trestanci nemali na odmenu nárok, ale na „*povzbuzení píce a spořivosti*“ ju bolo možné trestancem poskytnúť ako dobropis. Jej polovicu mohol trestanec použiť na podporu rodiny alebo na nákup „*přípustných vedlejších požitků*“. Druhá polovica sa trestancovi ukladala na úrok, ktorý však pripadal fondu na podporu prepustených väzňov. Odmeny a ich použitie sa priebežne účtovali za každého väžňa. Raz za tri mesiace sa vyúčtovanie trestancem predkladalo k nahliadnutiu a po prepustení trestanec potvrdzoval jeho správnosť. Peniaze v hotovosti mať trestanci pri sebe nesmeli (§ 28).

V uránových baniach v oblasti Jáchymova sa od 1. 8. 1946 vyplácali nemeckým zajatcom 2 Kčs denne, pričom výška odmeny sa menila. Za prekročenie normy sa vyplácali prémie. Naopak, za jej nesplnenie sa predlžovala pracovná doba alebo sa krátili prídely jedla. Liter piva stál v kantíne 6 Kčs a cigareta 1 Kč.<sup>43</sup>

Rovnaké zásady odmeňovania odsúdených obsahoval aj § 18 Domáceho poriadku pre okresné súdne väznice z 1. februára 1949.<sup>44</sup> Zvyšoval však časť odmeny, ktorú mohol trestanec použiť na svoje potreby (potraviny, učebnice, papier, zubná pasta, mydlo) alebo na podporu rodiny, na dve tretiny. Práceschopní odsúdení alebo bez vlastnej viny nezamestnaní mohli využiť aj poslednú tretinu odmeny alebo vlastné peniaze. Tieto ustanovenia sa týkali aj vyšetrovancov, ktorí však mohli používať aj vlastné prostriedky uložené v pokladnici väznice. Paragraf 11 Domáceho poriadku naďalej prísne zakazoval trestancom mať pri sebe peniaze. Odmeny sa účtovali každému väžňovi zvlášť a raz za tri mesiace sa mu vyúčtovanie predložilo k nahliadnutiu a podpisu. S tým súviseli aj povinnosti veliteľov staníc SVS, ktorí museli dbať na to, aby zamestnávateľia riadne platili a aby väzeň nepoznal objednávateľa prác.<sup>45</sup> To malo význam najmä pri prácach pre samotných príslušníkov SVS (§ 22). Ďalej museli dbať o evidenciu odmien a ich rozdelenie podľa smerníc Ministerstva spravodlivosti, resp. Povereníctva spravodlivosti (§ 23).<sup>46</sup> Samostatne museli viesť Denník peňazí väzňov a Peňažné listy väzňov (§ 44). Odmeny boli nízke – napr. pri lepení papierových sáčkov dostávali väzni v Ostrave do 1. 1. 1949 len 1,50 Kčs za hodinu, neskôr približne 4,00 Kč.<sup>47</sup> Od júna 1949 sa väžňom poskytovala odmena iba za nadvýkon, tj. nadčasovú prácu a prácu o nedeliach a sviatkoch. Pritom z čiastky zodpovedajúcej nadvýkonu sa väžňom

<sup>42</sup> Domáci rád pro věznice krajských soudů, Ministerstvo spravedlnosti v Praze, 1945, s. 20.

<sup>43</sup> F. BARTÍK, cit. dielo s. 23

<sup>44</sup> Domáci poriadok pre okresné súdne väznice z 1. februára 1949. Vydalo Ministerstvo spravodlivosti v Praze, 1949.

<sup>45</sup> Inštrukcie pre veliteľov staníc SVS. Vydalo Ministerstvo spravodlivosti v Praze, 1949.

<sup>46</sup> Tamtéž.

<sup>47</sup> A. KAFKOVÁ, *Tradiční vězeňská práce - lepení „pytlíků“*, s. 12-14.

vyplácalo len 20%.<sup>48</sup> V decembri 1949 bolo za nadvýkon odmenených 71,4% väzňov a ich priemerná odmena predstavovala 282 Kčs.

V táboroch v oblasti uránových baní v okolí Jáchymova, bolo pravdepodobne už 21. 10. 1949, no s určitosťou 28. 7. 1950 rozhodnuté, že väzni budú dostávať rovnakú odmenu ako civilní zamestnanci. Národný podnik Jáchymovské doly, založený 7. 3. 1946 v súvislosti s Československo-sovietskou dohodou o ťažbe rúd a koncentrátov obsahujúcich rádium a iné rádioaktívne prvky z 23. 11. 1945, mal za väzňov platiť sociálne poistenie (14,9% zo mzdy) a stravovanie účtovať ako v civilných závodných jedálňach. Tieto pravidlá 28. 7. 1950 potvrdili Zástupca veliteľstva SVS pplk. Milana Klosa a vládny zmocnenec pre banské podnikanie JUDr. Otakar Pohl, na základe zápisnice z 21. 10. 1949 o organizácii trestaneckého pracovného oddielu Ostrov.<sup>49</sup> Navyše, od 1. 7. 1950 mali väzni dostávať „jáchymovský príplatok“ 30 Kčs na osobu a deň.<sup>50</sup> Z odmeny dostávali len 30% a 1 Kčs denne ako vreckové. Sumy vyplatené väzňom boli len zlomkom peňazí, ktoré n. p. Jáchymovské doly za ich prácu zaplatil. V roku 1950 z 289 656 226,20 Kčs sa väzňom na odmenách vyplatilo len 30 464 863,20 Kčs a na prémiech a jáchymovskom príplatku 10 011 495,40 Kč,<sup>51</sup> teda len 13,97% hodnoty ich výkonov! Za iné práce väzňov dostala SVS Ostrov 3 151 095,40 Kčs a za dielenské práce 104 744,40 Kčs.

Pri kontrole účtovania pplk. Klos zistil, že mnoho väzňov v skutočnosti nepracuje a že sú neporiadky v účtovaní dodávok potravín národným podnikom Jáchymovské doly, ako aj to, že podnik nezaplatil za prácu väzňov za celý rok 1949, pričom prvú časť dlžnej čiastky poukázal až 30. 1. 1950. Neskôr mal tieto peniaze poukazovať mesačne, ale vždy spätne za minulý mesiac.<sup>52</sup> Čistý zisk pracovných táborov na Jáchymovsku bol v roku 1949 34 863 448,80 Kčs (príjmy 431 867 464 Kčs a výdaje 397 004 015,20 Kčs). V roku 1951 predstavovali príjmy táborov, vo zvláštnej oblasti Ostrov, polovicu príjmov všetkých ostatných útvarov.

Peniaze na nákupy v kantínach začali väzni dostávať v septembri 1950. Kantíny sa vo všetkých táboroch začali zriaďovať v jeseni 1950 a platilo sa tam táborovými poukážkami ako náhradkou zákonných peňazí.<sup>53</sup> Pre kantíny bol zakúpený tovar v hodnote 13 941 718,45 Kčs. Nákup bol diferencovaný podľa výkonnosti väzňov prostredníctvom „nákupeniiek“ Odstrihávali sa z nich kupóny, ktoré sa nalepovali na hárky a ich počet musel súhlasiť s množstvom tovaru dodaného do kantíny.

<sup>48</sup> L. BAJCURA, citované dílo, s. 17

<sup>49</sup> L. PETRÁŠOVÁ, citované dílo, s. 352.

<sup>50</sup> Tamtéž, s. 354.

<sup>51</sup> Tamtéž, s. 398.

<sup>52</sup> Tamtéž s. 352.

<sup>53</sup> Tamtéž, s. 403.

## Odmeňovanie chovancov v táboroch nútených prác

Na prelome 40. a 50. rokov mali špecifické postavenie Tábor nútených prác (TNP). Boli zriaďované na základe zákona č. 247/48 Zb. z 25. 10. 1948. Svojou koncepciou nadväzovali na pracovné tábory z konca I. ČSR a z obdobia Protektorátu, kde mali slúžiť na pracovné využitie nezamestnaných a potulujúcich sa osôb (pozri aj nižšie). V rokoch 1948-1954 v nich však nepracovali právoplatne odsúdení občania, ale osoby nepohodlné vládnucej moci, ktoré boli do nich povolávané na tri mesiace až na dva roky, iba na základe svojvoľných rozhodnutí trestných komisií národných výborov. Zároveň do nich boli „preventívne“ zaraďované osoby po odpykaní trestu odňatia slobody. Povolanie osoby sa nazývalo „chovanec“ a mali voľnejší, kasárenský režim ako odsúdení vo väzeniach. Povoľovali sa im aj vychádzky a dovolenky.

Chovancom TNP „Prozatímní ústavní, kázeňský a výchovný řád pro tábory nucené práce“<sup>54</sup> z roku 1948 a neskôr aj „Směrnice pro správu táborů nucené práce“ z augusta 1950,<sup>55</sup> už na základe § 4 vyhlášky MNB č. 492/1950 Ú. L. I. priznávali nárok na plat za prácu podľa pracovného výkonu. Zároveň stanovovali spôsob výpočtu zrážok na prevádzku tábora, ubytovanie a stravu chovancov, odvody dane zo mzdy a príspevkov na národné poistenie. Umožňovali aj výplatu časti odmeny v hotovosti ako vreckové. „Základní táborový řád pro tábory nucené práce“<sup>56</sup> pritom stanovoval tri pracovné triedy a pravidlá na zaraďovanie do týchto tried a využívanie zmeny zaradenia do tried ako odmeny alebo trestu. Vreckové v I. triede predstavovalo „z výchovných dôvodov“ 15%, v II. triede 10% a v III. triede 5% z čistého príjmu chovanca. Vyplácalo sa mesiac pozadu. Zároveň poriadok určoval, že na nákup nevyhnutných predmetov (poštové známky, zubná pasta, žiletka na holenie) slúžia chovancom táborové predajne, vedené v rézii tábora.

V táboroch nútených prác v oblasti Jáchymova (tábory Barbora 3. 10. 1949 až 25. 4. 1951 a Nikolaj od 1. 9. 1950 až 15. 2. 1951) a Příbrami (tábor Vojna do r. 1951) sa priemerné zárobky v roku 1950 pohybovali od 3 247 Kčs do 4 500 Kčs a maximálne 9 361 až 20 300 Kč.<sup>57</sup> Z charakteru režimu i z nepriamych náznakov<sup>58</sup> je zrejmé, že chovanci mali v rukách zákonné peniaze.

Túto skutočnosť do istej miery potvrdzuje zákonná desaťkorunáčka vzoru 1945, označená čiernymi odtlačkami pečiatky s textom TÁBOR NÚTENÉJ PRÁCE NOVÁKY. V tejto právnej podobe tábor fungoval od decembra 1948 do 30. 9. 1951.<sup>59</sup> Účel opečiatkovania štátovky je nejasný. Pokus vytvoriť týmto spôsobom uzavretý

<sup>54</sup> Archív ZJVS SR, Leopoldov (ďalej len A ZVJS), Prozatímní ústavní, kázeňský a výchovný řád pro tábory nucené práce Ministerstvo vnitra č. j. 1620/19-19/11-1948-III/6a.

<sup>55</sup> A ZVJS, Směrnice pro správu táborů nucené práce (Sm. I. TNP). Ministerstvo národní bezpečnosti č. j. 1100111/50-006, Praha, srpen 1950.

<sup>56</sup> A ZVJS, Základní táborový řád ZTR C-PA X-13, 3/A-16/21, tábory nucené práce, Praha.

<sup>57</sup> F. BARTÍK, 2008, cit. dielo, s. 27.

<sup>58</sup> J. PADEVĚT, citované dílo, 312 s.

<sup>59</sup> J. SIVOŠ, *Bez rozsudku! Pracovní tábory, sústřed'ovanie táborů a tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1945-1953*. Ústav pamäti národa, Bratislava 2011.

peňažný obeh v tábore by musel naraziť na ťažkosti pri vyúčtovaní tovaru dodaného do táborovej predajne, ako aj pri výmene takto označených platidiel po likvidácii tábora. Podľa zákona o ochrane československej meny išlo o nezákonné poškodzovanie platidiel. Označenie preto treba považovať skôr za svojvôľu personálu tábora alebo artefakt vyrobený ku škode zberateľov.



*Desaťkorunová štátovka vzoru 1945 označená, pravdepodobne nelegálne, čiernymi odtlačkami pečiatky Tábora nútenej práce Nováky (súkromná zbierka Poľsko)*

### **Vývoj odmeňovania odsúdených po roku 1951**

Ďalšou etapou je „Vězeňský řád“ z roku 1951 platný od 1. 9. 1951, ktorý výslovne ukladá práceschopným odsúdeným pracovnú povinnosť.<sup>60</sup> Obvineným ju ukladal iba ak to dovoľoval účel väzby a len bezprostredne vo väznici. Rozlišoval štyri výkonnostné skupiny, pričom o zaradení väzňov rozhodoval triedny pôvod väžňa a povaha trestného činu. Mladistvých sa zaradenie do tried netýkalo. Za prácu priznával väzňom nárok na odmenu. Jej výška sa mala podľa § 31 určovať v závislosti na pracovnom výkone podľa zvláštného, v § 31 necitovaného predpisu. Z dikcie § 32, ktorý väzňom priznával plnú výšku odmeny za vynálezy, zlepšovacie návrhy a iné mimoriadne výkony, ktoré vyplácal podnik, kde väzni pracovali, však vyplýva, že za bežné práce sa väzňom vyplácali len menšie čiastky.

Peňažité odmeny bolo možné udeliť aj za dobré správanie sa alebo za vynikajúce činy, napr. záchranu života, odvrátenie škôd apod. Odmeny nad 1 000 Kčs muselo schváliť krajské veliteľstvo Zboru väzenskej stráže. Zúčtovanie odmien sa väzňom predkladalo raz za tri mesiace. Odmeny sa mohli používať aj na úhradu škôd spôsobených vo výkone trestu alebo exekúcií. Poriadok neobsahoval ustanovenie o vreckovom. Jeho existenciu však naznačuje § 15 „Domáciho řádu

<sup>60</sup> A ZVJS, Vězeňský řád. Výnos ministra spravedlnosti ze dne 2. července 1951, vydaný podle § 123 zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovělém soudnictví, Ministerstvo spravedlnosti – velitelství SVS, Praha 1951.

*pro vězně*“,<sup>61</sup> ktorý je súčasťou tohto väzenského poriadku, a zakazoval medzi väzňami predaj čohokoľvek.

Obrat v odmeňovaní odsúdených znamenal výnos Ministerstva spravodlivosti z 27. 1. 1952 č. 678-III/1,<sup>62</sup> ktorý stanovil, že väzni zamestnaní vo výrobe, majú nárok na rovnakú odmenu ako civilní pracovníci vykonávajúci takú istú prácu. Toto opatrenie výnos predkladal ako prejav *“hospodářské síly státu”*: „...velká změna ve výkonu trestu v podmínkách lidově demokratického zřízení“, „zájem lidově demokratického zřízení o převýchovu vězňů“ a „propastný rozdíl mezi společnostmi kapitalistickou a utvářející se společností socialistickou“.

Citovaný výnos určoval, že väzeň nesmie v odmenách vidieť len výhodu pre seba, ale aj prejav spravodlivosti, a ukladal správe väzníc v hlásení o výchovnej činnosti uviesť, ako na odmeňovanie väzni reagovali. Tento výnos zároveň určoval, že zo mzdy väzeň hradí náklady na výkon trestu a národné poistenie, pričom zvyšok sa delil na podporu zasielanú rodine, vreckové a úložné. Mzdu vyplácali podniky, pre ktoré väzni pracovali, prostredníctvom veliteľstva do 15 dní. Zrážky zo mzdy vypočítavalo veliteľstvo. Počas pracovnej neschopnosti mal väzeň nárok na výplatu 1 Kčs z prostriedkov väzenskej správy. Väzni v učebnom pomere mali nárok na odmenu 100 Kčs mesačne. Vreckové slúžilo na nákup potravín, fajčiva a predmetov osobnej spotreby, povolených domácim poriadkom.

Vreckové bolo odstupňované podľa výšky mzdy. Veliteľ väzenského ústavu ho mohol zvýšiť na úkor úložného ako disciplinárnu odmenu alebo z iných závažných dôvodov (nemoc). Naopak, ako disciplinárny trest ho mohol znížiť až o 50% na dobu troch mzdových období. Vreckové nevyčerpané v priebehu jedného mzdového obdobia sa presúvalo do nasledujúcich období. Väzeň mal právo použiť časť vreckového ako príspevok rodine, pričom príspevok na jednu osobu nemohol za štyri týždne prekročiť 700 Kčs a 250 Kčs na každú ďalšiu osobu. Z úložného mohol na podporu rodiny použiť nanajvýš 3/4, ak jeho výška prekročila v prvom roku trestu 500 Kčs, v 2. až 5. roku 2 000 Kčs, v 6. až 10. roku 5 000 Kčs. Ak väzeň nepodával zodpovedajúci výkon, prislúchalo mu vreckové len 2-5 Kč denne. Veliteľ väzenského ústavu mal právo udeliť aj mimoriadne odmeny.

Na peniaze väzňa mohla byť uložená exekúcia, platená z jednej polovice z vreckového a z druhej polovice z úložného. 5 000 Kčs zodpovedalo tesne pred menovou reformou z roku 1953 priemernému mesačnému platu. Veliteľstvu Zboru väzenskej stráže bolo 18. 2. 1952 uložené, aby zavedenia odmeňovania väzňov vysvetľovalo na straníckych schôdzach svojim príslušníkom. Na tento výnos nadväzoval výnos Ministra spravodlivosti z 14. 3. 1952 č. 3361/52-III/1<sup>63</sup> o úprave pracovných odmien väzňov, zamestnaných vo väzenských ústavoch a justičných majetkoch, teda pri prácach vnútri väzenských zariadení. Za tieto práce náležala väzňom hrubá mzda stanovená podľa civilných mzdových predpisov, znížená

<sup>61</sup> Tamtéž.

<sup>62</sup> A ZVJS Výnos ministra spravodlivosti ze dne 27. ledna 1952 č. 678/52-III/1.

<sup>63</sup> A ZVJS, Výnos ministra spravodlivosti ze dne 14. 3. 1952 č. 3361/52-III/1 o úpravě pracovních odměn vězňů zaměstnaných ve vězeňských ústavech a justičních statcích.

o sumu zodpovedajúcu dani zo mzdy. Práce sa zaznamenávali v pracovnom výkaze väžňa. Za práce vykonávané pre vonkajšieho odberateľa na strojoch a materiáli dodanom týmto odberateľom, alebo za príležitostné domáce práce však prináležalo vreckové len 2-5 Kčs za celodennú prácu. Pritom za mimoriadny výkon mohol veliteľ väzenského ústavu poskytnúť prémie, alebo po schválení krajského veliteľstva Zboru väzenskej stráže stanoviť, že práca bude odmeňovaná ako práca vo výrobe podľa výnosu 678/52-III/1 (pozri vyššie).<sup>64</sup>

Odmeňovanie väzňov a s tým súvisiace prevody peňazí rodinám a na krytie nákladov na výkon trestu predstavovalo značné sumy. Názorne to ukazujú príjmy a výdavky Väzenského ústavu Ostrov v roku 1954 (Tab. 1 až 4). Napriek nezrovnalostiam v súčte príjmov a výdavkov je zrejmé, že pracujúcim väzňom a ich rodinám ostala približne polovica zarobených peňazí.<sup>65</sup> Vyplatené vreckové väzni v roku 1954 takmer v plnej výške využili na nákup v kantínach (Tab. 2 a 3). Podobná situácia bola aj v roku 1955 (Tab. 4). Od 1. 2. 1956 sa do nákladov na výkon trestu pracujúcich odsúdených mali zahrnúť aj platy príslušníkov Ministerstva vnútra, zamestnaných v správe nápravných zariadení Ministerstva vnútra a náklady na výkon trestu nepracujúcich odsúdených. Do praxe bol tento spôsob zavedený k 31. 3. 1956. Odsúdených zafažil čiastkou 20 miliónov Kčs. Odsúdení na túto zmenu reagovali nepokojmi.<sup>66</sup>

Do roku 1954 bolo vreckové vyššie, aj 2 000 Kč,<sup>67</sup> nákup voľný, od r. 1955 vreckové kleslo na 200- 800 Kčs, táborové poukážky dostali len odsúdení, ktorí plnili stanovené normy nad 100 %. Celkové plnenie noriem dosahovalo 109,33% v hlbinných a 114,63% pri povrchových prácach, no značná časť odsúdených stanovené normy neplnila (1954 – 34,64% v hlbine, na povrchu 21,47%). Priemerný zárobok jedného väžňa na pracovnú zmenu v roku 1955 bol 52,78 Kčs, v roku 1956 stúpol na 54,01 Kčs. Úroveň mesačných zárobkov a výšku kont odsúdených v táboroch v oblasti Jáchymova v polovici 50. rokov ukazuje tab. 4. Odmeňovanie väzňov ďalej podrobne upravil „*Předpis o odměňování odsouzených a o účtování peněz vězňů*“ z roku 1956<sup>68</sup>. V podstate zhrňa ustanovenia predchádzajúcich predpisov. Navyše prináša podrobné mzdové tabuľky pre jednotlivé druhy práce, vykonávané priamo vo väzniciach (pranie bielizne, práce v kuchyni, v zdravotníckych zariadeniach apod.). Mesačné odmeny predstavovali v troch triedach 630, 680 a 720 Kčs.

V roku 1957 boli zavedené hodinové mzdy, ktoré pri odsúdených pracujúcich vo vnútornej réžii predstavovali v pracovných skupinách I. – IV. 2,65; 3,15; 3,40 a 3,60 Kčs. Kvalifikovaný lekár v pracovnej triede VII mohol mať odmenu až 1250 Kčs, ktorá sa približovala vtedajším priemerným platom v civilnom sektore.

<sup>64</sup> A ZVJSJ, Výnos ministra spravedlnosti ze dne 27. ledna 1952 č. 678/52-III/1,

<sup>65</sup> L. PETRÁŠOVÁ cit. dielo, s. 399.

<sup>66</sup> Tamtéž, s. 399, pozn. 129.

<sup>67</sup> Táto suma je nápadne vysoká, najskôr ide o staré Kčs, v nových Kčs by išlo o reálnejších 400 Kčs.

<sup>68</sup> A ZVJS, Předpis o odměňování odsouzených a o účtování peněz vězňů. Služební knihy Ministerstva vnitra. MC-fin-II-8.

Z odmeny sa však mohlo ako vreckové vyplatiť najviac 800 Kčs mesačne. Úložné sa mohlo odsúdenému vyplatiť pri prepustení iba ak uhradil náklady trestného konania a náklady na výkon trestu. Predpis obsahuje aj rozsiahle tabuľky na rozpis odmeny na jednotlivé položky (podpora rodiny, vreckové, úložné, náklady na výkon trestu). V mzdových tabuľkách zaujme teoretické rozpätie mesačnej hrubej mzdy: 13,66-15 000 Kčs, predpis rátať aj s tým, že mzda môže byť ešte vyššia a uvádzal príklady jej výpočtu. Vzhľadom na vtedajšie platy v civilnom živote, je jeho horná hranica vysoká, i keď v prípade väzňov asi nereálna. V novembri 1963 bola vydaná *Směrnice o agenturně operativní práci upravující práci s tajnými spolupracovníky z řad odsouzených*.<sup>69</sup> Medzi ich odmenami (prerušenie trestu, návrh k podmienecnému prepusteniu) figurujú v článku 35 aj finančné odmeny – zníženie alebo upustenie od vymáhania nákladov na výkon väzby, podpora rodinným príslušníkom v mene tajného spolupracovníka. Peňažité odmeny do 200 Kčs udeľoval náčelník útvaru NZ-MV, do 1 000 Kčs náčelník správy NZ-MV, nad 1 000 Kčs minister vnútra.

V roku 1964 bol vydaný nový *Řád pro výkon trestu odnětí svobody v nápravných zařízeních Ministerstva vnitra*.<sup>70</sup> Tento poriadok zaviedol tri diferenciačné skupiny odsúdených predstavujúce: I. základný režim (odsúdení, ktorí doposiaľ neboli vo výkone trestu alebo v ňom neboli v posledných 10 rokoch, ak nepatria do III. skupiny a mladiství pokračujúci vo výkone trestu po dovŕšení 18 rokov), II. zosťrený režim (odsúdení, ktorí boli v posledných 10 rokoch najmenej raz vo výkone trestu, ale nepatria do III. skupiny) a III. prísny režim (odsúdení označení za zvlášť nebezpečných recidivistov a odsúdení podľa § 62 trestného zákona). Tieto skupiny určovali i výšku vreckového odsúdených, ktoré podľa zárobku mohlo dosiahnuť až 250 Kč mesačne v I. skupine, 150 Kč v II. skupine a 100 Kčs v III. skupine. Toto vreckové však mohlo byť znížené ako disciplinárny trest. Vreckové bolo vyššie ako služné vojakov základnej služby v ČSLA (vojak 90 Kčs, slobodník 120 Kčs, desiatnik 150 Kčs, čatár 180 Kčs, v roku 1985 zvýšené o 30 Kčs). V mnohých posádkach Západného okruhu takmer nemali vychádzky a mohli nakupovať len v Arme. Mohli však voľne prijímať zásielky peňazí a rôznych vecí. Približný obraz o cenách tovaru, ktorý za vreckové odsúdení mohli kupovať, dáva tabuľka 8.

Tento systém platil aj po vydaní zákona č. 59/1965 Zb. o výkone trestu odňatia slobody, ktorý v novelizovanej podobe platil v Čechách a na Morave do prijatia zákona o výkone trestu 169/1999 Sb. o výkone trestu odňatia slobody a na Slovensku do vydania zákona č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody.

V roku 1986 bola na Slovensku vydaná inštrukcia č. 3 o poskytovaní osobného vreckového niektorým odsúdeným.<sup>71</sup> V § 1 s platnosťou od 1. 1. 1987 stanovila, že odsúdení, ktorí vzhľadom na vek alebo zdravotný stav nie sú zaradení do práce alebo nepoberajú nemocenské, môžu na návrh náčelníka nápravno-výchovných

<sup>69</sup> L. BAJCURA, cit. dielo.

<sup>70</sup> Tamtéž

<sup>71</sup> A ZVJS, Zbierka inštrukcií, pokynov a smerníc Správy Zboru nápravnej výchovy SSR 1986, č. 3. A-IN/1986.

činností dostať čiastku 10-50 Kčs v ústavných poukážkach. Pri jeho stanovení sa prihliadalo na správanie sa odsúdeného. Ak však na ich úložnom bolo viac ako 600 Kčs, odúčtovala sa táto čiastka od sumy prevyšujúcej 600 Kčs.

Treba zdôrazniť, že odsúdení, ktorí vykonávali prácu vo väzenskom zariadení alebo pre inú organizáciu, neboli v pracovnom pomere a ustanovenia zákonníka práce sa na nich vzťahovali iba v primeranom rozsahu.

Litera pravidiel odmeňovania odsúdených stanovených citovanými predpismi, aspoň vo svojich princípoch, vždy zodpovedala článku 76 Štandardných minimálnych pravidiel pre zaobchádzanie s väzňami a príslušným odporúčaním prijatým OSN v roku 1958.<sup>72</sup> Avšak prax ich uplatňovania bola neraz úplne iná, najmä v 50. rokoch. Napríklad Petrášová uvádza, že v Jáchymovských baniach sa pracovné výsledky väzňov pripisovali civilným pracovníkom,<sup>73</sup> alebo pri nájdení bohatej rudy boli väzni vystriedaní civilnými pracovníkmi a preradení na menej výnosné práce. Neskôr túto skutočnosť kritizoval dokument č. 16 Charty 77,<sup>74</sup> podľa ktorého odsúdení dostávali nižšie mzdy ako pracovníci na slobode, často nedostávali nočné prídavky alebo boli platení podľa mzdových predpisov z 50. rokov. Preto v niektorých prevádzkach dosahuje mesačná mzda len niekoľko sto Kčs (napr. v Koh-i-noor 450 Kčs) a v nápravne výchovných ústavoch, kde sa nepracuje v podzemí, nedosahuje ani 1 000 Kčs, teda menej než 40% vtedajších priemerných miezd. Poukazuje na to, že 80-90% mzdy sa odníma na krytie nákladov na výkon trestu a iné účely (autori dokumentu asi mali na mysli výživné, náhrady škôd a úložné), a preto mesačné vreckové nad 100 Kčs je výnimkou, ak odsúdení nepracujú v baniach. Dokument poukazuje i na nedostatočný a nevhodný sortiment potravín v kantínach.

Kriticky o praxi zamestnávania a odmeňovania väzňov vypovedá správa o pomeroch v Nápravne výchovnom ústave v Minkoviciach.<sup>75</sup> Väzni tam pracovali po nedostatočnom zaučení brúsili sklo pre n. p. Preciosa. Prvý deň sa tolerovalo 70% plnenie noriem, no už štvrtý deň sa požadovalo plnenie na 100%, hoci nováčikovia nevládali plniť normu ani na 50%. Pričom toto plnenie predstavovalo plnenie civilnej normy na 130-150%. Väzni mali dlhšiu pracovnú dobu ako civilní zamestnanci a nemali príplatky za nočné smeny a nadčasy. Pri plnení normy na 110% zarobili len 1800 Kčs oproti 7000 Kčs civilného pracovníka. Zo zárobku si ústav ponechával 75%. Vreckové sa pohybovalo okolo 120 Kčs, úložné okolo 200 Kčs. Neplnenie normy sa trestalo aj znížením vreckového o 10-80%. Potrestaným celodennou samoväzbou strhávali z platu 28 Kčs (v 80. rokoch 50 Kčs) za neodpracovaný deň, hoci v samoväzbe dostávali stravu v hodnote len 3,50 Kčs. Za upratovanie spálň väzni platili nastálo určenému väzňovi po 3 Kčs vo „väzenskej mene“. Väčšine väzňov pri tomto systéme ostávali po prepustení dlhy. Odchádzali len s povinnou sumou

<sup>72</sup> L. BAJCURA, cit dielo, s. 77.

<sup>73</sup> L. PETRÁŠOVÁ, cit. dielo.

<sup>74</sup> L. BAJCURA, cit. dielo, s. 119-121

<sup>75</sup> *Zpráva o poměrech v NVÚ Minkovice*, [http://www.totalita.cz/seznamy/seznamy\\_09\\_01.php](http://www.totalita.cz/seznamy/seznamy_09_01.php). [online], [citováno 2. 3. 2020].

600 Kčs. Aby vedenie väznice tento systém utajilo, nútilo prepúšťaných väzňov odovzdať výplatné pásky. Ak ich neodovzdali, kontroloval sa im aj konečník (sic!).

Nákupy v kantíne sa v Minkoviciach v 70. rokoch robili raz týždenne prostredníctvom nákupcu z radu väzňov. Ten začiatkom každého týždňa do knihy zapísal objednané potraviny, zoznam nákupov predložil na schválenie vychovávateľovi a hromadne zakúpené potraviny potom oddelení. V jednom prípade nákupca spreneveril zverené peniaze a zneužil ich na zorganizovanie homosexuálneho večierku! Do konca 70. rokov mali právo na nákup len plniči noriem, od 80. rokov aj neplniči. Podobne negatívne skúsenosti zachytávajú aj spomienky niektorých odsúdených (pozri nižšie).

Na odmeňovanie väzňov poukazuje zaujímavým spôsobom Hartman v súvislosti s náhradou škôd,<sup>76</sup> spôsobených počas vzbury v Minkovicach 22. apríla 1968. K vzburе, ktorá trvala 15 hodín, došlo v atmosfére očakávania rehabilitácie obetí politických procesov v 50. rokoch a rozsiahlej amnestie novozvoleného prezidenta republiky L. Svobodu, ako aj frustrácie zo zlých podmienok vo väznici. Bezprostredným podnetom bola nespokojnosť s veľkosťou porcie rezancov s makom, podávanej na večeru. Väzni zničili zariadenie väznice, n. p. Preciosa a bezpečnostných zborov v hodnote odhadom 148 660 Kčs, čo predstavovalo približne 88 vtedajších priemerných plátov vo výške 1749 Kčs. Väzni v Minkoviciach boli zaradení do II. nápravno-výchovnej skupiny s vreckovým 150 Kčs a mzdou okolo 1400 Kčs, čo zodpovedalo mzde vo väznici v Karvinej, kde väzni tiež pracovali v priemysle, ale bolo to menej ako vo Vinařiciach (1600-1700 Kčs), kde pracovali v uholnej bani. Na náhradu škody spôsobenej počas vzbury by musel jeden väzeň venovať 114 svojich plátov a stráviť za mrežami vyše 10 rokov.

V období do roku 1989 sa odmeňovanie väzňov týkalo približne 20 000-40 000 osôb ročne (Tab. 5).<sup>77</sup> Pokles počtu uväznených v polovici 50. rokov umožnili amnestie z rokov 1953 (15 000 prepustených) a 1955 (7 000 prepustených). Naopak, prudký nárast počtu uväznených v roku 1959 spôsobilo obmedzenie ukladania podmienecných trestov. Od roku 1958 do roku 1964 poklesol počet politických väzňov z 4 300 na 737, naopak v roku 1970 ich počet stúpol na 1 576.

V 80. rokoch sa práca stále považovala za hlavnú zložku výchovného pôsobenia na odsúdených, no ideová stránka veci ustupovala do pozadia a prevažoval dôraz na prínos ich práce pre národné hospodárstvo. Zatiaľ čo v polovici 70. rokov NVÚ Valdice odviezol do štátneho rozpočtu 15,5 mil. Kčs, v roku 1980 to bolo už 23 mil. Kčs (Tab. 5).<sup>78</sup> Tento vývoj odráža aj rast priemerných mesačných zárobkov odsúdených (Tab. 6 a 7). Priemerné hodinové a mesačné zárobky (Tab. 6 a 7) a podiel ospravedlnenej a neospravedlnenej absencie sa využívali na vyhodnotenie efektivity

<sup>76</sup> Ivo HARTMAN, *Vzpouřa vězňů v NVÚ Minkovice v roce 1968 v zrcadle materiálních škod způsobených vězni*, in: *Historická penologie*, č. 2/2018, Praha 2018, s. 2-13.

<sup>77</sup> D. JANÁK – A. KÝR, citované dílo, s. 1-5.

<sup>78</sup> Roman JOHN, *Valdice v časech normalizace 1969-1989*, in: *Historická penologie*, č. 1/2012, s. 26-35.

pracovného využitia odsúdených.<sup>79</sup> Zároveň bol záujem aj o zamestnávanie obvinených. Tým však Poriadok o výkone väzby neukladal pracovnú povinnosť. Ich prípadné zamestnanie podliehalo súhlasu orgánov činných v trestnom konaní.



Výnos ministra spravedlivosti z 14. 3. 1951 č. 3361/52-III/1 o pracovních odměnách vězňov, prvá strana formulára pracovního výkazu věžňa z roku 1952 so zápisom výšky odmeny (foto: A ZVJS)

## Zamestnávanie a odmeňovanie odsúdených po roku 1989

Radikálnym zmenám po novembri 1989 predchádzala vo väzenstve amnestia prezidenta republiky z 27. 10. 1988, na ktorú nadviazali amnestie z 8. 12. 1989 a 1. 1. 1990. Spôsobili pokles počtu uväznených, pri poslednej amnestii aj v II. a III. nápravno-výchovnej skupine. Preto museli byť zrušené dve tretiny pracovísk väzňov kvôli nedodržaniu zmlúv s hospodárskymi organizáciami, ktoré väzňom ponúkali prácu. Dôvodom bol aj pokles pracovnej morálky väzňov. V Čechách a na Morave z pôvodných 180 pracovísk ostalo len 57. Na udržanie vzťahov s hospodárskymi organizáciami museli nahrádzať chýbajúcich väzňov príslušníci ZNV! V súvislosti s tým boli zrušené väznice Liberec 2 – Minkovice, Mladá Boleslav a Žacléř.<sup>80</sup>

<sup>79</sup> A. KAFKOVÁ, *Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR 1970-1975*, in: *Historická penologie*, č. 1/2013, Praha 2013, s. 1-76; A. KAFKOVÁ, *Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR 1976-1980*, in: *Historická penologie*, č. 1/2016, Praha 2016, s. 1-72; A. KAFKOVÁ, *Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR 1981-1985*. *Historická penologie*, č. 1/2018, s. 1-6; A. KAFKOVÁ, *Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR 1986-1990*. *Historická penologie*, č. 1/2019, s. 1-66.

<sup>80</sup> A. KAFKOVÁ, *Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR 1986-1990*, s. 45-47.

Nové pomery priniesli zrušenie pracovnej povinnosti a nezamestnanosť civilnom živote. Podniky, ak zmeny prežili, prestali mať núdzu o pracovné sily. Odsúdených preto boli ochotné zamestnávať len, ak to bolo pre ne výhodné. Klesla aj ochota odsúdených pracovať, resp. niektorí prácu odmietali. V nových pomeroch bolo možné zamestnávať odsúdených len pri práci vo vnútri ústavov, no pre mnohých ani nebolo možné nájsť prácu. V 90. rokoch sa preto darilo zamestnať v Čechách a na Morave 34,1 – 52% odsúdených, hoci pracovať odmietali len 4% z nich. Priemerná mesačná mzda bola vtedy 2900 Kč.<sup>81</sup> V súčasnosti však v niektorých väzniciach podiel zamestnaných väzňov dosahuje približne 70%, ale ich odmeny klesajú v pomere k minimálnej a priemernej mzde v civilnom živote.<sup>82</sup> Prekážkou zamestnávania odsúdených sa stalo aj odmeňovanie ich práce na úrovni aktuálne platnej minimálnej mzdy.<sup>83</sup> Rozlišujú sa pritom štyri kvalifikačné skupiny (Tab. 9).

Odmeňovanie odsúdených vychádzajúce z minimálnej mzdy sťažuje ich zamestnávanie aj na Slovensku, kde ich zamestnávaniu bráni aj nízka kvalifikácia a nízky intelekt časti odsúdených, ako aj nedostatok priestorov, vhodných na zriadenie výrobných prevádzok vo väzniciach. To podnikom ochotným poskytovať väzňom prácu zvyšovalo náklady na dopravu. Preto sa na Slovensku darilo zamestnávať 54% väzňov, len sezónne až 70%.<sup>84</sup> Situácia sa zlepšila až v posledných rokoch, vďaka investíciám do väzenských zariadení, ktoré sledujú pracovné využitie väzňov, majú kladný vplyv na ich správanie sa a uľahčujú ich resocializáciu.<sup>85</sup>

V Čechách a na Morave majú v súčasnosti obvinení i odsúdení právo na odmenu za vykonanú prácu pre zmluvných partnerov väznice. Za práce potrebné pre chod väznice im odmena neprislúcha. Po odrátaní zákonných zrážok sa odmena delí na úložné a vreckové, s ktorým môže odsúdený disponovať. Aspoň raz týždenne má právo bezhotovostne nakupovať povolené potraviny a drobné potreby (hygiena, papier, elektronika, hračky, vitamíny) v stanovenom minimálnom sortimente do hodnoty 1000 Kč. Tento limit môže upraviť riaditeľ väznice. Vo väzniciach

<sup>81</sup> *Současný stav zaměstnávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody v České republice*, in: *České vězení*, č. 2/1996, s. 14-17.

<sup>82</sup> Jakub DRÁPAL, *Vězni dnes vydělávají o polovinu méně než dřív*, in: *České vězení*, roč. 22, č. 4/2014, s. 8.

<sup>83</sup> J. HÁLA – Z. KACKOVÁ, *Anketa k problematice zaměstnávání odsouzených*, in: *České vězení*, roč. 11, č. 3/2011, s. 2-4.

<sup>84</sup> E. VACEK, cit. dielo, s. 1-2.

<sup>85</sup> A. JANIGA, *Zamestnávanie odsúdených v Ružomberku*, in: *Slovenské väzenstvo*, č. 2/2019, s. 23-24; J. JAŠÍKOVÁ, – J. TEPLÁNOVÁ, *Vplyv zamestnávania na resocializáciu odsúdených žien*, in: *Slovenské väzenstvo*, č. 2/2019, s. 18-20; J. KURUS, *Zamestnávanie obvinených a odsúdených v ústave Ilava*, in: *Zvesti Zboru väzenskej a justičnej stráže*, č. 1/2017, s. 17-18.

fungujú aj pojazdné predajne súkromných firiem.<sup>86</sup> Hotovosť pri sebe odsúdení mať nesmú.<sup>87</sup>

Na Slovensku náleží odsúdenému za prácu odmena stanovená nariadením vlády SR. Ak po odrátaní zákonných zrážok je čistá odmena najmenej o 5% vyššia ako životné minimum, odratávajú sa z nej náklady na výkon trestu, na výživné a oprávnené nároky ďalších osôb. Po odrátaní týchto položiek sa zvyšok odmeny rozdelí na osobné konto, predstavujúce 5% zo sumy nepresahujúcej životné minimum a 40% zo sumy prevyšujúcej životné minimum a vreckové v rozsahu 12%. Za mimoriadne činy je možné udeliť odmenu až 70 eur. Väzni v otvorenom oddelení môžu mať pri sebe hotovosť menšiu ako trojnásobok životného minima. Naopak, väzni v strážených oddeleniach hotovosť mať nesmú. Všetci väzni môžu nakupovať najmenej raz týždeň v predajni potravín a priemyselného tovaru vo väznici, a to do výšky trojnásobku životného minima mesačne. Väzni z otvoreného oddelenia tam môžu platiť v hotovosti a môžu nakupovať aj mimo väznice. Ostatní väzni musia platiť bezhotovostne. Ako disciplinárny trest je možné nákup potravín a vecí osobnej potreby na dva týždne zakázať. Zákaz sa však netýka základných potrieb osobnej hygieny a potrieb na korešpondenciu (Zákon 475/2005 Z. z. o výkone trestu). Na verejnosť prenikli sťažnosti väzňov na vyššie ceny ako v civilných predajniach.<sup>88</sup>

### **Manipulácia s cennosťami, cennými papiermi, vkladnými knižkami, valutami a tuzexovými poukážkami**

Išlo o špecifickú oblasť správy majetku obvinených a väzňov. Prvý raz sa jej dotkli § 14 a 45 Inštrukcie pre veliteľov staníc SVS, ktoré ukladali evidovať cennosti v Peňažnom liste väzňov a v Knihe skvostov. Tieto pravidlá spresnil *Předpis o odměňování odsouzených a účtování peněz vězňů* z roku 1956.<sup>89</sup> Podľa neho sa viedla Kniha prijatých peňazí a cenných predmetov a Kniha skvostov, kam sa zapisovali peniaze a cenné predmety odobraté väzňom pri príchode do väznice. Osobitne sa zapisovali vkladné knižky, československé peniaze, šperky, hodinky a cenné predmety. Cudzozemské platidlá sa odovzdávali najbližšej pobočke ŠBČS proti potvrdeniu.

Smernica o hospodárení s osobnými vecami, civilnými zvrškami a cennosťami väzňov<sup>90</sup> z roku 1957 s platnosťou od 1. 10. 1957 uvedené zásady zopakovala. V hlave IV ďalej spresnila, že falošné a pozmenené platidlá a nástroje na ich výrobu,

<sup>86</sup> Soňa HALUZOVÁ, *Nakupování za mřížemi*. České vězení, Praha 2008, č. 4/2008, s. 19.

<sup>87</sup> Zákon 169/1999 Sb. z. a n. o výkone trestu; <https://www.vscr.cz/veznice-hermanice/informacni-servis/nejcastejsi-dotazy/penize-pro-odsouzeneho> [online], [citované 21. 2. 2020].

<sup>88</sup> CAPTIVUM, *Ako vo väzení?* [https://captivum.blog.pravda.sk/2020/04/05/ako-vo-vazeni/?utm\\_source=pravda&utm\\_medium=hp-box&utm\\_campaign=shp\\_rightbo](https://captivum.blog.pravda.sk/2020/04/05/ako-vo-vazeni/?utm_source=pravda&utm_medium=hp-box&utm_campaign=shp_rightbo) [online], [citované 5. 4. 2020].

<sup>89</sup> A ZVJS, *Předpis o odměňování odsouzených a o účtování peněz vězňů*. Služební knihy Ministerstva vnitra. MC-fin-II-8.

<sup>90</sup> A ZVJS, *Směrnice o hospodárení s osobními věcmi, civilními svršky a cennostmi vězňů*. Služební knihy ministerstva vnitra, NZ-mat-int-I-2, Ministerstvo vnitra, Praha, 1957, 19. a přílohy

zabavené väzňom, sa odovzdávali Hlavnej správe VB v Prahe a falošné a pozmenené poštové známky a nástroje na ich výrobu Ministerstvu spojov v Prahe. Uvedené pravidlá ďalej upravila, čiastočne v prospech väzňov, inštrukcia č. 1 z roku 1981,<sup>91</sup> platná od 1. 3. 1981. Podľa nej sa tieto cennosti väzňom tiež odobrali a zapísali sa do Príjmového dokladu tuzexových a cudzozemských platidiel, vkladných knížiek a enností prevzatých od obvinených a odsúdených. Vydanie tejto inštrukcie sa časovo kryje s tichou legalizáciou tuzexových poukazov ako paralelnej meny.<sup>92</sup>

Ak väzeň nepreukázal, že ich získal dovoľeným spôsobom, informoval príslušník ZNV o ich prevzatí orgány činné v trestnom konaní. Ak valuty alebo cenné papiere odsúdený nezískal trestnou činnosťou, ponúklo ich finančné oddelenie ZNV k nákupu Štátnej banke československej, a to do 5 dní v prípade odsúdených a do 15 dní v prípade obvinených. Ak ich ŠBČS odkúpila, protihodnota v Kčs aj s príplatkom (100% hodnoty v prípade tuzexových poukážok alebo práve platná kurzová prírážka k oficiálnemu kurzu voľne zameniteľných valút), sa pripísala na účet ZNV na konto úložiek odsúdeného alebo obvineného. Ak ich ŠBČS neodkúpila, prevzal ich ZNV do úschovy v zapečatenej obálke, s osobnými údajmi majiteľa a zoznamom uložených cenín. Ak mal odsúdený alebo obvinený v oprávnenej držbe tuzexové poukážky, mohol ich funkcionár ZNV odoslať v cennom liste na adresu osoby v ČSSR, ktorú väzeň určil. Ak väzeň s takýmto postupom nesúhlasil, zariadil funkcionár ZNV ich výmenu za Kčs, ktoré sa väzňovi pripísali k úložnému. K manipulácii s tuzexovými poukážkami si musel funkcionár ZNV vyžiadať písomné stanovisko majiteľa.

Pri premiestnení väžňa do iného zariadenia sa ceniny odoslali v osobitnej obálke s dvojmo vyhotoveným zoznamom obsahu. Pri prepustení sa ceniny vrátili väzňovi. Pri vyhostení z ČSSR mohol uväznený cudzinec použiť československú menu na zakúpenie cestovného lístka do vlasti a cestovných potrieb. Za ich prečlenie musel zaplatiť. Nespotrebované československé peniaze mohol aj odoslať osobe žijúcej v ČSSR. Peniaze sa mu vyplátili v hotovosti pred prevozom do zariadenia, kde sa malo vyhostenie vykonať. Ak československú menu nevyčerpal, previedla sa mu na transferovateľný zahraničný korunový účet 2590999-019 v Štátnej sporiteľni.

## **Emisia väzenských peňažných poukážok a zriaďovanie kantín v československých väzenských zariadeniach**

### ***Všeobecné východiská***

Vyplácať odsúdeným vreckové na drobné nákupy je možné troma spôsobmi:

<sup>91</sup> A ZVJS, Inštrukcia o manipulácii s tuzemskými a cudzozemskými platidlami a tuzexovými odbernými poukazmi. Zbierka inštrukcií, pokynov a smerníc Správy Zboru nápravnej výchovy SSR, 1981, č. 1. A-IN/1981.

<sup>92</sup> Z. ŠUSTEK, *Darexové a tuzexové ako súbežné meny v Československu*, in: Slovenská numizmatika, č. 16/1998, s. 89-150.

1. je možné dovoliť medzi odsúdenými obeh zákonných platidiel. Vzhľadom na účel výkonu trestu a postavenie potrestaných je tento spôsob najmenej vhodný. Uľahčuje odsúdeným útek i rozvoj trestnej činnosti medzi odsúdenými a vonkajším svetom. Preto niektoré staršie predpisy odsúdeným výslovne zakazovali mať pri sebe zákonné peniaze. V zahraničí bola držba zákonných platidiel pripustená v malom rozsahu v SSSR, minimálne na prelome 40. a 50. rokov 20. Storočia.<sup>93</sup> Z rovnakého dôvodu boli v zajateckých táboroch v Rakúsku-Uhorsku i v ďalších štátoch za I. svetovej vojny zavedené osobitné platidlá<sup>94</sup>. Na nevhodnosť držby zákonných peňazí v rukách odsúdených poukazuje aj Padevět,<sup>95</sup> na príklade TNP v Brne, kde chovanci navštevovali s personálom tábora krčmy, alebo v Uherčiciach a Valticiach, kde sa chovankine venovali prostitúcii. Napriek tomu je dnes dovolená na Slovensku väzňom zaradeným do otvorených oddelení (pozri vyššie).
2. je možné zaviesť bezhotovostný platobný styk, pri ktorom sa odsúdeným z ich konta odratúva hodnota zakúpeného tovaru. Používal sa aj v ZSSR v 20. rokoch.<sup>96</sup> Napriek svojim prednostiam je administratívne náročný a podľa zahraničných skúseností vyvoláva konflikty medzi odsúdenými a personálom predajní.<sup>97</sup> Dnes je zavedený na Slovensku i v Čechách a na Morave (pozri nižšie).
3. je možné vydať pre odsúdených osobitné peňažné znaky platné iba vo väzenských zariadeniach. Ich emisia môže mať rôzne formy:
  - a. platidlá vydáva vonkajšia hospodárska organizácia, v ktorej odsúdení pracujú a ktorá je s väznicou alebo jej nadriadenými orgánmi v zmluvnom vzťahu. Tento spôsob sa používal v Maďarsku v 80. rokoch 20. storočia.<sup>98</sup>
  - b. platidlá vydáva väzenské zariadenie bez centrálne vydaných záväzných predpisov alebo len na základe rámcových noriem. Bol to spôsob používaný v Nemecku<sup>99</sup> a čiastočne v Maďarsku.<sup>100</sup>
  - c. centrálne vyrábané platidlá, ktoré sa prípadne v jednotlivých väzniciach ešte označujú. V ZSSR sa používali v rokoch 1929-1932.<sup>101</sup> Avšak aj osobitné platidlá pre odsúdených majú nevýhody, napr. krádeže, vydieranie, šikanovanie apod., ktoré je doložené

<sup>93</sup> J. KOŠÚT, cit. dielo.

<sup>94</sup> *Kriegsgefangenenswesen*. Druckerei des k. u. k. Kriegsministeriums, Wien 1917.

<sup>95</sup> J. PADEVĚT, cit. dielo.

<sup>96</sup> E. S. SEMILETNIKOVA, cit. dielo.

<sup>97</sup> P. BALATON a kol. 2001, cit. dielo.

<sup>98</sup> Tamtéž.

<sup>99</sup> J. NEJEDLÝ, *Současná vězeňská platidla ve věznici v Brandenburg...*, s. 90-94; J. NEJEDLÝ, *Vězeňské peníze německé současnosti*. České vězeňství, č. 2/2000, s. 66-67 a 71.

<sup>100</sup> P. BALATON a kol. 2001, cit. dielo.

<sup>101</sup> A. I. MALYŠEV – V. I. TARANKOV – I. J. SMIRENNYJ, cit. dielo.

P. F. RJABČENKO, cit. dielo.

aj v spomienkach väzňov (pozri osobitnú kapitolu). Preto sa od neho v niektorých štátoch upustilo (v ZSSR už po štyroch rokoch).



*Dva spôsoby emisie väzenských poukážok v Maďarsku v rokoch 1979-1999: hore 500 forintová poukážka vydaná trestnicou a väznicou v Balašských Ďarmotoch, dole 100 forintová poukážka vydaná Kaločským konfekčným podnikom a splatná v predajni Ústave na výkon trestu v Kaloči (podľa Balatona et al. 2001)*

### ***Vývoj emisie väzenských platidiel v Československu***

V Československu sa vývoj po 2. svetovej vojne uberal od používania bezhotovostných platieb v rokoch 1945-1948, cez postupné a viac menej živelné zavádzanie osobitných platidiel k unifikácii ich vzhľadu a centralizácii ich výroby (1953-1957) až po rozvinutý, centrálné riadený uzavretý systém obehu peňazí (1. 1. 1958 až 20. 12. 1992). Tento proces sa začal vo väzenských zariadeniach v okolí Jáchymova. V rokoch 1946-1949 tam pri ťažbe uránu pracovalo niekoľko tisíc vojnových nemeckých zajatcov, ktorých v rokoch 1949-1953 nahradili uväznení československí občania, ktorí sem boli sústreďovaní z iných väzníc.

Emisia väzenských platidiel bola odôvodňovaná najmä bezpečnostnými rizikami. Oficiálne odôvodnenie z roku 1952 znelo:<sup>102</sup> „Protože z bezpečnostních důvodů není žádoucí, aby odsouzení obdrželi při výplate kapesného na ně připadající částky v platné zákonné měně, vydává Ministerstvo národní bezpečnosti se souhlasem ministerstva financí ze dne 3. 9. 1952 č. j. 201/107.241.52 táborové poukázky. Táborové poukázky jsou vydávány ústředně Správou nápravných zařízení a platí jen v ústavech a útvech tohoto ministerstva. Místní platnost je vyznačena názvem ústavu (útvary) na poukázce. Jsou přísně zúčtovatelné. O jejich oběhu vedte přesnou evidenci...“. Ďalej bolo stanovené, že za správnu manipuláciu poukázkami zodpovedal náčelník väznice spolu s hospodárom a prípadne aj orgán, poverený ich vydávaním.

Okrem vyplácania finančných odmien väzňom, venoval n. p. Jáchymovské doly koncom roku 1949 Stanici SVS Ostrov 38 000 Kčs na nákup cigariet, čaju a pod. pre väzňov. Pritom štedrovečernú večeru trestancov obohatil 1 kg vianočky na osobu, obložené chlebičky a linecké rezy.<sup>103</sup> Takéto uľahčenia však nemohli kompenzovať neúnosné životné podmienky v táboroch, ktoré začiatkom 50. rokov boli takmer rovnako náročné pre väzňov i personál táborov.<sup>104</sup> Väzni si dokonca museli za vlastné prostriedky nakupovať gumené čizmy.<sup>105</sup>

Citované odôvodnenie len reflektuje skutočnosť, že väzenské platidlá sa používali už predtým. Pre začiatok ich emisie, ale aj pre dobu až do konca roku 1957 je príznačný nedostatok relevantných dokumentov. Jediným oporným bodom pre toto obdobie sú *de facto* len samotné poukázky, zachované v nepočetných alebo dokonca unikátnych exemplároch. Toto obdobie je preto možné študovať iba pomocou porovnávania a nepriamych prameňov, analógií a s prihliadnutím na nepríliš spoľahlivé spomienky pamätníkov (pozri osobitnú kapitolu).

Relatívne značné množstvo vnútorného obeživa vo väzenských zariadeniach v 50. rokoch, najmä v oblastiach ťažby uránu, prinieslo problémy ako organizačne zaistiť, ale aj zdôvodniť, aby väzené osoby mohli používať platidlá na účel, na ktorý bili zavedené. Tak isto zásadne odlišná politická situácia v polovici 50. rokov sa len ťažko dala porovnávať s ťažkým životom vo väzeniach na prelome 40. a 50. rokov.

Na túto situáciu reagoval osobitný vnútorný predpis,<sup>106</sup> ktorý v úvode konštatuje, že spôsob nákupu vybraných a stanovených potrieb pre odsúdených „zbytečně zaměstnával příslušníky nápravných zařízení“. Nová organizácia a vznik celého systému väzenských kantín je ďalej zdôvodňovaný takto: „... aby si odsouzený mohl nakupovat věci denní potřeby z části odměny, jak stanoví Řád nápravných zařízení

<sup>102</sup> Tajný rozkaz ministra národní obrany č. 133/1952 ze dne 20. 8. 1952 a jím vydané směrnice o odměňování odsouzených, archiv J. Nejedlého.

<sup>103</sup> F. BĀRTÍK, cit. dielo, s. 43

<sup>104</sup> Tamtéž.

<sup>105</sup> F. BĀRTÍK, cit. dielo s. 42 a 46; spomienka Františka Horáka.

<sup>106</sup> Pokyny náčelníka Správy nápravných zařízení pro věci hospodářské, ročník 1953, č. 33, vydáno pod č.j. SNZ-6239P/3021-1953; 10. 9. 1953 – Směrnice pro zřizování a hospodaření v kantýnách pro odsouzené, archiv J. Nejedlého.

v čl. 41, jsou zřizovány u ústavů a útvarů nápravných zařízení kantíny pro odsouzené...” a ďalej: „... aby odsouzený nakoupené zboží dostal tehdy, kdy je potřebuje...”.

O poukážkach a kantínach sa v úvodnej časti píše: „... Žádost o zřízení podejte na Správu nápravných zařízení a současně požádejte o dodání táborových poukázek. Táborové poukázky je nutno vyžádat asi ve výši dvojnásobku měsíčně vypláceného kapesného, při čemž je třeba uvést potřebný počet jednotlivých hodnot od 1 haléře do 100 Kčs.”

O cenách, odst. 9 čl. II nariaďuje: „... Prodejní ceny zboží prodávaného v kantíně musí odpovídati úředně stanoveným maloobchodním cenám. Cenu nakoupeného zboží uhradí odsouzený v táborových poukázkách ihned při odběru...” Ďalej predpis uvádza: „Ceny není dovoleno podle vládního nařízení zaokrouhlovati na celé desetihaléře alebo koruny...” To potvrdzuje opodstatnenosť používania halierových poukážok pri platbách v kantíne, a to aspoň do začiatku 60. rokov, keď 1 a 3 halierniky vymizli aj v civilnom živote.

O riadení obehu táborových poukážok čl. III predpisu stanovil, že za účelom evidencie a manipulácie s táborovými poukážkami zriadi útvar Ministerstva národnej bezpečnosti,<sup>107</sup> ktorému bude kantína povolená a pridelené poukázky, účet táborových platidiel. Tento účet sa mohol viesť na voľných listoch alebo vo viazanej knihe a mal slúžiť na evidenciu výmeny zákonných platidiel za táborové platidlá a naopak. Ďalej sa vykazoval stav táborových platidiel pridelených útvaru Ministerstvom národnej bezpečnosti a stav táborových platidiel nachádzajúcich sa v obeh u odsúdených a v kantíne. Predpis aj konkrétne stanovuje postup pri určovaní výšky výplat vreckového a pomere zákonnej meny a táborové poukázky 1:1.

Uzávierka účtu táborových platidiel sa robila pravidelne ku koncu mesiaca. Zisťovalo sa množstvo táborových platidiel v obeh a či nedochádza k ich falšovaniu. Kvôli kontrole sa odporúčalo robiť najmenej raz týždenne storno pokladne táborových platidiel, v prípade veľkej prevádzky kantíny sa robilo denne.

Nešlo len o nákup potravín a rôznych drobností, ale aj o platené služby ako holenie a strihanie.<sup>108</sup> Okrem toho niektorí väzni odkladali dobrovoľne 10% zo svojho zárobku na pomocný fond, z ktorého prispievali novým spoluväzňom alebo chorým a málo zarábajúcim na zlepšenie stravy.<sup>109</sup> Prejavy spontánnej solidarity medzi lepšie zarábajúcimi a nezarábajúcimi väzenkyňami opisuje aj Palkošková-Wiesbergová.<sup>110</sup>

Vydávanie a obeh väzenských peňažných poukážok v Československu, dostali ďalší jednotný rámeč dne 16. 12. 1957 vydaním predpisu Ministerstva vnútra NZ-fin-1-3,<sup>111</sup> platného so zmenami od 1. 1. 1958 až do konca roku 1981. Ten presne stanovil ich hospodársko-právne postavenie a pravidlá používania. Keďže poukázky

<sup>107</sup> Tamtéž.

<sup>108</sup> F. BÁRTÍK, cit, dielo, s. 114

<sup>109</sup> Tamtéž, s. 125.

<sup>110</sup> A. PALKOŠKOVÁ-WIESBERGOVÁ, *Nebyl to jen sen*, Praha 1991.

<sup>111</sup> A ZVJS, Rozkaz ministra vnitra č. 191/1957 z 16. 12. 1957, Služební kniha MV NZ-fin-1-3/1958 Směrnice o hospodaření s táborovými poukázkami, Praha 1958.

nahrádzali odsúdeným zákonné peniaze, vzťahoval sa na ne zákonom stanovený účtovný režim, aj v civilnom živote používaný. Poukážky sa mohli vydávať iba vo väzenských zariadeniach, kde boli otvorené maloobchodné predajne. Poukážky bolo možné vydávať iba odsúdeným. Výmena zamestnancom väzenských zariadení a civilným osobám bola zakázaná. Z doby pred menovou reformou v r. 1953 totiž pochádzajú záznamy, že personál väznic nelegálne nakupoval za väzenské poukážky v kantínach a obchádzal tak obmedzený prídelový systém na potraviny.<sup>112</sup>

Táborové poukážky tlačila tlačiareň Ministerstva vnútra a väzenské zariadenia si ich nesmeli zaobstarávať z iných zdrojov. Poukážky platili iba v nápravne pracovných táboroch (väzniciach, neskôr nápravno-výchovných ústavoch), kde boli vydané. Skôr, ako boli dané do vnútorného obehu v jednotlivých zariadeniach, musela sa miestna platnosť každej poukážky označiť pečiatkou väznice, v ktorej mala platiť (pozri nižšie). Predpis ukladal najmenej raz za dva roky všetky vydané poukážky stiahnuť z obehu, vykonať ich evidenciu, nahradiť opotrebované poukážky novými a pred opätovným uvedením do obehu všetky poukážky označiť pečiatkami, spôsobom odlišným od predchádzajúceho obdobia.

Keďže od roku 1965 sa väzenské zariadenia nazývali „nápravno-výchovné ústavy“ (NVÚ),<sup>113</sup> dostal sa pôvodný názov väzenských platidiel „táborové poukážky“ do rozporu s názvom zariadení, kde sa používali. Navyše ich hodnotová sústava prestala zodpovedať sústave nových zákonných peňazí. Tieto rozpory vyriešil až rozkaz náčelníka správy SNV ČSR č. 31 z 4. 1. 1981), resp. analogický rozkaz č. 8/1982 náčelníka ZNV SSR). Podľa oboch rozkazov a na základe predchádzajúceho súhlasu Štátnej banky československej<sup>114</sup> boli vydané „ústavné poukážky“ v hodnotovej skladbe, prispôsobenej aktuálnej sústave zákonných platidiel, upravovanej od roku 1963 (zavedenie 50 haliernika) do začiatku 70. rokov (náhrada 3 a 25 korunových nominále 2 korunákom a 20 korunáčkou). Oba rozkazy však zachovali princíp miestnej platnosti poukážok vyznačenej pečiatkami a najmenej dvojročných pravidelných inventarizácií. Týmto pravidlami sa napriek drobnejším úpravám (rozkaz č. 18/1986 náčelníka ZNV SSR)<sup>115</sup> riadila emisia a obeh väzenských platidiel až do ukončenia ich používania v roku 1992.<sup>116</sup>

### *Inventúry táborových poukážok a ich označovanie pečiatkami*

Na rôznych organizačných úrovniach finančných oddelení útvarov NPT (neskôr útvarov SNV resp. ZNV), sa podľa predpisu NZ-fin-1-3 z roku 1957 robili

<sup>112</sup> J. NEJEDLÝ, *Měnová reforma 1953 ve věznicích*. Příloha Sběratelských zpráv č. 123, Hradec Králové 2008; J. NEJEDLÝ, *Měnová reforma 1953 ve věznicích*. České vězenství, č. 3/2013 s. 29-35.

<sup>113</sup> A ZVJS, Rozkaz ministra vnitra č. 23/1965 ze dne 15. 7. 1965 o zřízení Sboru nápravné výchovy.

<sup>114</sup> Tisk tzv. táborových poukázek. Dopis SBČS, správa účetní a pokladní 252/Pekárek/Pk-1551 z 28. 5. 1981, archiv J. Nejedlého.

<sup>115</sup> A ZVJS, Rozkaz o hospodárení s ústavnými poukážkami. SZNV-461/30-85.

<sup>116</sup> Generální ředitelství VS ČR, odbor správní, Rozkaz č. 19 o zrušení hospodaření s ústavními poukážkami. Sbíрка rozkazů ředitele Sboru nápravné výchovy ČR.

pravidelné účtovné a fyzické inventúry táborových a neskôr ústavných poukážok.<sup>117</sup> Na finančnom odbore Ministerstva vnútra sa robili raz ročne, k 1. januáru. V nápravno-pracovných táboroch a ústavoch sa poukážky uložené v sklade (mimo obehu), inventarizovali najmenej raz mesačne. Poukážky v obehu sa inventarizovali raz za dva roky. Okrem toho, sa mohli inventarizovať aj mimoriadne, pri zistení nesprávnej manipulácie s poukážkami, zistení falšovaných alebo nesprávne označených poukážok, pri výmene všetkých poukážok, pri ich zrušení alebo zrušení nápravno-pracovného tábora (väznice).

Pri inventarizácii poukážok v obehu sa väzňom odobrali všetky poukážky a zároveň sa stiahli všetky poukážky z maloobchodných predajní. Inventarizáciu vykonávala trojčlenná komisia zložená z pracovníka určeného náčelníkom Nápravno-pracovného tábora (väznice), jeho hospodára a pracovníka určeného náčelníkom finančného hospodárstva. Stiahnuté poukážky kus po kuse určení funkcionári prekontrolovali. Poškodené poukážky vyradili a komisionálne zlikvidovali. Poukážky v dobrom stave sa mali na zadnej strane označiť pečiatkou zariadenia (väznice) iného tvaru, odlišnej farby alebo osobitnou pečiatkou. Smernica pripúšťala aj nahradiť všetky poukážky novými. Zásada pečiatkovania na zadnej strane sa však, ako ukazuje zachovaný materiál, nedodržiavala. Išlo zrejme o spontánnu korekciu nelogického pokynu predpisu NZ-fin-1-3, ktorý nútil poukážky opečiatkované na zadnej strane pri každom platení alebo kontrole obracať.

Poškodené a neupotrebitelné táborové poukážky odovzdával do 20. januára náčelník NPT Finančnému odboru Ministerstva vnútra a od roku 1960 Krajskej správe Ministerstva vnútra, kde ich dvojčlenná komisia skartovala. Okrem toho, náčelník NPT hlásil počiatočný stav poukážok k 1. 1. a koncový stav k 31. 12. príslušného roka, úbytky a prebytky na sklade a v obehu a počet poškodených poukážok odovzdaných nadradenému orgánu. O skartácii sa dvojmo vyhotovil protokol podľa jednotlivých nominále (Obr. 10). Je pozoruhodné, že vzor protokolu z roku 1960 už neuvádza 1-halierové poukážky, hoci stále platné tlačivo na evidenciu stavu poukážok a ich dôvody toto nominále uvádzalo. Môže ísť o tlačovú chybu, ale aj náznak, že sa tieto poukážky v tom čase už prestali používať, hoci 1 a 3 halierové mince so znakom ČSSR sa začiatkom 60. rokov ešte razili a krátko aj reálne obiehali.

Poškodené poukážky boli väzňom alebo predajníam nahradené, len ak boli úplné. Za neúplné poukážky sa neposkytovala ani čiastočná náhrada. Neoznačené a neúplne označené poukážky alebo poukážky s pečiatkou iného NPT (väznice) sa odoberali bez náhrady. Ešte neopečiatkované poukážky, prevzaté od nadriadených orgánov, sa zaraďovali do operatívnej rezervy. Táto rezerva mala predstavovať dvojnásobok miezd vyplatených v jednom mesiaci. Ostatné odobraté poukážky sa komisionálne ničili rovnako, ako falšované poukážky po zistení páchatel'ov (pozri vyššie). Vyradené poukážky boli nahradené z operatívnych zásob

<sup>117</sup> A ZVJS, Rozkaz ministra vnútra č. 191/1957 z 16. 12. 1957, Služební kniha MV NZ-fin-1-3/1958 Směrnice o hospodaření s táborovými poukázkami, Praha 1958

[illegible]

Ústřížek 3 doplňku 1.

Příloha č. 2  
k článku 41.

(razítko současti)

Čj. \_\_\_\_\_ v \_\_\_\_\_ dne \_\_\_\_\_

**PROTOKOL**

o skartaci poškozených a neupotřebitelných táborových  
poukázek.

Dne \_\_\_\_\_ byla ve smyslu čl. 41 slu-  
žebního předpisu NZ-fin-1-9 provedena skartace těchto tábo-  
rových poukázek:

|                        |     |
|------------------------|-----|
| ks v hodnotě Kčs 100,— | Kčs |
| ks v hodnotě Kčs 50,—  | Kčs |
| ks v hodnotě Kčs 25,—  | Kčs |
| ks v hodnotě Kčs 10,—  | Kčs |
| ks v hodnotě Kčs 5,—   | Kčs |
| ks v hodnotě Kčs 3,—   | Kčs |
| ks v hodnotě Kčs 1,—   | Kčs |
| ks v hodnotě Kčs 0,25  | Kčs |
| ks v hodnotě Kčs 0,10  | Kčs |
| ks v hodnotě Kčs 0,05  | Kčs |
| ks v hodnotě Kčs 0,03  | Kčs |
| <hr/>                  |     |
| Celkem                 | Kčs |

Táborové poukázky byly \_\_\_\_\_ (uvede se způsob a mís-  
to, kde byly zničeny) \_\_\_\_\_  
Skartaci a zničení provedli: \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_ (podpis)

\_\_\_\_\_ (podpis)

Odepsáno v evidenci dne \_\_\_\_\_

Správnost provedení skartace a zničení potvrzují:

V \_\_\_\_\_ dne \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_ (podpis NFR)

*Formuláre na evidenciu pridelených táborových poukázok, zmien stavu ich zásob a formulár protokolu o skartácii stiahnutých poukázok (foto: archív autora)*

Posledný raz vyššie opísané pravidlá manipulácie s ústavnými poukážkami spresnil rozkaz č. 18 o hospodárení s ústavnými poukážkami č. 18 z 16. 8. 1985

s účinnosťou 1. 1. 1986.<sup>118</sup> Ukladal robiť inventarizáciu v Správe ZNV raz za rok, v pokladni najmenej raz za štvrtrok, a v priebehu roka vykonať dve náhle kontroly. Všetky poukážky v obehu sa mali skontrolovať tak, ako predtým raz za dva roky. Ďalej sa kontrola mala urobiť vždy pri: zistení nesprávnej manipulácie s poukážkami, zistení falošných, nepečiatkovaných alebo nesprávne pečiatkovaných poukážok, výmene všetkých poukážok, zrušení poukážok a pri zrušení útvaru ZNV.

Finančné oddelenie bolo povinné najmenej 10 dní vopred upozorniť všetkých príslušníkov ZNV, pracovníkov predajní, odsúdených a obvinených, že platnosť poukážok po vykonaní inventarizácie je podmienená ďalším odtlačkom pečiatky útvaru ZNV. Odlišné pečiatkovanie poukážok opakovane vydaných do obehu sa aké pečiatky sa majú na označenie poukážok používať.

Pri inventarizácii sa poukážky odobrali odsúdeným a obvineným, zabezpečil sa odvod tržby predajne a odobrali sa aj od príslušníkov podieľajúcich sa na operáciách s poukážkami. Po prepočítaní podľa nominále sa skutočný stav porovnal so stavom podľa účtovnej evidencie na syntetickom účte „*Hodnota pridelených ústavných poukážok*“. Na rozdiel od minulosti sa za poškodenú poukážku poskytla náhrada, ak bolo predložených aspoň 75% veľkosti identifikovateľnej poukážky.

Poukážky vyradené z obehu sa ukladali v pokladni útvaru ZNV osobitne a tvorili pokladničnú hotovosť. Poukážky vyradené z obehu sa vymenili podľa potreby na základe žiadosti na finančnom odbore Správy ZNV. Skartáciu zabezpečoval finančný odbor Správy ZNV, vykonávala ju trojčlenná komisia určená náčelníkom finančného odboru ZNV.

### ***Falšovanie väzenských poukážok***

V dobe používania väzenských poukážok bolo zistených niekoľko prípadov ich falšovania. V októbri až decembri 1956 boli v oblasti Jáchymova (NPT Mariánská 2 kusy, NPT Barbora – 5 kusov, nemocnice vo Vykmánove – 1 kus) zachytené falošné 100 korunové poukážky.<sup>119</sup> Falošné poukážky bol zachytené aj v Ostrave.<sup>120</sup>

Jeden prípad pozmeňovania poukážok zaznamenal pracovník Archívu ZVJS SR Vladimír Nemec (osobná informácia) v 80. rokoch v Leopoldove. Zachytili tam 100 korunovú ústavnú poukážku s pečiatkou iného ústavu ZNV, prelepenú odtlačkom pečiatky Ústavu nápravnej výchovy Leopoldov, vystrihnutým z 5 korunovej poukážky. Páchatelom bol odsúdený, ktorý pri premiestnení z inej väznice do Leopoldova ukryl 100 korunovú poukážku, označenú pečiatkou väznice, z ktorej bol eskortovaný. Pretože takto označená poukážka v Leopoldove neplatila, zneužil podobné farby oboch poukážok. Rátal s tým, že nalepenie odtlačku leopoldovskej

<sup>118</sup> A ZVJS, Rozkaz o hospodárení s ústavnými poukážkami. SZNV-461/30-85.

<sup>119</sup> L. PETRÁŠOVÁ, cit. dielo, s. 404.

<sup>120</sup> J. NEJEDLÝ, osobná informácia

pečiatky vystrihnutého z 5 korunáčky, nemusí príjemca zbadat a pokúsiť sa týmto spôsobom neplatnú 100 korunáčku zhodnotiť.

Technicky nie sú tieto prípady dokumentované. Vzhľadom k prostrediu, v ktorom k nim dochádzalo, však mohlo ísť len o náhodné prípady na nízkej technickej úrovni. Hmotné doklady o falšovaní väzenských peňažných poukážok sa nezachovali, lebo Článok VI, odsek 40 predpisu NZ-fin-1-3 ukladal falšované alebo pozmenené poukážky zničiť po vykonaní opatrení k zisteniu páchatel'ov.<sup>121</sup>

### *Náhrada poškodených táborových, resp. ústavných poukážok*

Predpis NZ-fin-1-3 v článku 40, odsek 38 stanovoval, že akokoľvek poškodené (nečitateľné, roztrhané, opotrebované apod.) táborové poukážky sa odsúdeným alebo maloobchodným predajníam nahradia, iba ak bola na výmenu predložená celá táborová poukážka.<sup>122</sup> Za časť poukážky, sa na rozdiel od praxe zaužívanej vtedy pri zákonných platidlách náhrada neposkytovala ani v čiastočnej výške. Naproti tomu, článok 15 rozkazu náčelníka správy SNV ČSR č. 31 z 4. 1. 1981, resp. článok 7 rozkazu č. 18/1986 náčelníka ZNV SSR umožňoval nahradiť poškodené ústavné poukážky, ak bolo predložených aspoň 75% plochy poukážky.<sup>123</sup>

### *Druhotné využitie väzenských poukážok*

Okrem ekonomickej funkcie plnili táborové i ústavné poukážky funkciu upomienkového predmetu na pobyt vo väzení. Väčšina poukážok uložených v numizmatických zbierkach bola pravdepodobne z väzňov vynesená práve za týmto účelom. Túto funkciu dokazuje výskyt poukážok nízkych hodnôt podpísaných spoluväzňami, s ktorými mal prepustený bližší vzťah. Ide prevažne o poukážky zo 70. a 80. rokov.

Nie je vylúčené, že po skončení používania ústavných poukážok boli na zberateľský trh uvedené úplné sady nepoužitých i opečiatkovaných poukážok. Niektoré kombinácie pečiatok, najmä na poukážkach z Hradca Královej, Liberca, Plzne a Ilavy, mohli vzniknúť aj dodatočne, na zvýšenie predajnosti.

### **Výňatky zo spomienok väzňov na používanie poukážok, nákupy a stravovanie**

Stravovanie vo väzniciach a nákupy potravín v kantínach tvorili tesne previazané oblasti každodenného života väzňov. Preto sa vo zverejnených spomienkach obe oblasti prelínajú. Avšak nákupy a disponovanie s vreckovým stoji v ich spomienkach v pozadí iných stránok života. Podobnú skúsenosť získal aj autor pri pokuse o rozhovor na túto tému so skupinou bývalých väzňov. Rozhovor

<sup>121</sup> A ZVJS, Rozkaz ministra vnútra č. 191/1957 z 16. 12. 1957, Služební kniha MV NZ-fin-1-3/1958 Směrnice o hospodaření s táborovými poukázkami, Praha 1958.

<sup>122</sup> Tamtéž.

<sup>123</sup> A ZVJS, Rozkaz o hospodaření s ústavnými poukázkami. SZNV-461/30-85.

kontaktovaný člen skupiny prisľúbil, stretnutie sa uskutočnilo, ale vzápätí prítomní odmietli o tejto veci hovoriť ako o nevýznamnej a ďalej sa venovali iným veciam.

Spomienky pochádzajú zväčša od obetí politických perzekúcií a vzdelaných ľudí. Nejde teda o pohľad typicky kriminálnej zložky odsúdených. Úseky, týkajúce sa priamo väzenských peňazí a nákupov v kantínach, sú zvýraznené tučným písmom. Prevzaté sú aj pasáže, ktoré spomienky zaraďujú do širšieho kontextu. Vynechané irelevantné úseky sú naznačené tromi bodkami. Nejasné miesta alebo miesta, kde sa pamätníci evidentne mýlia, sú komentované vloženými poznámkami.

LADISLAV ŠŤOVÍČEK, zatknutý 27. 6. 1950 za účasť na sprisahaní M. Horákovskej. Spomienka na menovú reformu v r. 1953 v tábore Rovnosť pri Jáchymove.<sup>124</sup>

*„K zamýšľanej výmene peňazí boli v tábore Rovnosť (teda u nás) urobené tvrdé a únavné opatrenia, čo robieval režim na zabránenie prípadnému protestu alebo revolte. K výmene peňazí došlo v deň „D“ a o hodine „H“. Bolo na nás na táborovom nástupe vyrevúvané: „... robotnícka trieda na vás nechce zarábať, ale ani nebude na vás doplácať.“ Nasledoval rozkaz vlády o peňažnej reforme a výmene peňazí. Z nástupiska sme odchádzali do miestnosti, kde sme mohli odovzdať už staré poukážky a dostali sme nové v pomere 1:5. V takej včasnej dobe komunizmu, keď z baníckej práce nikto z nás nemohol mať viac ako zopár korún vreckového, to bola výmena viac ako ľahká. Neskôr nám boli predložené nové mzdové výkazy, z ktorých sme zistili ozajstnú lúpež storočia, a že budeme pracovať za nižšie mzdy, že naše nedotknuteľné úspory sa zmenšili 1:50. Z nižších zárobkov vyplývalo aj nižšie vreckové, pozmenené ceny v Arme (= názov kantín v kasárňach Československej ľudovej armády, pozn. autora) púťové maliny, ktoré sme si kupovali na osladenie čaju, trochu drahšie...” (spomienky na prepočet miezd a úspor sú skreslené, najskôr kvôli dlhému časovému odstupu alebo neporozumeniu pravidlám reformy. Ak väzni pracovali v hodinovej mzde, mali im byť mzdy naopak zvýšené. Ich úspory sa museli podľa výšky vkladu preratúvať vo výhodnejších pomeroch ako 1:50, t. j. so stratou 90%. Reálna strata v jednotlivých pásmach bola 0 – 83%, no celková strata nikdy nemohla dosiahnuť 83%, pozn. autora, pozri aj grafické modely strát.<sup>125</sup>*

JOSEF VÁCHA – spomienka z rokov 1958-1959 z tábora Vojna.<sup>126</sup>

*„Stravenky – boli tri druhy – č. 3 pre väzňov pracujúcich v pod zemou a plniacich normu nad 100%,: 150 g mäsa, 100 g slaniny a prílohy, č. 2 ostatní väzni a väzni pracujúci v stavebníctve 100 g mäsa a príloha ako pri čísle 3, č. 1 pre väzňov nedosahujúcich 100% výkonnosť v stavebníctve a 50% výkonnosť v bani dlhšie ako 2 mesiace 50 g mäsa a 1/3 prílohu ako na stravenku č. 3. Obedy boli rôzne omáčky – kôprová, cibulová, chrenová, paradajková, horčicová alebo uhorková s knedľami alebo cestovinou, niekedy zemiaky a karbonátok, niekedy bezmäsité jedlá – knedle s vajcami, hrach a šošovica, večera bola suchá. Viacerí pamätníci hovorili o pomerne chutnej strave. V kantíne bolo dostať údeniny, keksy a cukrovie, fajčivo, ponožky, toaletný papier. Ak mal väzeň vyrovnané všetky záväzky voči štátu, predstavovalo vreckové 5% čistého zárobku, náklady na pobyt a stravu predstavovali*

<sup>124</sup> J. ŠŮLA, cit. dielo, s. 34.

<sup>125</sup> Z. ŠUSTEK, *Menová reforma v Československu v roku 1953 a jej hospodársko-politické pozadie*, in: *Pamäť národa*, Praha 2014, č. 1/2014 s. 3-29.

<sup>126</sup> L. BÁRTÍK, cit. dielo, s. 125-128.

75%. Neúmerne bolo také zaťaženie u dobre zarábajúcich väzňov, ktorí zo zárobku až 15 000 Kčs platili mesačne viac ako v luxusnom hoteli v Prahe.“

FRANTIŠEK KOZEL – spomienky z rokov 1951-1955.<sup>127</sup>

„Všeličo sa dalo kúpiť v kantíne. Peniaze boli podľa zárobku, spočiatku 20% a po štrajku a hladovke asi 9%.“



Tri farebné alternatívy počítačovej simulácie 100 korunovej ústavnej poukázky pozmenenej nalepením pečiatky vystrihnutej z tiež zelenej 5 korunovej poukázky, zachytenej vo väznici v Leopoldov (Nemec, osobná informácia)

JUDr. FRANTIŠEK VAVROUCH – zápisky od novembra 1951 do apríla 1958.<sup>128</sup>

„V prvých rokoch môjho pobytu v tábore trpeli väzni veľmi často hladom. Vydávaná strava nestačila k nasýteniu. K zlepšeniu došlo až počiatkom r. 1953, keď sme si mohli prikúpiť v kantíne chleba [...]. V druhej polovici r. 1953 nastalo na Vojne obdobie relatívneho dostatku jedla. **Dostávali sme vreckové v táborovej mene – poukážkach, za ktoré bolo možné v slušne zásobenej kantíne nakúpiť napr. maslo, masť, mlieko, kompóty, sušienky, cukor, kávu, mäsové konzervy a pod.** Po vzbure v r. 1955 (išlo o tzv. nudliadu – hromadné odmietnutie skonzumovať rezance s makom vydávané na večeru, ktoré prerástlo do niekoľkodňového a násilne potlačeného protestu, skutočný podnet vzbury je nejasný, pozn. autora) prišiel koniec „lepších čias“ **Vreckové bolo citeľne znížené, ponuka v kantíne značne obmedzená. Možnosť nákupu chleba ostala zachovaná.** Stravu vydávanú na Vojne možno porovnávať s horšou závodnou jedálňou. [...] Na raňajky bola náhradková káva a chlieb. Obedy a večere bývali teplé, len v nedeľu sa podávala studená večera (spravidla kúsok kabanosu a masla). [...] Charakteristickým rysom táborovej stravy bola nevyváženosť a nevhodná skladba. [...] Dala sa však jesť a bola hygienicky bezchybná. [...] Varili sa jedlá, ktoré boli zvyčajné v hromadnom stravovaní – sekaná so zemiakmi, paradajková omáčka s knedľou a kúskom mäsa, cestoviny

<sup>127</sup> Tamtéž, s. 133-134.

<sup>128</sup> Tamtéž, s. 142-147.

s gulášom, kysnuté knedle a buchty. V nedeľu býval rezeň so zemiakmi alebo bravčové, kapusta a knedľa. V komunistické sviatky bola strava vylepšená zákuskom. Na Vianoce 1951 a 1952 sa na Štedrý večer vydával bravčový rezeň so zemiakovým šalátom alebo aj ryba. [...] V dobe, keď bolo možné dokupovať chlieb, „movitejší“ väzni zásobovali často celú miestnosť. [...] Od polovice 50. rokov platil zvyk, že nováčikovia boli pozývaní krajanmi k posedeniu pri káve alebo čaji a boli obdarováni táborovými poukážkami.

V roku 1952, keď boli u nás potraviny na lístky, sa na šachtách dával tzv. ruský prídel, súčasti ktorého pochádzali zo ZSSR. Patrilo k nim niekoľko kg surového hovädzieho, konzervy šprotov a niekoľko kg ryže. Tieto prídelové dávky dostávali väzni pracujúci na šachtách.

S problematikou stravovania súvisela možnosť nákupu potravín a iných potrieb v táborovej kantíne za vreckové, ktoré sa vyplácalo v táborových poukážkach. Väzni boli platení za vykonanú prácu (údajne podľa rovnakých taríf) ako civilní zamestnanci. Zárobky sa poukazovali väzenskej správe, ktorá s nimi disponovala podľa smerníc vydaných ministerstvom. V prvom období – do roku 1953 – dostávali väzni zo svojho zárobku iba nepatrnú časť ako vreckové. Podstatná časť pripadla na úhradu nákladov spojených s väzením. Vreckové bolo také malé, že už si ani nepamätám, podľa akých zásad sa jeho výška určovala: azda určité percento z „nadzárobku“ (zo zárobku na 100% plnenie normy), určité percento z „nadzárobku“ tiež išlo na väzňove konto. Od polovice r. 1953 boli represívne opatrenia postihujúce neplnenie noriem doplnené ponukami. Zárobok sa delil na tri približne rovnaké časti: tretina bola zadržaná na náklady výkonu trestu, tretina sa ukladala na väzňove konto, tretina sa vyplácala v táborových poukážkach ako vreckové. Sumy smerujúce na úložné boli niekedy nemalé a po prepustení predstavovali slušný príspevok do začiatku civilného života. V dobe výkonu trestu však len málokto veril tomu, že uložené peniaze niekedy dostane. Najlákavejšie ostalo vreckové, ktoré spríjemňovalo život v tábore. V tej dobe bola na väzňov rozšírená platnosť národného poistenia. V r. 1955 po vzburách v táboroch bolo vreckové výrazne znížené a pravdepodobne aj úložné. Z väzenského konta bolo možné poslať peniaze rodinným príslušníkom.

Veľa sa tiež „kafovalo“, kávové „dýchanky“ priateľov patrili k vrcholom „spoločenského života“ na Vojne. Niekoľkokrát sa na tábor priviezlo i niekoľko sudov slabého piva, ktoré sa čapovalo v kantíne. Pre alkohol platilo na tábore prísne tabu, právom.

Do účtovania vykonanej práce väzni veľa nevideli. Kontrolu podnikov robila azda väzenská správa. Hoci podniky nemali väzenskú prácu zadarmo, rozhodne bola pre nich lukratívna. Väzni museli vykonávať práce, ktoré civilisti často odmietali robiť, lebo boli namáhavé, nebezpečné a málo finančne ohodnotené. Podniky ušetrili na mzdách tým, že nemuseli väzňom preplácať dovolenku, prídavky ani dotovať sociálne inštitúcie.

Až asi od roku 1953 mohli väzni poslať svojim rodinám peniaze uvoľňované z ich väzenského konta.“

BEDŘICH FUČÍK (4. 1. 1900 až 2. 7. 1984), redaktor a kritik, väznený 1951-1960 za prejavy klerofašizmu, prepustený na amnestiu, spomienka na pobyt na Mírove.<sup>129</sup>

*Najkrajšie moje zamestnanie na Mírove trvalo asi poldruha mesiaca: na čokoláde sú cínové papieriky, ešte polepené papierom. Dostávali sme toho koše a papieriky sme strhávali, zachraňovali sme tak cín. Ak človek urobil štvrt kila za deň, [...] zarobil azda 20 halierov.*

JAROSLAV ŠABATA (2. 11. 1927 - 14. 6. 2012), vysokoškolský učiteľ, funkcionár KSČ, hovorca Charty 77, väznený 1971-1976, spomienka z r. 1973.<sup>130</sup>

*Samozrejme sme pracovali. [...] Navlekali sme sponky, zatváracie špendlíky a pod. [...] Na začiatku som pri tejto práci zarábal asi 400 Kčs mesačne, neskôr 600 - 700. Priemer bol veľmi nízky, keď som sa vrátil z väzenia a mal konanie o invalidnom dôchodku [...] vymeraný dôchodok bol [...] 384 Kčs mesačne ide o polovičný čiastočný invalidný dôchodok. Zo zárobku sme mali vreckové, za ktoré si väzeň môže kúpiť cigarety, niečo na prílepenie, toaletné potreby. Tuším, že vreckové bolo osem korún na zarobenú stovku, takže som mal nárok na 30-50 Kčs mesačne. Neskôr to bolo lepšie.*

ALBÍNA PALKOŠKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, odsúdená za účasť pri organizácii ilegálnych prechodov hraníc, väznená od 5. 10. 1949 do 11. 5. 1960, prepustená na amnestiu – spomienka približne z rokov 1951-1952 z väznice v Pardubiciach.<sup>131</sup>

*„Časom bol v jednej prednej budove zriadený obchodík – hovorili sme mu kantína a tam sme si mohli nakupovať za lágrové peniaze, ktoré nám boli vyplácané za vykonanú prácu. Boli to papierové poukážky sivastej farby s pretlačou 1, 2, 3 a 5 korún lágrových. Za tie sme si mohli kúpiť rožky, sušienky, margarín, údenáče – čo bola jedna z najväčších lahôdok – údeniny, cigarety, marmeládu a dopisný papier. O jedného údenáča sme sa delili niekoľké, lebo bolo medzi nami veľa žien, ktoré dostávali malé vreckové alebo vôbec žiadne.“*

LUDVÍK FLORIÁN, politický väzeň (zapaľoval stohy na protest proti kolektivizácii a rozširoval letáky), narodený v Křenoviciach v roku 1936, rozhovor urobený Kubíkovou.<sup>132</sup> 5. mája 2011 v Ostrove sa týka roku 1955.

*K: Dostávali ste teda nejakú mzdu?*

*F: Nedostávali sme mzdu. Šla nám mzda, ale jedna pätina nám šla ako pre nás a štyri pätiny nám zobrali ako výdaje na ten láger. To si pamätám. A mali sme také táborové papierové peniaze a s tými sa mohlo do tej táborovej kantíny. Maximum čo bolo, tak mohol človek dostať 800. Ti, čo robili priamo u tej rudy, tak mávali dosť. Ja som mával dosť často tých 800 vreckového. ...me urobili takú dohodu, že jeden bude peniaze mať a bude nakupovať, kto bol najrozumnejší a najchytrejší z tej našej party. ... Tak sme robili nákupy a niekedy bolo aj raz za čas lepšie vďaka ruským poradcom, ktorí prišli, videli,*

<sup>129</sup> Karel BARTOŠEK, *Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*. Paseka, Praha - Litomyšl 2001.

<sup>130</sup> Tamtéž, s. 256.

<sup>131</sup> A. PALKOŠKOVÁ-WIESBERGOVÁ, cit. dielo.

<sup>132</sup> Markéta KUBÍKOVÁ, *Podmínky těžby uranu v Jáchymově 1950-1989*. Bakalářská práce, Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra filozofie, Studijní program Humanitní studia, Studijní obor Humanistika, Plzeň.

ako sa s nami zaobchádza, a predstavte si, oni boli ďaleko ľudskejší, než ti naši. A ti povedali: „To ne, oni sa musia najesť, aby podali nejaký výkon.“ Tak nám niekedy povolili i desiatu a pivo, jedno denne.

TOMÁŠ BURSÍK - spomienky na dostatok jedla v tábore Svatopluk:<sup>133</sup>  
*„Kto mal peniaze, mohol nakupovať v kantíne. Kupovalo sa spoločne, teda na týždeň pre celú izbu (16–24 ľudí v jednej izbe). Veľa toho ale v kantíne nebolo. Dal sa tam kúpiť chlieb, repová marmeláda, ruský čaj, káva, kakao, rybacie a hydinové konzervy, syry, salám, minerálne vody, ale aj nízkoalkoholické pivo (nízkoctupňové - pozn. autora). Oblátky len málokedy. Okrem iného sa tam kupovalo i mydlo (jadrové), tabak, cigarety, papieriky, zubná pasta, ponožky, vreckovky, ale aj tričká.“*

JIŘÍ SVĚTLÍK – spomienky na stravovanie a nákupy v tábore Rovnost.<sup>134</sup>  
*„Od roku 1958 prevzal predajne národný podnik Pramen Karlovy Vary, to sa ponuka tovaru v kantíne omnoho zlepšila. Mesačný obrát v kantíne na Rovnosti bol 350 000 – 500 000 Kčs, nebola tam veľká réžia a dvaja predavači, väzni, neboli nijako zvlášť platení.*

*Čo si tam väzeň mohol kúpiť: „Keď som bral len 30 Kčs, tak len čaj, cukor, sušienky, balíček fajkového tabaku a papieriky. Zo svojho si musel platiť aj iné veci, ktoré by mal k vybaveniu dostať od ústavu, trebárs holiace mydlo. Väzeň si sám musel kupovať tiež tkaničky do topánok, mydlo, zubnú kefku, pastu, hrebeň, bačkory, toto sa nefasovalo.*

*Z uvedeného vidieť, že väzni trpeli hladom. Lepšie postavení mali azda len nemeckí „retribuční“ (retribúční väzni), ktorí dostávali balíčky od Červeného kríža a niekedy mohli zaplatiť polievku kamarátom. Hlad väzňov prakticky nikdy neprešiel. Táto skutočnosť sa menila v závislosti na celkovom dianí v republike, resp. v ZSSR. Po roku 1953 začínalo dochádzať k zlepšeniu. Častejšie boli dostať kaše, v kantínach chlieb a niekedy sa dokonca stalo, že po večeri ponúkal kuchár prídavok.“*

JOSEF PETER ONDOK - spomienka na NPT Ostrov. Väznený 21. 9. 1951 až 30. 11. 1970. Odsúdený za organizovanie náboženských vzdelávacích krúžkov. Spomienka nedatovaná, pravdepodobne z doby pred menovou reformou z r. 1953.<sup>135</sup>

*„Zo svojho platu, ktorý nám dával závod, sme dostávali ako mesačnú výplatu 10% ako vreckové a 9% išlo údajne na „úložné“ jednotlivých väzňov. Zvyšok pripadol tábora. Vreckové sa vyplácalo špeciálnymi táborovými poukážkami a predstavovalo priemerne 50 Kčs vtedajšej civilnej meny. Za tieto peniaze bolo možné nakupovať v táborovej kantíne bežné potraviny. Bol v nich zahrnutý nárok na jednu fľašu sedemstupňového piva na deň. Milovníci piva si však mohli od ostatných muklov tento nápoj odkúpiť, ak oňho nemal dotýčný mukl záujem. Muklovské „úložné“ bolo problematické, lebo sa z neho strhávalo v prípade trestu mukla, pri ktorom nepracoval, napríklad keď sa ocitol v korekcii alebo v nejakom inom type izolácie. Pri neskorších amnestiách (napríklad v roku 1960) sa ukázalo, že mnohí muklovci sa vracajú*

<sup>133</sup> Tomáš BURSÍK, *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali: Trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949–1961. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2009.*

<sup>134</sup> Jiří SVĚTLÍK, *Paměti starého kriminálního, Plzeň 2015.*

<sup>135</sup> Petr Josef ONDOK, *Muklovský Vatikán, Brno 2005.*

*z väzenia nielen neobohatení nejakým zárobkom, ale s mnohotisícovými dlžobami. Ak ma pamäť nemýli, napríklad P. Kohlíček sa vracal s dlhom dvadsať tisíc Kčs.“*

RUDOLF TIBENSKÝ – spomienky na pobyt v táboroch v okolí Jáchymova, od 7. 5. 1951 do 12. 12. 1952. Zatknutý 1950, prepustený 4. 5. 1953 na amnestiu.<sup>136</sup>

*„5. 8. 1951. Na výplatnej páske z ústredného tábora Bratrství sa mi objavili tri tisícky, celkom záhadná položka. Keďže som mal posledné tri mesiace lepšie zárobky, spolu s piatimi tisíckami mi stav konta vzrástol na závažnú sumu osem tisícok, Vysvetlenie nenechalo na seba čakať veľmi dlho. Poslala mi ich oficiálne Lýdia. Odôvodnila to tým, že podľa správy veliteľstva moje „zárobky“ mi umožňovali nákup mesačne iba za asi 17 až 30 korún, takže nemôžem čerpať výhodu nákupu.*

*4. 7. 1952 (tichá úvaha pamätníka vo voľný deň, pozn. autora): [...] kde mukl od mukla nevymáha surovo pôžičku piatich táborových poukážok, za ktoré sa aj tak v kantíne nič nedá kúpiť....*

*16. 7. 1952 [...] Opäť návštevníci odnášali jedlo domov [...] Eštébáci im cynicky vykladali, že v kantíne v lágri, si my väzni môžeme kúpiť jedla dosť, dokonca pečené husi. [...] Napodiv, čo vraveli o pečených husiach v lágri, nebol podvod. Predtým naskutku dovezli do našej obyčajne žalostne prázdnej kantíny (pasta na baganče a zubná kefka) asi dvadsať husí. Pre vyše päťsto muklov. Predávali ich po 450 korunách za kilogram. V táborových poukážkach, veď pravé peniaze sme my väzni nesmeli mať. A čuduj sa svete, národ muklovský husacinkou pohrdol! Keď nikto husi nekupoval – nikto nemal ani vındry už vyše tri týždne, okrem bonzákov, a tí jedlo fasovali tajne, ba niekedy aj verejne, priamo z kuchyne – nuž k husacine za nezmenenú cenu pridávali ešte po päťdesiat cigariet. Cigareta je v lágri skutočný vytúžený poklad, za ktorý by nejeden z pravých zločincov niekedy aj vlastného otca zavraždil. Ale husi ani tak nešli na odbyt [...] Potom dodali do kantíny dokonca marhuľové zaváraniny, za sedemdesiat táborových kačiek celú kilovú škatuľu [...] Po niekoľkých dňoch celú dávku marhúľ, ktorými sme pohrdli, zase z milého tábora odviezli – nevedno kam, Ako predtým husi. Ku škatuli marhúľ bol prídavok dvadsať cigariet. Zopár skupáňov, ktorí si to mohli dovoliť, báli sa vyhrabať z úkrytu schované poukážky. Keby to urobili, prezradili by sa. Svorky hladujúcich muklov by sa vrhli na nich.*

*22. 8. 1952 Do kantíny priviezli chlieb. V kantíne nepredávali chlieb už najmenej dva mesiace [...] a oznámil nám, že sa bude vydávať kilogram na hlavu. Mimoriadne a ihneď, hoci je pred večierkou, začne predaj v kiosku na dvore [...] sme sa všetci rútili von ku dverám. Aby mi prídol neprepadol, poukážku mi požičali kamaráti [...] i tak to bolo beznádejné.*

*25. 8. 1952 [...] Schoval som si výplatnú pásku. Podľa nej číslo 0966693 Limbora Tomáš zaznamenal mesačný výkon 217%, čiže hrubý mesačný zárobok 6855 Kčs, minus nemocenské 612 Kčs, za pobyt v lágri (za byt, stravu, odev, pracovné pomôcky atď.) mi odrátali spolu 3045 Kčs. Bolo z čoho. Takže ja sám som dostal ako vreckové neuveriteľnú sumu 1577 Kčs v poukážkach (bonoch). Mojej rodine z ústredného lágra Bratrství šlo 974 Kčs a zostatok na mojom konte, ktorý činil za marec suma*

<sup>136</sup> Rudolf TIBENSKÝ, *Jáchymovské peklo*, Bratislava 1991.

*sumarum 32 korún sa mi k 1. máju zvýšil na 706 korún (mzdy sa vyplácali oneskorene, preto sa líši dátum zápisu do denníka a výplaty, pozn. autora).*

*17. 9. 1952. Dva týždne predtým nás nechali hladovať ešte väčšmi ako inokedy. Museli na nás ušetriť, aby sme vo sviatočný deň jedli výnimočne ako ľudia. Opäť sme obeťami známeho triku. „Banický deň“ preložili na nedeľu. O jeden deň voľna sme prišli nielen my, väzni ale aj civilní robotníci. Namiesto o štvrt na päť, mali sme tentoraz budíček až o šiestej, [...] navyše nám odpustili rozcvičku. K „čiernej káve“ (inokedy žbrnda) pridali „housku“. A potom desiata, božemôj, desiata. Dali nám skutočný párok, jednu nožičku a s ďalším kusom pečiva. A čo ešte obed. Na obed sme mali viedenský rezeň a zemiakový šalát. Ako múčnik roláda. Skrátka kompletný civilný obed, aký sme nepoznali dlhé roky*

*Nezabudnuteľný nedeľný sviatočný večer. A nedeľné večery bývame na tom s jedlom najhoršie. Večeru vtedy tvorí 7 dkg mokrej hovädzej salámy, bez chleba a čohokoľvek. Teraz sme pri okienku fasovali jedlo skutočné a teplé, totiž po tri knedle s omáčkou a skutočným hovädzím mäsom. No a celkom nás dorazilo, že aj k večeri bol múčnik [...] sčista jasna odhalil aféru s kuchyňou. Pekne menami označil všetkých väzňov čo – údajne za jeho chrbtom – dostávali tam načierno, ilegálne jedlo. [...] akýsi Schwarz [...] Ten cvikal stravné lístky. Vraj dával svojim klientom najprv jedlo bez cviknutia a až podruhý raz s predierkovaním lístka. Za to dostával od väzňov úplatky v poukážkach a s tými sa Schwarz zase delil s novým hlavným kuchárom Marešikom a jeho zástupcom. [...] Väzňov okrádali vo všetkých jáchymovských táboroch a vždy.*

*28. 9. 1952. V kantíne dávali na hlavu tri štvrte kila skutočného pravého hrozna.*

*8. 10. 1952. Knihy nám rozkázali vrátiť, pretože zavádzajú nový spôsob vypožičiavania. Treba zaplatiť dvadsať bonov ako zápisné a za každú výpožičku dve koruny. Nemám ani jednu poukážku.“*

## **Pečiatky a ich použitie na označovanie väzenských poukážok**

Pre používanie pečiatok vo väzenských zariadeniach bol určujúci vnútorný predpis Adm. 4, platný v Sboře nápravné výchovy ČSR,<sup>137</sup> najmä jeho štvrtá časť „Razítka a pečetidla“ (§ 22 -Druhy razítek a jejich používání, § 23 -Zhotovování a evidence razítek, § 24 - Zasílání a ničení razítek, § 25 - Pečetidla). Druhy pečiatok, používaných dávnejšie i v súčasnosti sú vymenované v § 22 citovaného predpisu:

- a) okrúhle pečiatky so štátnym znakom,
- b) okrúhle pečiatky bez štátneho znaku,
- c) záhlavné (podlhovasté pečiatky, vrátane pečiatok s bankový spojením),
- d) podacie (prezentačné) pečiatky,
- e) pomocné pečiatky (vyrobené na špeciálne účely).

Je to však len základné členenie. Zostaviť úplný prehľad pečiatok, ktoré sa vo väzenstve používali, je dnes nemožné. Ich originály, azda až na výnimky,

<sup>137</sup> Rozkaz č. 36/1979 náčelníka správy Sboru nápravné výchovy ČSR -Adm. 4 -o postupu při evidenci a dokumentaci rozkazů a instrukcí ve SNV ČSR a o evidenci razítek a pečetidel

neexistujú, lebo neplatné a nefunkčné úradné pečiatky sa ničili. Zdrojom ich poznania sú odtlačky pečiatok na rôznych dobových dokumentoch a v odovzdávacích alebo skartovacích protokoloch. Tie však obsahujú väčší počet typov pečiatok, ako bol použitý na označovanie väzenských poukážok. Ukážky odtlačkov zničených pečiatok z obdobia pred rokom 1960 ukazujú obrazové prílohy. Niektoré z nich môžu byť použité na poukážkach, ktoré sa môžu objaviť v budúcnosti.



Protokoly o vrátení pečiatok s malým štátnym znakom z väzníc v Šumperku, Zvolene, Liberci, Žiline, Bytíži, Uherskom Hradišti, Trenčíne (hore), Ilave, Olomouci, Ostrave, Boreči a Příbrami (dole) z prvej polovice roku 1961 (foto: archív J. Nejedlého)

Stvrzenka.

Potvrzuji příjem otištěných razítek :







Dne 31. května 1961.

ry. Luvus.





ry. Luvus.

Stvrzenka.

Potvrzuji příjem otištěných razítek :








Dne 31. května 1961.

ry. J. J. J.

Protokoly o převzatí pečátek so štátnym znakom ČSR pre väznice v Leopoldove a Nitre v prvej polovici roku 1961 (foto: archív J. Nejedlého)



Možno ich nájsť aj na dokumentoch a artefaktoch súvisiacich s riadením obehu väzenských poukážok. Príkladom je obálka zo sprievodného listu z 21. marca 1955 k chybným poukážkam zachyteným finančnými orgánmi väznice v Ostrove. Takéto poukážky sa nedopatrením dostali do vnútorného finančného obehu, kde boli zistené. Ich výmena za bezchybné poukážky je doložená obálkou, v ktorej boli zaslané. Obálka bola pred odoslaním zapečatená podlhovastou, dvojriadkovou pečiatkou útvaru "MNB - Správa národní bezpečnosti Jáchymov / odbor vězeňský, pošt. úřad Ostrov, schr. 100". Obálka sa zachovala v neskartovanej makulatúre. Má charakter podporného historického prameňa.

Podobným dokladom sú pásy na peniaze, označené pečiatkou ústavu alebo útvaru, ktorými sa väzenské poukážky kvôli ľahšej manipulácii zväzovali. Peňažné pásy na väzenské poukážky sa robili z obyčajnej hnedej lepiacej pásy, ale druhotne sa na tento účel používali aj peňažné pásy získané od peňažných ústavov.

Z pečiatok, ktorými väzenské zariadenia disponovali, sa na označovanie táborových a ústavných poukážok najčastejšie používali pečiatky, ktoré primárne slúžili na iný účel. Boli to hlavne okrúhle pečiatky bez štátneho znaku pridelené jednotlivým funkcionárom, menej často záhlavné pečiatky s adresou väzenského zariadenia alebo dokonca aj s jeho bankovým spojením. Zriedkavé je použitie okrúhlych pečiatok so štátnym znakom. Používali sa najmä pred rokom 1960, neskôr boli častejšie na Slovensku.

Zriedka sa používali pečiatky zhotovené špeciálne na inventúrne účely. Zo staršieho obdobia sú doložené pečiatky s textom REVISE z ÚNZ Rtyň, Valdice a Prahy Pankráca. Na niektorých pečiatkach bol vyznačený aj rok inventarizácie alebo dokonca jej presný dátum. V Plzni bola v roku 1970 použitá trojuholníková pomocná pečiatka s letopočtom 1970. Táto pečiatka bola neskôr upravená vyrezaním nuly. V tejto podobe je jej použitie doložené ešte z 80. rokov na ústavných poukážkach. Nie je pritom vylúčené jej použitie aj v iných farbách v niekoľkých ďalších inventúrnych obdobiach. Na niektorých poukážkach používaných v SNV Plzeň, je vyznačené dokonca dvojročné obdobie ich platnosti 1977-1979. Neskôr bola táto pečiatka upravená odstránením koncových číslíc v letopočte – „7” a „9” a používala sa v nasledujúcich obdobiach. Jej opotrebovanosť pritom ukazuje, že ide o neskoršie použitie tej istej pečiatky.

Dátum inventarizácie je niekedy vyznačený odtlačkom bežnej dátumovej pečiatky. Žiaľ, nie je však vždy jasné, k akej kombinácii pečiatok sa dátum viaže. Unikátna je kombinácia troch rôznofarebných odtlačkov okrúhlych pečiatok bez štátneho znaku sprevádzaných v rovnakej farbe tromi odtlačkami dátumovej pečiatky na ústavných poukážkach v Nitre. V Rýnoviciach bol dátum súčasťou prezentačnej pečiatky pokladne, z ktorej bol pri jej použití v ďalšom inventúrnom období vyrezaný. Na poukážkach nachádzame aj úplne atypické tvary pečiatok alebo ich kombinácie. Unikátne je improvizované označenie poukážok písacím strojom, pri ďalšej inventarizácii doplnené odtlačkom okrúhlej pečiatky bez štátneho znaku. Prehľad frekvencie použitia rôznych druhov pečiatok na označenie väzenských poukážok ukazuje tabuľka 9 a graf 1.



Obálka listu s odoslanými chybnými pečiatkami (foto: archív J. Nejedlého)



Improvizované pásky na balenie väzenských poukázok označené pečiatkami jednotlivých väzenských zariadení a druhotne použitá peňažná pásky z ŠBČS, označená pomocnou pečiatkou a dátumovou pečiatkou (foto: archív J. Nejedlého)



Dve ukážky okrúhlych pečiatok bez štátneho znaku, rozlíšených číslami, s veľkou premenlivosťou formulácie a grafickej úpravy a textu, pridelených jednotlivým funkcionárom a použitých v rôznych, niekedy len farebných kombináciách na označovanie väzenských poukázok (foto: archív autora)



Ukážky záhlavných pečiatok použitých na označovanie väzenských poukážok (foto: archív autora)



Zriedkavé ukážky označenia väzenských poukážok okrúhlymi pečiatkami so štátnym znakom (foto: arciv autora)



Ukážka univerzálnej pečiatky REVIZE, zhotovenej na účel inventúr väzenských poukážok, a použitej počas viacerých inventarizačných období (foto: archív autora)



Pomocné pečiatky s rokom inventúry, resp. revízie väzenských poukážok (foto: archív autora)

Pri okrúhlych pečiatkach bez štátneho znaku je výrazná tendencia k používaniu pečiatok označených číslami v rozmedzí 1-10, pričom nápadne prevažujú pečiatky s číslom 2. Pečiatky s vyššími číslami (11-35) sa na poukážkach vyskytujú zriedka (Tab. 10). Trochu častejšie boli na Slovensku.

Zo zachovaných poukážok je možné čiastočne rekonštruovať obdobia, v ktorých sa inventarizovali. V Plzni Borocho boli roky 1962, 1964, 1966, 1968, 1970, 1972, 1975, 1977 a 1979, vo Valdiciach 1965, 1967, 1969, 1971, 1973 a 1975. V iných väzniciach možno vysledovať len niektoré roky – v Novom Sedle 1965, v Hradci Královej 1980, v Nitre 1983, 1984 a 1986 v Banskej Bystrici, Bratislave-Mlynskej doline a Košiciach-Šaci jar 1985. Porovnanie týchto rokov ukazuje, že v niektorých väzniciach sa inventarizácie od roku 1958 robili častejšie alebo sa dvojročné inventarizačné obdobia predĺžili tak, že inventarizácia sa vykonala až v treťom roku.

Opakovane pečiatkované poukážky mohli obiehať aj niekoľko inventúrnych období, kým boli stiahnuté z obehu ako neupotrebitelné alebo vynesené z väznice. Porovnanie poukážok z rôznych väzníc pritom naznačuje určitú celoštátnu alebo republikovú koordináciu v pečiatkovaní. Možno predpokladať, že poukážky z jedného ÚNV s väčším počtom pečiatok sú staršie, resp. že obiehali dlhšie než poukážky s menším počtom pečiatok. Rozdiely v polohe odtlačkov tých istých pečiatok však nemusia byť známkou rôznych inventarizačných období, ale len prispôbením ich polohy veľkosti poukážky.

Záhlavné pečiatky bez a s poštovými smerovacími číslami umožňujú rozlíšiť táborové poukážky inventarizované pred a po ich zavedení 1. 1. 1973. Naopak, rozdiely textov pečiatok odrážajúce zmeny profilácie väzenského zariadenia, sú jednoznačným kritériom relatívneho datovania poukážok.

Pri datovaní poukážok pomocou názvov organizačných zložiek (pozri nižšie) a ďalších údajov uvedených na pečiatkach však treba rátať so zotrvačnosťou v používaní starších pečiatok po rôznych organizačných a štátoprávných zmenách i s nedôslednosťou osôb vykonávajúcich označovanie poukážok.

Pri usporiadaní zbierok treba rátať so záhlavnými pečiatkami s neúplnými alebo priam zavádzajúcimi textami, v ktorých chýbajúci názov väzenského zariadenia je nahradený názvom blízkeho poštového úradu. Navodzuje to dojem existencie väzenských zariadení v miestach, kde v skutočnosti neboli. Zatiaľ sú známe len pečiatky dvoch pobočiek väznice v Novom Sedle – Poláky (zrušená) s poštovým úradom Pětipsy a Drahonice (dnes obnovený a samostatný ústav) s poštovým úradom Lubenec.

Len porovnanie enormne rozsiahleho a pravdepodobne už nedostupného materiálu by umožnilo rekonštruovať ucelené časové rady spôsobov označovania poukážok v jednotlivých väzniciach. Túto rekonštrukciu komplikuje aj to, že poloha pečiatok v rámci toho istého inventúrneho obdobia sa mohla prispôbovať veľkosti poukážok. Túto možnosť dokazuje aj existencia dvoch veľkostí vzhľadovo i textovo úplne zhodných záhlavných pečiatok, používaných podľa veľkosti táborových poukážok v NPT Rtyně koncom 50. rokov. Pri obmedzenom množstve materiálu

však nie je možné s istotou rozhodnúť, či ide o pečiatkovanie z rôznych inventúrnych období alebo o variant pečiatkovania z toho istého obdobia.

Pri počte 59 väzenských zariadení a teoreticky 17 inventarizačných obdobiach v rokoch 1958-1992 ide približne o 1000 sústav platidiel s obmedzenou miestnou a časovou platnosťou. Tieto sústavy sú navyše vnútorne diferencované rôzne označenými poukážkami, ktoré prešli viacerými inventúrami a začiatkom 80. rokov aj súčasným obehom táborových (12 nominále v niekoľkých variantoch) a ústavných poukážok (9 nominále). Rozbor zachovaného materiálu ukazuje, že v jednotlivých inventúrnych obdobiach možno predpokladať súčasný obeh poukážok označených až 3-4 spôsobmi. Preto možno rátať s vyše 3000 variantmi poukážok.



Označenie väzenských poukážok kombináciou okrúhlych pečiatok doplnené odtlačkom dátumovej pečiatky. Na poukážke z Nitry vpravo je pôvodná kombinácia pečiatok, zhodná s poukážkou vľavo a označenia ďalšími pečiatkami počas inventarizácií 5. decembra 1984 a 9. decembra 1986. Na poukážkach z Banskej Bystrice je prvé označenie modrou pečiatkou, druhé je pravdepodobne čierne (asi 1983), tretie červené z 26. marca 1985, nasleduje zelené (asi 1987) a fialové (asi 1989) (foto: archiv autora)



Prezentačné pečiatky Ú SNV ČSR v Rýnoviciach,  
s dotlačenou dátumovou pečiatkou a bez nej  
(foto: archív autora)



Atypické inventarizačné pečiatky z NVÚ  
v Ostrave Heřmaniciach (foto: archív autora)



Názny koordinácie označovania poukážok v rôznych väzniciach (foto: archív autora)



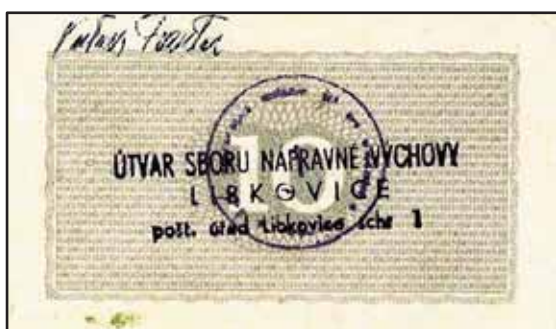
Improvizované označenie poukážok písacím strojom (vľavo), neskôr doplnené okrúhlou pečiatkou (vpravo)  
v SNV Liberec (foto: archív autora)



*Prispôsobenie polohy odtlačkov pečiatok veľkosti táborových poukázok a nedôslednosť v umiestnení odtlačku záhlavnej pečiatky – Hradec Králové (foto: archív autora)*



*Záhlavné pečiatky uvádzajúce namiesto sídla väzenského zariadenia najbližší poštový úrad (Pětipsy namiesto Poláky, Skalsko namiesto Boreč) (foto: archív autora)*

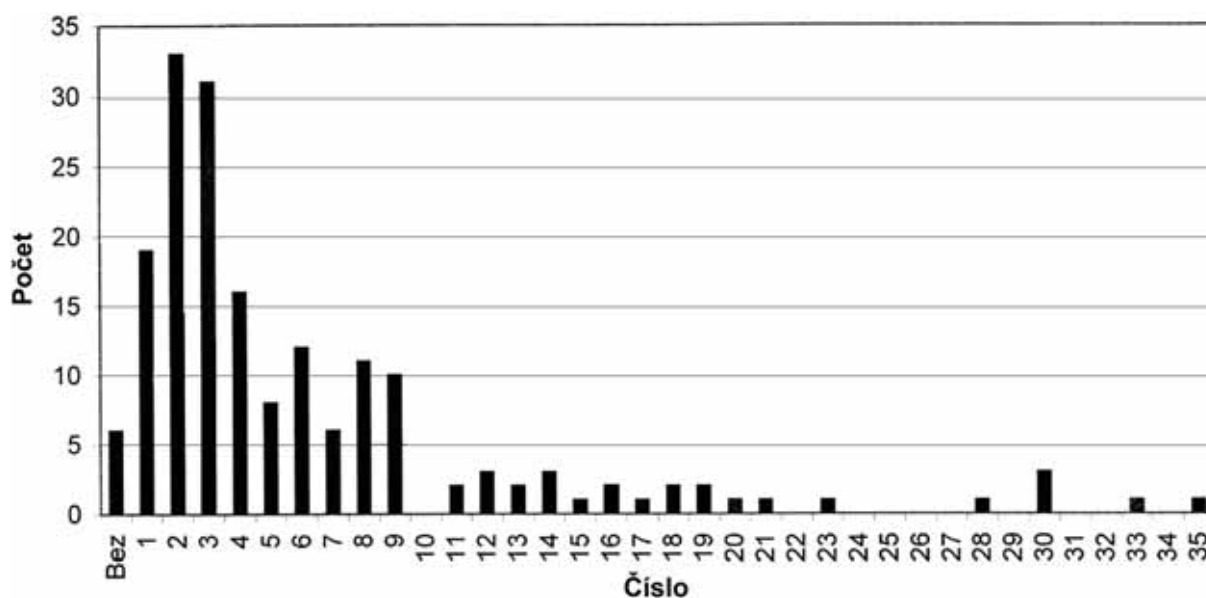


*Odras zmeny profilácie väznice vo Libkovicach z väznice pre mužov na väznicu pre mladistvých v texte na pečiatkach (foto: archív autora)*

## Organizačné zmeny väzenstva v rokoch 1945, súvisiace názvy a ich skratky

Väzenstvo bolo tradične riadené Ministerstvom spravodlivosti. V Československu pritom pôsobilo až do začiatku 50. rokov 287 väzníc (podľa niektorých údajov až 400), spravidla malých. Boli označované ako správne väznice pri okresných alebo krajských súdoch, neskôr pri Okresných veliteľstvách Národnej bezpečnosti alebo ako správne väznice Okresných národných výborov. Až na výnimky mali kapacitu len niekoľko desiatok osôb. Väčšina existovala ešte v roku 1949, no od roku 1951 do 20. 2. 1954 bola prevažná väčšina malých väzníc z hospodárskych dôvodov zrušená.

Dekrétom prezidenta republiky č. 94 z 1. 10. 1945, bol zriadený celoštátny *Sbor uniformované vězeňské stráže* (SVS) a *Velitelství sboru uniformované vězeňské stráže* (SVS) ako jeho vrcholný riadiaci orgán (Tab. 11). Jeho postavenie upravil 31. 12. 1948 zákon 321 1948 zriadený *Sbor uniformované vězeňské stráže* (SVS). Tomu zodpovedajú aj texty na pečiatkach a pečatiach väzenských zariadení na všetkých organizačných úrovniach, ale aj texty vytlačené priamo na niektorých väzenských poukážkach (Pracovní útvar Důl Fierlinger).



Graf 1. Frekvencia čísel okrúhlych pečiatok bez štátneho znaku, používaných na označenie väzenských poukážok

Uznesením vlády bolo od 1. 9. 1952 väzenstvo organizačne podriadené Ministerstvu národnej bezpečnosti, ktoré vzniklo rozdelením Ministerstva vnútra 23. 5. 1950. V jeho rámci vznikla Správa nápravných zariadení MNB, ktorá potom necelé dva roky riadila podriadené útvary. Týmto opatrením však bolo československé väzenstvo zjednotené. 14. 9. 1953 bolo Ministerstvo národnej bezpečnosti zrušené a väzenstvo organizačne vrátilo do pôsobnosti Ministerstva vnútra.

Rozkazom ministra vnútra č. 36 z 1. 12. 1966 vznikol celoštátne pôsobiaci *Sbor nápravnej výchovy* a jeho *Správa*.<sup>138</sup> Ďalšiu organizačnú zmenu priniesol Zákon č. 173/1968 Sb.,<sup>139</sup> ktorý vrátil väzenstvo v oboch práve vyhlásených národných republikách do tradičnej gescie rezortu spravodlivosti, avšak osobitne do pôsobnosti novozriadených republikových ministerstiev spravodlivosti. Preto od tejto doby namiesto jednej celoštátnej, fungovali súbežne dve republikové Správy.

Spoločenské zmeny po roku 1989 sa hlboko premietli aj do oblasti väzenstva. V súvislosti s tým sa zmenilo aj jeho organizačné členenie. V roku 1990 v oboch republikách zanikli Správy Sboru nápravnej výchovy, resp. Zboru nápravnej výchovy

<sup>138</sup> A ZVJS, Rozkaz ministra vnútra č. 36 ze dne 1. 12. 1966, Zásady pro uspořádání řídicí činnosti ve Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravnej výchovy.

<sup>139</sup> Zákon. č. 173/1968, jímž se mění a doplňuje zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

a nahradili ich Riaditeľstvá Sboru nápravnej výchovy, resp. Zboru nápravnej výchovy, s podriadenými ústavmi. Po rozdelení ČSFR vznikol na Slovensku Zbor väzenskej a justičnej stráže a v Čechách a na Morave Vězeňská služba ČR (Tab. 11). V oboch štátoch boli prijaté zákony, ktoré kodifikujú existenciu týchto špecializovaných ozbrojených zborov a ich organizačných článkov. Časť z týchto zmien sa prejavila aj v textoch pečiatok používaných na označovanie väzenských poukážok alebo v ich dodatočných úpravách.

S organizačnými zmenami väzenstva na prelome 40. a 50. rokov súvisí pojem pracovných útvarov (PÚ). Ich inštitút (PÚ) má svoj pôvod v legislatíve tzv. druhej republiky, kde boli zriadené vládny nariadením č. 223/1938 z 11. 10. 1938 v rámci uloženia pracovnej povinnosti nezamestnaným a osobám bez preukázateľného legálneho zdroja obživy.<sup>140</sup> Tieto osoby dostávali od okresných úradov povolávací rozkaz a stali sa príslušníkmi týchto útvarov. Proti povolávaciemu rozkazu nebol opravný prostriedok. Príslušníci mali nárok na mzdu, dovolenku a ich rodina na výživné. Tieto pracovné útvary zanikli koncom vojny, ale ich objekty naďalej slúžili na podobné účely. Samotný termín pracovný útvar (PÚ) sa zachoval ako označenie pobočiek veľkých súdnych väzníc a trestných ústavov. Po roku 1948 počet pracovných útvarov prudko vzrastal. Vnútorňý režim v jednotlivých PÚ sa podstatne líšil. V oblasti uránových baní v okolí Jáchymova boli oveľa horšie podmienky než pri rôznych priemyselných a poľnohospodárskych podnikoch.

Po tom, čo v oblasti Jáchymova 15. 6. 1949 vznikla stanica Sboru vězeňské stráže Ostrov, sa všetky tábory tejto oblasti ťažby uránu, organizačne odlišili od ostatného československého väzenstva. V poslednom štvrtroku 1949 tu vyše 4000 nemeckých vojnových zajatcov pracujúcich v uránových baniach, riadených sovietskymi vojenskými orgánmi, začali nahrádzať uväznení československí občania.

V tejto súvislosti všetky Krajské súdne väznice dostali koncom roku 1949 príkaz, posilať trestancov do „*zolaštního pracovního trestaneckého oddílu u Ostrova u Karlových Varov*“. Jeho sídlom bol Vykmánov (dnes súčasť Ostrova nad Ohří) a podliehali mu ďalšie tábory v okolí. Pre tento oddiel bol stanovený z dôvodu utajenia *krycí název OSTROV* a iba toto označenie sa mohlo používať v písomnom úradnom styku. V podstate to znamenalo, že napr. pôvodné pomenovanie „Stanice SVS Ostrov“, bolo len štátnymi orgánmi stanoveným krycím názvom Vězeňského ústavu Ostrov. Ten mal v dobe svojho najväčšieho organizačného a pracovného „rozkvetu“ podriadených 15 pracovných útvarov väzňov. Z dôvodu utajenia sa určená časť písomnej agendy od 1. 3. 1949 vybavovala prostredníctvom trestného ústavu Plzeň-Bory. Trestanci ústavu „O“ boli evidovaní v jeho kmeňovom stave. Stanica SVS Ostrov bola odovzdaná orgánom Ministerstva národnej bezpečnosti k 1. 6. 1951. Väčšinu táborov v tejto oblasti však prevzali príslušníci ZNB už 27. 5. 1951.

Ďalším prameňom k datovaniu textov na pečiatkach na väzenských poukážkach, sú doby vydania nových služobných predpisov. Z roku 1949 bol

<sup>140</sup> L. BAJCURA, cit. dielo, s. 12.

vydaný *Vězeňský řád S-4* (používaný pre činnosť Sboru vězeňské stráže podriadeného Ministerstvu spravodlivosti až do roku 1952), ktorý bol zrušený dňom 1. 4. 1953, t. j. v dobe, keď už bolo československé väzenstvo podriadené Ministerstvu národnej bezpečnosti. V ten istý deň nadobudol účinnosť *Řád nápravných zařízení*, označený ako NZ-zákl-I-1. Po prechode väzenstva do organizačnej štruktúry Ministerstva vnútra, tento predpis 1. 6. 1954 nahradil *Řád pro věznice MV ČSR*, označovaný ako NZ-zákl-II-1. Pre nápravne pracovné tábory, teda i pre NPT v oblasti ťažby uránu v okolí Jáchymova, Horního Slavkova a Příbrami, bol súbežne s ním vydaný osobitný *Řád pro nápravně pracovní tábory Ministerstva vnitra*. Účinnosť nadobudol 1. 4. 1955 a zrušený bol nariadením ministra vnútra č. 3/1961.

Úradné dokumenty z rokov 1949-1950, teda z doby existencie Sboru vězeňské stráže nazývajú väznené osoby v táboroch ako „*trestanci*“ a tábory samotné ako „*trestanecké pracovní útvary*“ (TPÚ). Po roku 1950 sa používajú aj názvy „*pracovní útvary vězňů*“ (PÚV), prípadne „*pracovní útvary odsouzených*“ (PÚO) alebo „*pracovní útvary potrestaných*“ (PÚP).

Zjednotením československého väzenstva a jeho podriadením Ministerstvu národnej bezpečnosti 1. 9. 1952 a zriadením *Správy nápravných zařízení Ministerstva národní bezpečnosti*, boli väzenské zariadenia rozdelené na jednotlivé *Útvary nápravných zařízení Ministerstva národní bezpečnosti* (ÚNZ MNB). V tomto období sa používali tiež názvy *Trestní ústavy* (TÚ), *Uzavřené trestní ústavy* (UTÚ prípadne UÚ), *Pracovní útvary nápravných zařízení* (PÚ NZ), *Samostatné pracovní útvary nápravných zařízení* (SPÚ NZ), *Útvary prechodných nápravných zařízení* (ÚPNZ), na ktoré boli premenené bývalé Tábory nútených prác (TNP), *Pracovní útvary prechodných nápravných zařízení* (PÚPNZ) a *Zvláštní útvary nápravných zařízení* (ZÚNZ). Najdlhšie z nich, od 1. 6. 1954 do počiatku roku 1961, sa používalo označenie *Nápravně pracovní tábory* (NPT). V Pardubiciach bol 1. 7. 1952 zriadený *Státní vězeňský ústav* pre ženy, odsúdené Štátnym súdom za prečiny proti štátu. Bol však zrušený už v roku 1953.

Na odstránenia ťažkostí pri používaní názvov *věznice* (najmä na výkon väzby) a *nápravne pracovní tábory* (na výkon trestu odňatia slobody), v styku s úradmi a súkromnými osobami sa od 1. 3. 1961 zaviedlo jednotné označenie všetkých týchto súčastí Ministerstva vnútra v znení: **Útvar nápravných zařízení ministerstva vnitra** (ÚNZ MV). Stalo sa to vydaním Nariadenia ministra vnútra č. 6 zo dňa 4. 2. 1961.

V súvislosti s väzenskými poukázkami vydanými v tzv. „*Zvláštní oblasti O*“, t.j. „*Ostrov*“, v oblasti uránových baní v širšom okolí Jáchymova (Tab. 12), sa možno aspoň teoreticky stretnúť aj s ďalšími názvami. Od konca 40. oblasť do prvej polovice 50. rokov túto oblasť strážili jednotky ZNB útvaru *Jeřáb*. Po reorganizácii strážnej služby oblasť Ostrov prešla do organizačnej kompetencie celku nazývaného *Jizera*. Približne v polovici 50. rokov prebiehala ďalšia reorganizácia strážnych útvarov Ministerstva vnútra (posledné mesiace roku 1954 až do februára 1955) a došlo k výmene príslušníkov jednotiek ZNB. Vonkajšie strázenie táborov postupne prevzali príslušníci 6. brigády Vnútornej stráže Ministerstva vnútra. Tieto zmeny sa mohli premietnuť do textov na pečiatkach väzenských zariadení. Známe sú však

zatiaľ len pečiatky s textom Väzenský ústav Ostrov na poukážkach z obdobia pred menovou reformou z roku 1953. Tak isto sa len s týmto názvom stretávame v predtlačенých textoch na poukážkach z rokov 1953-1957. Z pôsobnosti SVS Ostrov boli v roku 1956 z hospodárskych dôvodov vyčlenené Nápravne pracovné tábory v okolí Příbrami.<sup>141</sup>

Obdobie 1953-1957 je odtlačkami pečiatok na väzenských poukážkach dokumentované sporadicky. Väčšina poukážok z tohto obdobia pečiatkami označená nie je a názvy väzenských zariadení sú na nich vytlačené priamo (pozri nižšie).

Ďalšia terminologická zmena v textoch pečiatok používaných na označovanie väzenských poukážok nastala vydaním predpisu z roku 1957,<sup>142</sup> platného od 1. januára 1958. Podľa tohto predpisu sa všetky poukážky označovali pečiatkou zariadenia, v ktorom obiehali. Nachádzame na nich dva typy textov – „Útvar Sboru nápravne výchovy v ---“ alebo „Nápravne výchovný ústav v ---“. Názov miesta, kde sa zariadenie nachádzalo, je však v oboch prípadoch rovnaký. Rozdiel je v tom, že z hľadiska vnútornej organizácie sa zariadenie, teda väznica, vrátane služobných vzťahov uniformovaných príslušníkov, označovala ako „útvar“. Avšak odsúdení prebývali v „nápravno-výchovnom ústave“. Na jeho adresu sa zasielala korešpondencia s väzňami apod. Označenie poukážky pečiatkou so slovom „útvar“, je dôsledok nepozornosti pracovníka, ktorý zamenil pečiatky so slovom „útvar“ a „ústav“. Časté označenie poukážok pečiatkami útvaru nebolo v súlade so štatútom útvarov, ale nebolo v rozpore s vágnym ustanovením o označovaní poukážok pečiatkami.

Prechod väzenstva do kompetencie Ministerstiev spravodlivosti ČSR a SSR k 1. 1. 1969 sa v textoch pečiatok neprejavil, lebo *Sbor nápravne výchovy ČSR* a *Zbor nápravnej výchovy SSR* boli nástupcami celoštátneho *Zboru nápravnej výchovy*, len v nepatrne pozmenenom rozsahu. V ich rámci sa len menila profilácia väzníc. Napr. koncom 80. rokov bol zlikvidovaný Ústav nápravnej výchovy pre mladistvých mužov v Libkovicích a výkon trestu odňatia slobody tejto skupiny odsúdených bol prenesený do Všehrd, Tam sa to okamžite prejavilo v texte pečiatok. Skratka ministerstva spravodlivosti (MS) sa na pečiatkach väzníc nikdy neobjavila.

## VÄZENSKÉ POUKÁŽKY A ICH TECHNICKÁ A GRAFICKÁ STRÁNKA

### Obdobie do menovej reformy v júni 1953

#### *Poukážky s menom Jáchymovských dolů, národní podnik Horní Slavkov*

„Jáchymovské doly, národní podnik Horní Slavkov“ vznikli 7. 3. 1946 ako podnik zabezpečujúci ťažbu uránu pre vojenské potreby ZSSR. Na rozdiel od ostatných československých väzenských platidiel, existenciu poukážok nesúcich meno tohto

<sup>141</sup> F. BÁRTÍK, cit. dielo, s. 39.

<sup>142</sup> A ZVJS, Rozkaz ministra vnútra č. 191/1957 z 16. 12. 1957, Služební kniha MV NZ-fin-1-3/1958 Směrnice o hospodaření s táborovými poukážkami, Praha 1958.

podniku, zaznamenal i zahraničný bádateľ Campbel.<sup>143</sup> Zaraďuje ich medzi platidlá koncentračných táborov a dáva ich, bez vysvetlenia, do súvislosti so systémom táborov v oblasti ťažby uránovej rudy v okolí Jáchymova. Ich postavenie je problematické a jeho vyriešenie naráža na absenciu písomných dokumentov.

Tieto poukážky sa zachovali, na rozdiel od iných československých väzenských platidiel z 50. rokov, v pomerne veľkom počte a dokonca v siedmych farebných mutáciách. Hodnotová skladba (1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 a 200, bez udania menovej jednotky) ich zaraďuje do obdobia pred menovou reformou v roku 1953. S výnimkou nominále „200“ sa zhoduje s hodnotovou skladbou vtedajších zákonných peňazí a s výnimkou nominále „2“ aj ďalších, jednoznačne väzenských platidiel z doby pred menovou reformou z roku 1953. Naopak, sa výrazne odlišuje od hodnotovej skladby všetkých väzenských platidiel vydaných po menovej reforme, ktoré dôsledne kopírovali hodnotovú skladbu zákonných platidiel vydaných pri reforme. Absencia vyšších nominále analogických vtedajším zákonným platidlám (500, 1000 a 5000 Kčs) naznačuje, že ide o platidlá určené k menším nákupom, resp. na výplatu malých súm, ktoré mohli odpovedať úrovni odmien vyplácaných v týchto táboroch v hotovosti, i cenám pravdepodobného sortimentu tamojších predajní.

Skutočnosť, že udaným emitentom týchto poukážok nie je väzenské zariadenie, ako pri neskorších jednoznačne väzenských poukážkach, ako aj okolnosť vyššie spomenutého častejšieho výskytu, podľa Pawlowského (osobná informácia) dokonca z jediného zdroja v Příbrami, viedla niektorých autorov<sup>144</sup> k názoru, že v skutočnosti nešlo o väzenské platidlá, ale o nejaké poukážky pre civilných zamestnancov podniku. Naopak, Padevět jednu z týchto poukážok reprodukuje ako ilustráciu state venovanej táboru Horní Slavkov XII a bez hlbšieho odôvodnenia ju mechanicky,<sup>145</sup> prípadne dokonca mylne označuje ako poukážku Nápravne výchovného ústavu Horní Slavkov. Pritom tento tábor bol zriadený až začiatkom leta 1951.

Hoci o týchto poukážkach nie je zatiaľ možné čokoľvek vierohodne vyvrátiť alebo dokázať, natíska sa analógia s ďaleko neskoršou praxou v Maďarsku,<sup>146</sup> kde emisia väzenských platidiel nebola centrálne usmerňovaná. Jej konkrétna podoba závisela na rozhodnutí veliteľstva jednotlivých väzníc. Preto v Maďarsku väzenské platidlá vydávali vo vlastnej réžii tak väznice, ako aj podniky, v ktorých odsúdení pracovali. Nie je teda vylúčené, že na počiatku zamestnávania odsúdených pri ťažbe uránu a na počiatku snahy o ich odmeňovanie, mohlo byť zvolené práve vydávanie väzenských platidiel prostredníctvom podniku (n. p. Jáchymovské doly), pre ktorý odsúdení pracovali a ktorý na výplatu odmien odsúdeným poskytoval Správe väzenských táborov Ostrov prostriedky.

<sup>143</sup> Lance K. CAMPBELL, *Prisoner-of-War and Concentration Camp Money of the Twentieth Century*, Bnr Press 1992.

<sup>144</sup> J. ŠŮLA, *Platidla československých věznic 1948-1992*, Příloha k 74. číslu „Sběratelských zpráv“, Hradec Králové, 1994.

<sup>145</sup> J. PADEVĚT, cit. dielo, s. 41.

<sup>146</sup> P. BALATON a kol., cit. dielo.

Keďže samotná činnosť väzenských táborov v oblasti ťažby uránu bola predmetom vysokého utajenia a väzenské orgány mohli mať záujem podriaďiť odmeňovanie väzňov vlastnej kontrole, je možné vysloviť hypotézu, že emisia poukážok prostredníctvom n. p. Jáchymovské doly bola vyhodnotená ako nevhodná. K ich reálnej emisii alebo nedošlo, čo by zodpovedalo zisteniam Pawlowského (osobná informácia), alebo ich emisiu rýchlo prevzala správa táborov. Takéto rozhodnutie mohlo byť nakoniec určujúce pre zásadné prvky koncepcie emisie väzenských platidiel v Československu v nasledujúcich 40 rokoch.

Ak je táto hypotéza aspoň sčasti pravdivá, zaraďovala by poukážky n. p. Jáchymovské doly na samotný začiatok používania väzenských platidiel v povojnovom Československu, t. j. zhruba na prelom rokov 1949-1950, resp. do doby odchodu vojnových zajatcov z týchto táborov a ich náhrady československými trestancami. Je tu aj určitá časová súvislosť s vyššie citovaným problémami s preplácaním práce väzňov zo strany n. p. Jáchymovské doly. Existencia siedmych farebných mutácií s úplnou hodnotovou skladbou (Tab. 13) mohla vyplývať z potreby rozlíšenia jednotlivých táborov v rámci oblasti uránových baní alebo ich skupín. Nie je ani vylúčené, že mohlo ísť aj o odlíšenie výkonnostných skupín väzňov a diferenciáciu práva na nákupy, ktorá sa neskôr uskutočňovala inými spôsobmi (pozri spomienky bývalých väzňov). Ak je naznačená hypotéza pravdivá, potom tieto poukážky obiehali v dobe, keď počet väzňov pracujúcich v uránových baniach ešte nedosiahol svoj vrchol.<sup>147</sup>

Existencia pomerne veľkého počtu zachovaných poukážok, resp. dokonca úplných alebo takmer úplných sad, ktoré na rozdiel od neskorších väzenských poukážok zväčša nenesú stopy obehu, však skôr podporuje názor, že tieto poukážky sú iba hmotným dokladom prípravy k emisii a že v skutočnosti nikdy neobiehali. Túto možnosť nepriamo podporuje aj úplná absencia spomienok na tieto poukážky v memoárovej literatúre, ako aj skutočnosť, že okrem nenápadnej slovnej narážky tieto poukážky vôbec nespomína ani Hloušek,<sup>148</sup> autor monografie o Jáchymove, kde sa venoval geologickému prieskumu. Žiaľ, v roku 2015 zomrel a nebolo už možné s ním túto záležitosť konzultovať. Veľké množstvo farebných variantov evokuje aj otázku, či nejde o alternatívne farebné nátlacky urobené v rámci prípravy tlače na ukážku pre schvaľujúce orgány. Zachované exempláre teda možno predstavujú rozpredaný skart, čo naznačuje aj Pawlowski (osobná informácia) v súvislosti s ich zdrojom. Bez ohľadu na to, ktorá z naznačených hypotéz je bližšia pravde, možno tieto poukážky aspoň hypoteticky spájať so začiatkom používania väzenských platidiel v Československu.

Poukážky sú jednostranné, vytlačené ofsetom na bielom, prírodne sfarbenom papieri bez vodoznaku. Rozmery sú odstupňované podľa nominále do troch skupín: 1-5, 10-50 a 100-200, bez udania menovej jednotky (Tab. 14). Hlavný tlačový obrazec

<sup>147</sup> porovnaj L. PETRÁŠOVÁ, 1994, cit. dielo.

<sup>148</sup> J. HLOUŠEK, cit. dielo, s. 132-135.

tvorí čierne vytlačený názov emitenta (JÁCHYMOVSKÉ DOLY / NÁRODNÍ PODNIK / HORNÍ SLAVKOV) rozdelený do troch riadkov. Horný riadok je oblúkovito prehnutý. Podtlač tvorí vzor z opakujúcich sa prekrížených baníckych kladiviek. V strede poukážky je umiestnená veľká, pozitívne zobrazená hodnotová číslica. Malá, negatívne zobrazená hodnotová číslica, uložená v tmavých krúžkoch, sa opakuje v rohoch poukážky.



*Farebné mutácie poukážok s názvom národného podniku Jáchymovské doly, Horní Slavkov, v plnom rozsahu zobrazené len fialové (foto: archív autora)*

### *Anonymné poukážky tvar I, čiastočne označené pečiatkou Vězeňského ústavu Ostrov*

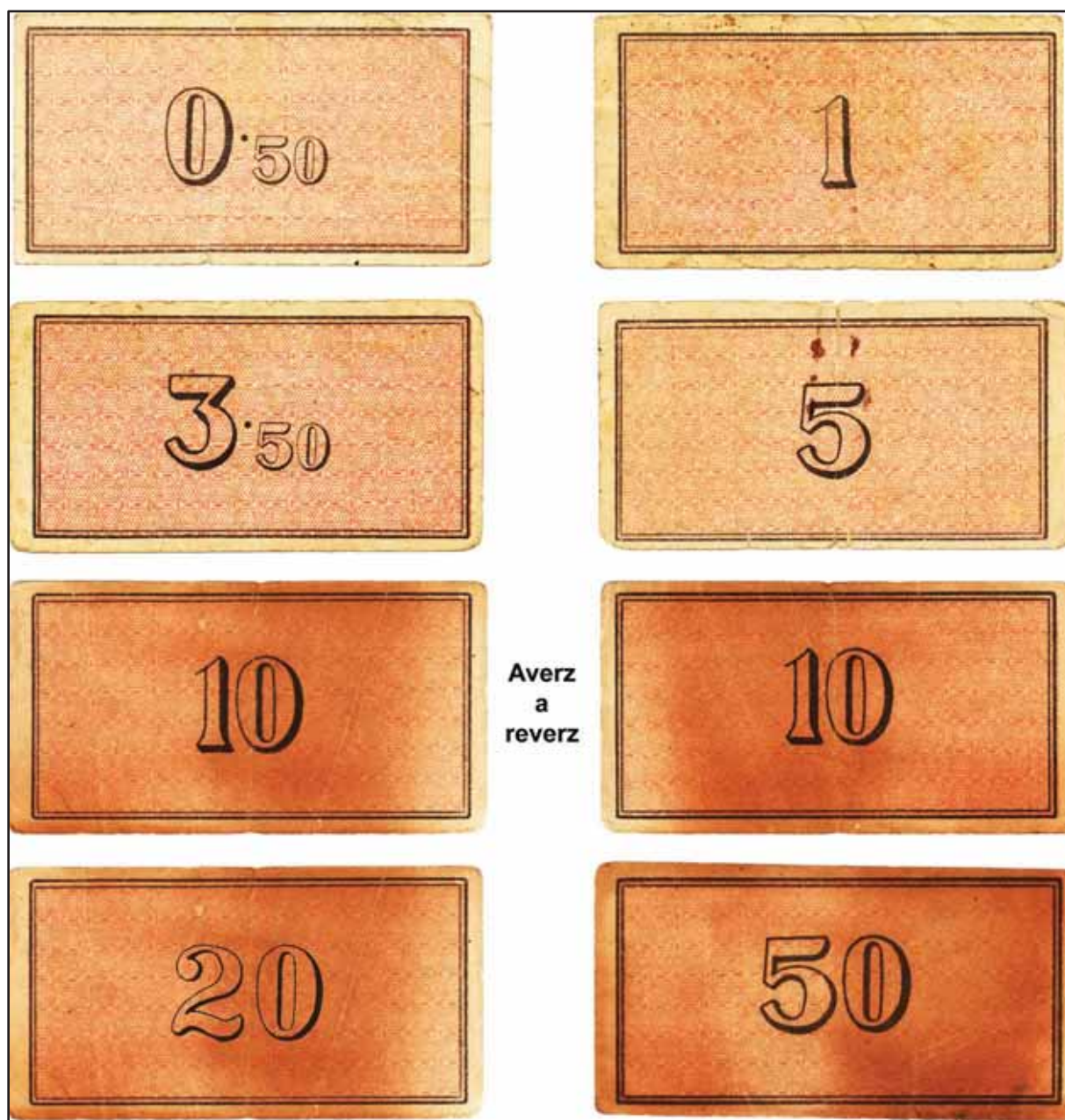
Poukážky tohto typu sú známe v hodnotách 0,50, 1, 3,50, 5, 10, 20 a 50 Kčs. Nominále 100 Kčs možno predpokladať na základe anonymných poukážok tvaru II. Existencia vyšších nominále nie je vylúčená. Poukážky sú vytlačené na hnedkastom kartónovom papieri (cca 200 - 250 g/m<sup>2</sup>) bez vodoznaku. Rozmer všetkých poukážok je 80x43 mm. Hlavný tlačový obrazec je na oboch stranách každého nominále rovnaký. Pozostáva z dvojitého linkového rámčeka lemujúceho okraj poukážky. V jej strede je umiestnená hodnotová číslica bez názvu menovej jednotky a akéhokoľvek iného textu. Výška číslic udávajúcich celú menovú jednotku je 15 mm, výška číslic udávajúcich čiastkovú jednotku je 8 mm. Hlavný obraz na všetkých nominále je čierny. Podtlač je ružovkastá, celoplošná, Tvorí ju geometrický vzor zo sústredných šesťramenných hviezdíc a vretenovitých útvarov. Podtlač nezasahuje na okraj poukážky.



*Detail rastru v podtlačí anonymných poukážok z Vězeňského ústavu Ostrov (foto: archív autora)*

Z hľadiska používania nevhodnú jednofarebnosť rovnako veľkých poukážok a graficky rovnako upravených, ako aj absenciu dodatočného označenia pečiatkami na časti poukážok, možno považovať za náznak toho, že ide o prvé preukázateľne väzenské platidlá zavedené v Československu začiatkom 50. rokov. Otázna ostáva lokalizácia ich používania. Z exemplárov dodatočne označených pečiatkou Vězeňského ústavu Ostrov vyplýva, že obiehali len v táboroch v oblasti Ostrov a že k ich pečiatkovaniu došlo až po zavedení v tomto ústave. Používanie týchto poukážok aj v iných väzniciach nemožno vylúčiť. Absencia vyznačenia menovej jednotky na týchto poukážkach, môže hypoteticky nadväzovať na vyššie uvedené poukážky n. p. Jáchymovské doly, Horný Slavkov. Vzhľad anonymných poukážok tvaru I sčasti vyhovuje neurčitému opisu väzenských platidiel používaných krátko po ich zavedení v ženskej väznici v Pardubiciach<sup>149</sup>. Z ich opisu však nie je isté, či ide o tieto poukážky, najmä opotrebované obehom, alebo o improvizované poukážky s okrúhlou červenou pečiatkou s malým štátnym znakom a kruhopisom VĚZEŇSKÝ ÚSTAV PARDUBICE (pozri nižšie).

<sup>149</sup> A. PALKOŠKOVÁ-WIESBERGOVÁ, cit. dielo, s. 45.



*Anonymné čierno-ružové poukážky z Váženského ústavu Ostrov (foto: archív autora)*

### ***Anonymné poukážky, tvar II, označené pečiatkou Váženského ústavu Ostrov***

Poukážky tohto typu sú len farebnou mutáciou anonymných poukážok tvaru I. Majú rovnaký obraz a ornament podtlače. Známe sú v hodnotách 0,50, 1, 3,50, 5, 10, 20, 50 a 100 Kčs. Existencia nominále vyšších než 100 Kčs nie je vylúčená. Všetky nominále sú vytlačené na bielom, prírodne sfarbenom kartónovom papieri (cca 200 - 250 g/m<sup>2</sup>) bez vodoznaku. Rozmery všetkých poukážok sú 80x43 mm. Jednotlivé nominále sú rozlíšené farbou hlavného obrazca a podtlače (Tab. 15).

Hlavný tlačový obrazec je na oboch stranách každého nominále zhodný s vyššie uvedenými anonymnými poukážkami tvaru I. Farba kolorujúcej podtlače je kontrastná k farbe hlavného tlačového obrazu. Obe farby zlepšujú rozlíšiteľnosť

rozmerovo rovnakých poukážok, prinajmenšom v stave nízkeho opotrebenia. Je tak odstránená nevýhoda vyššie opísaných anonymných poukážok tvaru I.



*Anonymné farebné poukážky z Váženského ústavu Ostrov označené na jednej strane pečiatkou ústavu  
(foto: archív autora)*

Poukážky tvaru II sú známe prevažne s označením na jednej strane červeným alebo menej často modrým odtlačkom pečiatky s dvojriadkovým textom **Váženský ústav / Ostrov**, uloženým šikmo cez hodnotovú číslicu. Je pravdepodobne že tieto poukážky boli vydané v dobe existencie Stanice SVS Ostrov (15. 6. 1949 až 31. 5. 1951). Po zriadení Váženského ústavu Ostrov (1. 6. 1951), boli označené jeho pečiatkami. S touto organizačnou zmenou a zmenou názvu emitenta časovo približne korešponduje dátum výmeny poukážok v Ostrove 15. 12. 1951 uvádzaný Petrášovou,<sup>150</sup> pri ktorej mali byť vymenené poukážky v hodnote 2 624 613 Kčs. S rezervou možno predpokladať, že táto výmena sa týkala anonymných poukážok

<sup>150</sup> L. PETRÁŠOVÁ, cit. dielo, s. 404.

tvary I za poukázky tvaru II alebo výmeny oboch tvarov anonymných poukázok za nižšie uvedené poukázky Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov. Opečiatkované poukázky tvaru II teda možno datovať do druhej polovice roku 1951. Nie je známe, či sa tieto poukázky používali aj v iných väzniciach.



*Táborové poukázky Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov série A v hodnote 50 až 500 Kč  
(foto: archív J. Nejedlého)*

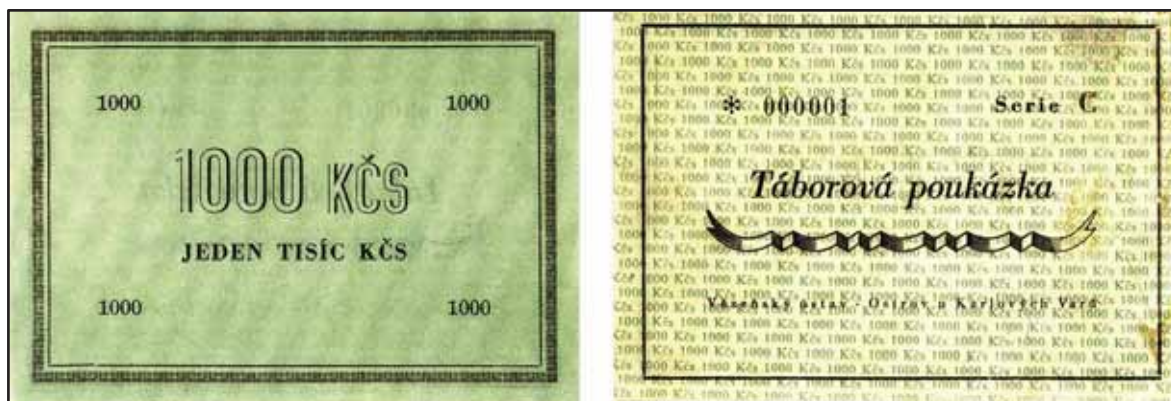
### ***Táborové poukázky Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov***

Väzenský ústav Ostrov vznikol 1. 6. 1951 a fungoval do roku 1954, resp. jako zvláštna rozpočtová organizácia existoval až do konca roku 1955. Od 1. 1. 1956 bol začlenený ako pomocný podnik Správy Ministerstva vnútra Jáchymov. Pred menovou reformou 1953 v ňom boli vydané poukázky troch sérií – A, C a D.

### ***Táborové poukázky série A, resp. série Ab***

Poukázky tejto série sú doložené v hodnotách 50 halierov, 1, 5, 10, 20, 50, 100 a 500 Kč (Tab. 16). Existencia nominále 1 000 Kčs v rovnakej grafickej úprave

nie je preukázaná. Nie je vylúčené, že toto nominále bolo doplnené dodatočne, v odlišnej grafickej úprave (pozri. nižšie). Všetky nominále sú vytlačené kníhtlačou na bielom, prírodné sfarbenom papieri bez vodoznaku. Hlavný tlačový obraz je na oboch stranách čierny. Podtlače sú na oboch stranách celoplošné, rovnako sfarbené. Farba podtlačí je charakteristická pre jednotlivé nominále. Šírka všetkých nominále je rovnaká – 105 mm. Výška je odstupňovaná tak, že rozdeľuje poukážky na tri skupiny: 50 hal.-5 Kčs, 10-100 Kčs a 500 Kčs.



*Táborová poukázka Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov v hodnote 1000 Kčs, série C  
(archív J. Nejedlého)*

Líce je upravené jednoducho. Linkový rámček obsahuje textové údaje usporiadané do troch riadkov – v hornom riadku vľavo je šesťmiestne číslo poukážky s predradenou hviezdikou, vpravo je uvedená séria. Od všetkých nominále je známa len séria A, iba od jednokorunových poukázok je preukázaná aj séria Ab. V druhom riadku je názov emitenta - VĚZENSKÝ ÚSTAV a v treťom jeho domicil - OSTROV U KARLOVÝCH VARŮ. V podtlačí sa v hustých riadkoch opakuje drobno vytlačené číselné vyznačenie hodnoty: 50 h alebo 1 až 500 Kčs. Štruktúra textu naznačuje možnú súvislosť ich vydania s Tajným rozkazom ministra národnej bezpečnosti č. 133 z 20. 8. 1952.<sup>151</sup>

Grafické riešenie rubu je výraznejšie. Okraj všetkých nominále okrem 500 Kčs je ohraničené dvojitém ornamentálnym rámčekom. Na 50 halierových až 100 korunových nominále tvorí jeho vonkajšiu časť secesne štylizovaný rastlinný ornament. Na 500 korunové poukážke vonkajšiu časť ornamentálneho rámčeka tvoria prekrývajúce sa oblúčky vyvolávajúce ilúziu reťazca. Vnútorňú časť rámiku tvorí na všetkých nominále jednoduchá linka. Na troch najnižších nominále (50 hal. až 5 Kčs) je v dvoch riadkoch uvedený názov platidla – TÁBOROVÁ POUKÁZKA a výrazne upravené číselné vyznačenie hodnoty - 50 haléřů, resp. 1 až 5 Kčs. V rohoch sú uložené drobné hodnotové číslice, na 50 halierovej poukážke nasledované skratkou h. Na všetkých vyšších nominále je text usporiadaný do troch riadkov, v hornom je názov platidla – TÁBOROVÁ POUKÁZKA, v strednom je hodnotová

<sup>151</sup> Tajný rozkaz ministra národní obrany č. 133/1952 ze dne 20. 8. 1952 a jím vydané směrnice o odměňování odsouzených, archiv J. Nejedlého.

číslica a v spodnom slovné vyznačenie hodnoty X KORUN ČS. V rohoch sa opakuje hodnotová číslica. Písmo a číslice na 500 korunovej poukážke sú, vzhľadom na jej výšku, proporcionálne väčšie. Texty sú výhradne české.

Podtlač rubu pozostáva na všetkých nominále z dlaždíc s kresbou tvorenou najmä kruhmi uloženými v uhlopriečkach. Na troch najnižších nominále sú dva rady dlaždíc oddelené meandrom. Na stredných nominále sú tri rady dlaždíc a na 500 korunovej poukážke sú štyri rady dlaždíc oddelené jedným radom dlaždíc s mierne odlišnou kresbou.



*Táborové poukázky Vězenského ústavu Ostrov u Karlových Varů série A a Ab. v hodnotě 50 halierov až 20 Kčs (foto: archiv autora)*

### *Táborové poukážky Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov v hodnote 1 000 Kčs, séria C*

Táborové poukážky v hodnote 1 000 Kčs sér. C majú na oboch stranách čiernu hlavnú tlač a svetlozelenú celoplošnú podtlač. Vytlačené sú kníhtlačou. Ich rozmery, t. j. 118 x 82 mm, sú odvodené od rozmerov poukážky série A v hodnote 500 Kčs, vynásobením koeficientom 1,12. Grafické riešenie líca vychádza z úpravy líca poukážok série A. Obraz je ohraničený rovnakým líniovým rámčekom. Zhodná je aj podtlač, tvorí ju opakujúce sa vyznačenie hodnoty 1 000 Kčs v hustých riadkoch. Usporiadanie a obsah textu sú však odlišné. V hornom riadku vľavo, je šesťmiestne číslo poukážky s predradenou hviezdikou a vpravo „Serie C“ (na poukážkach série A sú poloha série a čísla opačné). V druhom riadku je uvedený výrazným kurzívnym písmom názov platidla – *Táborová poukážka* (tento text je na poukážkach série A na rubu). Nápis je zvýraznený zvlnenou a poskladanou ornamentálnou stuhou umiestnenou pod nápisom. V spodnom riadku je nápadne drobným písmom uvedený názov a sídlo emitenta – **Vězeňský ústav – Ostrov u Karlových Varů**.

Grafické riešenie rubu je zjednodušenou variáciou rubu poukážok série A. Okraj poukážky lemuje dvojité rámček, jeho vonkajšiu časť tvoria drobné, sústredne uložené štvorčeky, vnútornú časť tvorí tenká linka. V strede poukážky je uvedené v dvoch riadkoch výrazné číselné (1000 Kčs) a slovné (JEDEN TISÍC KČS) vyznačenie hodnoty. V rohoch sa opakujú hodnotové číslice 1000. Podtlač tvorí jednoduchá sieť, pozostávajúca z uhlopriečne sa križujúcich husto uložených vlnoviek.

Táborové poukážky Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov v hodnote 1000 Kčs, série C môžu predstavovať najvyššie, resp. jedno z vysokých nominálne prípadnej samostatnej emisie, alebo môžu predstavovať len dodatočný doplnok hodnotovej sústavy táborových poukážok série A, resp. Ab (pozri vyššie).

### *Táborové poukážky Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov v hodnote 1000 Kčs, séria D*

Táborové poukážky v hodnote 1000 Kčs série D sa vzhľadovo i technicky zhodujú s poukážkami série C. Odlišujú sa od nich len žltou farbou podtlače. Vyobrazený unikátny exemplár bol dodatočne upravený červenou pretlačou na poukážku v hodnote 100 Kčs. Pretlač zakrýva pôvodné číselné a slovné vyznačenie hodnoty, v strede poukážky ho nahrádza novým číselným (100 Kčs) a slovným (JEDNO STO Kčs) vyznačením hodnoty.

### *Otázka vzťahu poukážok sérií A (resp. Ab), C a D*

Poukážky série A, resp. Ab sú najčastejšie zachované hoci absolútne vždy vzácne. Z hľadiska dobovej hladiny cien a nepríliš vysokých súm, vyplácaných ako vreckové, ako aj obmedzeného sortimentu tovaru v kantínach, majú vyhovujúcu hodnotovú skladbu. Absencia graficky zhodnej 1000 korunovej poukážky medzi

zachovanými poukážkami série A, však nedokazuje jej neexistenciu v čase ich obehu. Nepriamo možnosť jej existencie naznačuje rozdelenie týchto poukážok do troch veľkostných skupín (pozri vyššie). Pri neexistencii 1000 korunovej poukážky série A, by 500 korunáčka medzi ostatnými poukážkami vytvárala izolovanú monotypickú skupinu. Poukážky ďalších dvoch sérií možno považovať, z hľadiska dostupného materiálu, za unikáty. V prípade poukážky série C jej dokonalý stav a číslo 000001 naznačujú, že nejde o bežný exemplár z obehu.

Pretože pri zrejmej dotlači jednokorunových poukážok série A bola použitá séria Ab, vyvoláva použitie sériových písmen C a D na oboch 1000 korunových poukážkach otázku existencie, dosiaľ nedokumentovaných poukážok série B.

Použitie sériových písmen A, C a D na poukážkach, pretlač poukážky abecedne poslednej série D (najskôr kvôli peňažnej reforme - pozri nižšie), zjednodušené grafické riešenie poukážok série C a D (napriek jeho nespochybniteľnej podobnosti s poukážkami série A), zmeny ich farieb a iný, proporcionálny spôsob odvodenia rozmerov oboch 1000 korunových poukážok od rozmerov 500 korunovej poukážky série A, navodzujú otázku časovej postupnosti týchto sérií. Naopak, približne dvojročné obdobie, v ktorom tieto poukážky mohli byť používané, znižuje pravdepodobnosť hypotézy, že by v tak krátkom čase došlo k trom alebo dokonca štyrom emisiám, resp. výmenám poukážok. Preto nemožno vylúčiť, že 1000 korunové poukážky sú len dodatočným doplnkom hodnotovej sústavy poukážok série A, bez hlbších príčinných vzťahov.

Dôvody existencie troch, resp. hypoteticky až štyroch sérií poukážok možno, čisto hypoteticky, hľadať v súvislosti s delením väzňov do štyroch zdravotných skupín označených A, B, C a D (klasifikácia A - väzni posielaní do Ostrova, B - väzni zaraďovaní do práce v hutách, kameňolomoch, vápenkách apod., C - väzni zaraďovaní do práce v textilnom, sklárskom a chemickom priemysle, D - väzni práceneschopní) a tomu zodpovedajúcim pracovným či výkonnostným zaradením.

Nemožno ani vylúčiť, že jednotlivé série obiehali súbežne v rôznych táboroch v oblasti „Ostrov“. Všetky vyslovené otázky, resp. hypotézy, treba zatiaľ chápať len v prísne teoretickej rovine a nevyvodzovať z nich konečné závery.

### *Táborové poukážky Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov, hypoteticky pretlačené pre peňažnú reformu 1953*

Peňažná reforma vyhlásená 31. 5. 1953 sa vo väzeniciach uskutočnila podľa smernice o výmene a prepočte peňazí na novú menu,<sup>152</sup> ktorá mechanicky a frázovito zopakovala všetky pravidlá na výmenu peňazí platné pre civilných obyvateľov i štátne orgány. Podľa nich sa mali prerátať aj všetky záväzky väzňov a ich úložné, ceny v kantínach a vymeniť hotovosti v táborových poukážkach.

<sup>152</sup> Pracovní směrnice k rozkazu ministra NB ze dne 31. V. 1953 o výměně a přepočítání peněz vězňů na novou měnu. Pokyny hospodářského rázu pro útvary Správy nápravných zařízení. Ročník 1953, č. 21

Napriek tomu výmena peňazí väzňom kladie viacero otázok. Hrubou chybou reformy totiž bolo, že jej dôvody a pravidlá neboli vecne, vierohodne a zrozumiteľne objasnené. Preto aj ľudia na slobode mali pocit oveľa väčších strát, než utrpeli. Neraz reagovali skratovo. Vo väzniciach bolo také riziko oveľa väčšie a zvládnutie situácie bolo pre ich, prevažne nekvalifikovaný personál asi náročné.

Je otázne, nakoľko bolo na väzňov aplikované právo osôb „nevykorisťujúcich iné osoby“, na bezstratovú výmenu 300 starých Kčs v denominačnom pomere 5:1. Až hotovosti nad 300 Kčs sa menili v pomere 50:1, teda so stratou 90%. Ak toto právo bolo priznané aj väzňom, bola väčšina ich hotovostí vymenená bez straty, lebo pravdepodobne nemali veľké hotovosti. Druhou stránkou veci je, že aj občania na slobode bezstratovú výmenu 5:1 v dôsledku šoku a zlej informovanosti chápali ako stratu. O to viac bolo možné očakávať takúto reakciu u väzňov. Podiel oboch pomerov výmeny vo väzniciach nie je známy.

Podľa Petrášovej,<sup>153</sup> boli pri reforme vymenené poukážky v hodnote 23 092 331,80 Kčs. Vzhľadom na hodnotovú skladbu poukážok s najnižším nominále 50 halierov číslo zakončené 80 haliermi naznačuje, že nejde o nominálnu hodnotu vymenených poukážok, ale o ich protihodnotu v nových Kčs, ktorá vznikla prepočtom v jednom z uvedených pomerov alebo ich kombináciou. V takom prípade by bola nominálna hodnota vymenených poukážok mnohonásobne vyššia.



*Táborová poukázka Vězenského ústavu Ostrov u Karlových Varov v hodnote 1000 Kčs, série D, pretlačená na novú hodnotu 100 Kčs (archív J. Nejedlého)*

Druhou otázkou je prepočet úložného. Pomer 50:1, uvádzaný v spomienkach L. Šťovíčka (pozri vyššie) neprichádza pri úložnom väzňom do úvahy. Možné sú len progresívne odstupňované pomery od 5:1 (bezstratový, vklady do 5000 Kčs) do 30:1 (strata 83%, pásmo vkladov nad 50 000 Kčs). Ich použitie a celková strata závisela na veľkosti vkladu (úložného). Ale ani pri najvyšších vkladoch občanov na slobode nedosiahla limitnú hodnotu 83%. Vo väzniciach sa úložné pravdepodobne väčšinou prerátalo s nulovou alebo najviac s 20% stratou.

<sup>153</sup> L. PETRÁŠOVÁ, cit. dielo, s. 404,

Aj keď najmä v oblasti Jáchymova bola veľká koncentrácia väznených osôb, v bilanciách výmeny peňazí podľa krajov sa nijako výrazne neprejavila a Karlovarský kraj vykazoval dokonca nižšie vymenené sumy ako iné kraje.<sup>154</sup>

Hoci dátum vydania smernice naznačuje, že nadriadené orgány mohli byť



o reforme informované s predstihom, je nepravdepodobné, že by tento predstih stačil na vytlačenie dostatočného množstva poukázok nového vzoru, v potrebnej hodnotovej skladbe. Pretlač časti nepoužitej rezervy dovtedajších poukázok, prípadne poukázok iného vzoru pripravených na výmenu v rámci iných opatrení, mohla byť v danej situácii najvhodnejším riešením.

Reálnosť takého riešenia výmeny poukázok naznačuje existencia vyššie uvedeného unikátneho exemplára 1000 korunovej poukázky série D z Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov, pretlačeného na hodnotu 100 Kčs. Pretlačené nižšie nominále, ktoré by vzhľadom na odlišnú hodnotovú skladbu zákonných platidiel vydaných pri peňažnej reforme, túto hypotézu preukázali, však neboli objavené. Staré poukázky boli skartované až 23. 2. 1955.

*Táborové poukázky Pracovného útvaru Důl Fierlinger  
(foto: archív autora)*

### ***Táborové poukázky Pracovného útvaru Důl Fierlinger***

Táborové poukázky používané v Pracovnom útvere Důl Fierlinger (pôvodne šachta Mayrau, neskôr Důl Fierlinger I a Důl Gottwald I), podriadenom väznici Praha Pankrác a situovanom medzi Vinařicami a Libušínom pri Kladne, sú doložené len v hodnotách 0,50, 1 a 2 Kčs. Sú vytlačené ofsetom na hrubšom papieri (cca 100-120 g/m<sup>2</sup>) o rozmeroch 87x47 mm. Obraz na oboch stranách je zhodný. Obraz poukázky ohraničuje široký dvojitý rámček. Jeho vonkajší okraj tvoria dve linky - vonkajšia hrubšia a vnútorná tenšia. Vnútorný okraj tvorí ornamentálny pás

<sup>154</sup> Dana MUSILOVÁ, *Měnova reforma 1953 a její sociální důsledky*. Studie a dokumenty. Dokumenty o perzekuci a odporu, svazek 8. /stav soudobých dějin AV ČR, Praha, 1994, strojopis.

ležatých esovitých ozdôb. V strede poukážky je hodnotové číslo bez uvedenia menovej jednotky. Hodnota 50 halierov je vyznačená desatinným číslom -,50.

Pod hodnotovým číslom je uvedený názov emitenta PÚ DŮL FIERLINGER. Podtlač je celoplošná, jej vnútornú časť obrazu vyplňajú drobné štylizované kvety.



V rohoch podtlače je jeden kvet nahradený skratkou SVS (Sbor vězenské stráže). Priestor medzi vnútorným a vonkajším okrajom rámečku vyplňa štylizovaná reťaz, nadviazaná v rohoch na kruhovitú ozdobnú úponu. Ornamentika poukážok vykazuje tri grafické prvky (štylizované kvety, reťaz a pás ležatých esovitých ozdôb), použité aj na neskorších poukážkach väzenských zariadení z rokov 1953 až 1957 čo poukazuje na jedno miesto ich tlače a kontinuitu jeho činnosti.

*Detail ornamentov Táborových poukážok PÚ Důl Fierlinger  
(foto: archív autora)*

Nominále sú rozlíšené farbou (Tab. 17). Farby podtlače na 50 halierovej a 2 korunovej poukážke sú svetlejšími odtieňmi farby hlavného obrazu. Na 1 korunovej poukážke je podtlač okrová, kontrastná k modrej farbe hlavného obrazu.

Skratka SVS (Sbor vězeňské stráže), opakujúca sa v podtlači, zaraďuje vydanie týchto poukážok do obdobia pôsobenia tohto zboru, t.j. do doby pred jeho podriadením Správe nápravných zariadení MNB 1. 9. 1952.

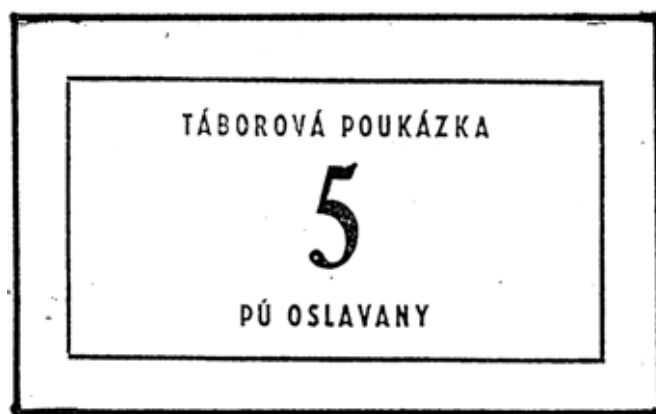
### *Táborové poukážky Pracovního útvaru Oslavany*

V kaštieli v Oslavanoch (juhozápadne od Brna) sa od 25. 1. 1949 do konca februára 1951 nachádzal Tábor nútených prác. Jeho chovanci pracovali spoločne s civilnými pracovníkmi v bani Nosek. Okrem toho, v rokoch 1949-1953 objekt slúžil aj pre pracovný útvar odsúdených z väznice v Brne.<sup>155</sup>

Táborové poukážky z pracovného útvaru Oslavany sú zatiaľ známe v jedinom nominále 5 Kčs. Majú rozmer 82 x 50 mm. Poukážku ohraničuje jednoduchý linkový rámček, v ktorom je umiestnený trojriadkový text. Prvý riadok obsahuje názov platidla TÁBOROVÁ POUKÁŽKA, druhý hodnotovú číslicu 5 bez uvedenia menovej jednotky, tretí názov emitenta PÚ OSLAVANY. Z dostupného materiálu

<sup>155</sup> J. PADEVĚT, cit. dielo, s. 250-251.

nie je zrejماً farba poukážky ani to, či je poukážka jednostranná alebo dvojstranná.<sup>156</sup> Grafické riešenie je podobné kompozícii poukážok PÚ Důl Fierlinger.



*Táborová poukážky Pracovního útvaru Oslavany v hodnotě 5 Kčs (foto: archiv Zelinka)*

### *Poukážky Štátného vězenského ústavu Pardubice*

Poukážky sú vyrobené z kúskov šedej lepenky (70x50 mm, hrúbka 0,3 mm). Sú známe len v hodnotách 1 a 5 Kčs. Hodnota 1 alebo 5 Kčs je vyznačená na jednej strane odtlačkami gumených pečiatok, pripomínajúcich detskú tlačiarňičku.



*Improvizované vězenské poukážky Štátného vězenského ústavu Pardubice v hodnotě 1 a 5 Kčs (foto: archiv autora)*

Poloha odtlačkov je rôzna. Na jedinom známom exemplári 5 korunovej poukážky, je ešte rovnakým spôsobom v pravej polovici dotlačené číslo poukážky 038 a v ľavej veľké písmeno C. Na dvoch známych exemplároch 1 korunových poukážok číslo dotlačené nie je. Všetky sú v pravom hornom rohu označené červeným odtlačkom okrúhlej pečiatky so štátnym znakom a kruhopsom VĚZENSKÝ ÚSTAV PARDUBICE. Ide o Štátny vězenský ústav, zriadený 1. 7. 1952 pre osoby odsúdené Štátnym súdom za protištátnu činnosť a zlikvidovaný v roku 1953.

<sup>156</sup> D. ZELINKA, osobná informácia.

Tieto poukážky zodpovedajú neurčitému opisu poukážok v hodnotách 1, 2, 3 a 5 Kčs, približne z rokov 1951-1952, uvedenému v spomienkach Palkoškovvej-Wiesbergovej z väznice Pardubice.<sup>157</sup> Mali mať šedú farbu a mali byť pretlačené hodnotou. Podrobnosti autorka neuvádza. Sústava nominále 1, 2, 3 a 5 Kčs môže byť dôsledkom kontaminácie spomienkami na 2 korunové mince, na nominále 3,50 Kčs (pozri vyššie) alebo na poukážky vydané po menovej reforme. Opis možno s rezervou vzťahovať aj na opotrebované anonymné poukážky tvaru I.

## Obdobie po menovej reforme z r. 1953

### Táborové poukážky z obdobia 1953-1957

Táborové poukážky používané v rokoch 1953-1957 kopírujú hodnotovú sústavu zákonných platidiel – mincí, štátoviek a bankoviek vzoru 1953, t. j. 1, 3, 5, 10 a 25 halierov a 1, 3, 5, 10, 25, 50 a 100 Kčs. Ich podoba svedčí o centralizácii výroby a snahe o unifikáciu ich vzhľadu. Všetky sú vytlačené kníhtlačou na tvrdom

kartónovom papieri v troch veľkostiach, odstupňovaných podľa nominále (1 hal.- 3 Kčs: 38x90 mm, 5-25 Kčs: 40x70 mm, 50 a 100 Kčs: 47x93 mm), (Tab. 16-20).

V podtlači majú na líci ornament zložený z rastlinných motívov – štylizovaných kvetov a rozvilín, geometrických vzorov – meandrov, reťazí, tyčí ovinutých stuhou, rôzne šrafovaných alebo bodkovaných plôch, ako aj jednoduchých typografických prvkov. Tieto prvky sú použité tak, aby vyplnili celú plochu poukážky a vytvárali dojem akéhosi rámu. Pritom na líci je vynechaný svetlý vodorovný pruh, v ktorom je slovné vyznačenie hodnota, spravidla málo zreteľné. Niektoré grafické prvky (kvety, reťaze) boli použité v podtlačiach poukážok *Pracovního útvaru Důl Fierlinger* z obdobia pred peňažnou reformou 1953 (pozri vyššie). Kombinácie ornamentov súvisia s veľkosťou nominále.

*Hlavné znaky piatich tvarov táborových poukážok z obdobia 1953 - 1957, tvary IV. a V. sú zatiaľ doložené len v jedinom nominále (foto: archív autora)*



<sup>157</sup> A. PALKOŠKOVÁ-WIESBERGOVÁ, 1991, cit dielo, s. 45.

Na rozmernejších vyšších nominále sú vkladané ďalšie ornamenty alebo sa zväčšuje plocha pokrytá bodkovaným rastrom. Vzhľadovo medzi poukážkami z tohto obdobia možno rozlíšiť päť tvarov, ďalej diferencovaných názvami väzenských zariadení, číslovaním alebo farebnými variantmi.



*Fragment podtlače pre 50 korunovej poukážky vzoru 1953, tvaru I, zatiaľ jediný dôkaz existencie tohto nominále (archív j. Nejedlého)*

### ***Táborové poukážky tvaru I***

Hlavný obraz líca nemá dotlačený rámik, vizuálne ho však zastupuje podtlač s meandrovým vzorom pri spodnom a hornom okraji a zložitým ornamentom na bokoch. Hlavný obraz pozostáva len z trojriadkového textu so štruktúrou: **Série A / Táborová poukážka / názov tábora**. Názov tábora je umiestnený v bodkovanom širokom obdĺžnikovom rámečku. Na niektorých poukážkach tohto tvaru je uvedené aj číslo poukážky, uložené vľavo hore. V takom prípade je text **Série A** posunutý doprava. Väčšina poukážok je však nečíslovaná. Stredné riadky textu sú uložené nepravidelne, na niektorých prekrývajú slovné vyznačenie hodnoty v podtlači. Hlavný obraz rubu tvorí široký rámeček zo štylizovaných ležatých esovitých ozdôb. V strede poukážky je veľkým písmom vyznačená číselne hodnota **X Kčs**, v riadku pod tým je hodnota vyznačená drobným písmom slovne a za menovou jednotkou nasleduje skratka **čsl**. V rohoch sa opakuje hodnotové číslo bez skratky menovej jednotky. Halierové hodnoty sú preto vyjadrené desatinným číslom.

Hlavná tlač je hnedá, výnimočne modrá (10 korunové poukážky z PÚ NZ Libkovic a SPÚ NZ Žďár nad Sázavou) a na 100 Kčs z UÚ NZ Mírov upravenej pre NPT Ostrov zelená. Farba podtlače súvisí s nominále (Tab. 18). Úplné 50 korunové poukážky nie sú doložené. Poukážky tvaru I sú v zbierkach zastúpené najhojnejšie a pochádzajú z viacerých väzenských zariadení. Poukážky vyrobené pôvodne pre niektoré z týchto zariadení boli dodatočne upravené pečiatkovaním

alebo pretlačením pre iné zariadenia. Poukážky tvaru I sú zatiaľ známe aspoň v jednom nominále z 23 nasledujúcich zariadení:

- PÚ NZ Kladno Dubí – ženy (pôvodne Tábor nútených prác fungujúci od 1. 1. 1949 do 12. 3. 1950, potom do roku 1953 ako PÚ Kladno-Dubí pridružený k Spojeným oceliarniam, n. p. Kladno a podriadený väznici Praha Pankrác),
- PÚ NZ – Železáreny Králův Dvůr (PÚ zrušený 1954, podriadený väznici Praha Pankrác),
- PÚ NZ – Libkovic, prepečiatkované na SPÚ NZ Svatoňovice Rtyň (asi 1. 10. 1952 až 1. 6. 1954 ako pobočka PÚ NZ Valdice, fungoval pri baniach Nejedlý a Ida),
- PÚ NZ Mořina (? – 1953, železnorudné doly n. p. Nučice, vápenka, podriadený väznici Praha Pankrác),
- PÚ NZ Ruskov (pôvodne TNP Ruskov, okres Košice, zriadený namiesto TNP Nováky, fungoval 1. 10 1951 až 15. 5. 1953 pri kameňolome, doba fungovania ako PÚ nezistená),
- SPÚ-NZ Fierlinger (pozri vyššie poukážky PÚ Důl Fierlinger),
- SPÚ-NZ Gottwaldov – Rybníky (pôvodne barakový internačný tábor pre zajatcov a kolaborantov, ako tábor nútených prác 15. 12. 1949 až 31. 1. 1951, ako SPÚ-NZ pre ženy od marca 1953 do 31. 1. 1954. baraky dodnes slúžia ako sklady).
- SPÚ-NZ Tmavý důl (Důl Zdeněk Nejedlý II, severovýchodne od Malých a Veľkých Svatoňovic a Rtyň v Podkrkonoší, pravdepodobne podriadený NPT č. 2 Rtyň v Podkrkonoší, pod týmto názvom fungoval 1949 až 1. 3. 1961, ako ÚNZ 1. 3. 1961 až 1965 a ako NVÚ 1965 až 1967),
- SPÚ-NZ Zbýšov (do r. 1956 pracovisko väznice Brno, Důl Antonín, pravdepodobne aj ako pracovisko väznice Mírov),
- SPÚ-NZ Žďár nad Sázavou (ako väznica MNB 1. 10. 1952 až 20. 2. 1954),
- SPÚ-NZ VŽKG Ostrava,
- SPÚ-NZ VŽKG Ostrava, prepečiatkované na SPÚ NZ Handlová (ako pobočka väznice Leopoldov asi 1. 10. 1952 až 1. 6. 1954),
- SPÚ-NZ VŽKG Ostrava, prepečiatkované na NPT Želiezovce (vznikol 1955),
- TÚ-NZ Opava (ako TÚNZ 1. 11. 1952 až 1. 6. 1954, ako Věznice č. 3 fungoval 1. 6. 1954 až 30. 6. 1955),
- ÚNZ Ilava (ako ÚNZ 1. 10. 1952 až 1. 6. 1954),
- ÚNZ Plzeň,
- ÚNZ Plzeň Bory (ako ÚNZ 1. 10. 1952 až 1. 6. 1954),
- UÚ NZ Leopoldov,
- UÚ NZ Mírov (ako UÚ NZ 1. 10. 1952 až 1. 6. 1954),
- UÚ NZ Pardubice,
- UÚ NZ Valdice, prepečiatkované na Příbram (ako UÚ NZ 1. 10. 1952 až 1. 6. 1954),
- Vězeňský ústav Ostrov,
- NPT Mírov, čierna pretlač na poukážkach vytlačených pôvodne pre UÚ NZ Mírov (pozri vyššie),
- NPT Banská Bystrica, čierna pretlač na poukážkach vytlačených pôvodne pre SPÚ-NZ Gottwaldov Rybníky, určený pre ženy, zrušený 31. 1. 1954 (pozri vyššie).



*Táborové poukázky tvaru I z obdobia 1953-1957 v hodnote 1 a 3 haliere zo Samostatných útvarov nápravných zariadení Fierlinger, Tmavý Důl, VŽKG Ostrava a Zbýšov, Pracovného útvaru Mořina, Uzavretého ústavu nápravných zariadení Pardubice a Ústavu nápravných zariadení Plzeň Bory (foto: archív autora)*

### **Táborové poukázky tvaru II**

Hlavná tlač na líci sa zhoduje s poukázkami tvaru I, t.j. je trojriadková so štruktúrou **Série A / Táborová poukázka / názov tábora**. Názov tábora býva na niektorých poukázkach dodatočne lemovaný obdĺžnikovým rámčekom, tvoreným jednoduchou hrubou linkou, prevažuje však linka z hrubých bodiek.

Hlavný obraz rubu sa od poukážok tvaru I odlišuje rámčekom tvoreným tromi linkami – hrubou v strede a tenkými na okrajoch. Stredná linka na niektorých poukážkach chýba. V rohoch je malý plný štvorček lemovaný ozdobami pripomínajúcimi oko. V strede obrazu je veľkým písmom číselne vyznačená hodnota v Kčs, v riadku pod tým je hodnota vyznačená slovne drobným písmom, za názvom menovej jednotky nasleduje skratka čsl. Na 5-halierovej poukážke sa názov tábora opakuje aj na rube. Vo rohoch sa opakuje hodnotová číslica bez skratky menovej jednotky. Halierové hodnoty sú vyjadrené desatinným číslom.

Farba hlavnej tlačie je rôzna, farba podtlačie je charakteristická pre jednotlivé nominále (Tab. 19). Nominále 3, 5, 10, 25 a 50 Kčs tvaru II nie sú doložené.

Názov väzenského zariadenia je na nižších nominále dodatočne vytlačený čiernou farbou. Poukážky tohto tvaru sú známe z nasledujúcich štyroch zariadení:

- Nápravně pracovní tábor Vinařice (ako NPT od 1. 11. 1955)
- PÚ NZ – Železářny Králův Dvůr (? - 1954)
- ÚNZ Praha Pankrác, (ako ÚNZ 1. 10. 1952 až 1. 6. 1954)
- Vězeňský ústav Ostrov (ako 1. 6. 1951 až 1954)

Niektoré exempláre sú označené pečiatkou príslušného väzenského zariadenia.

### *Táborové poukážky tvaru III*

Líce poukážok tvaru III tiež nemá dotlačený rámik hlavného obrazu. Na rozdiel od poukážok tvaru I a II je text štvorriadkový, so štruktúrou **Série A / /slovné vyznačenie hodnoty / Táborová poukážka / NPT OSTROV**. Názov tábora je uložený voľne a je vytlačený bezpätkovým písmom. Podtlač je prevzatá z poukážok tvaru I a II, ale niektoré nominále sú vytlačené na papieri s podtláčou určenou pôvodne pre iné nominále. Na zakrytie odlišnej nominálnej hodnoty na rube niektorých poukážok tvaru III je táto podtlač prekrytá rastrom, pozostávajúcim z prepletených ornamentálnych ružíc, tvorených nepravidelnými sústrednými krivkami. Jeho je farbu odlišná od podtlačie (Tab. 20). Vďaka tomu spôsobom je zlepšená rozlíšiteľnosť jednotlivých nominále.

Rub má rámček z dvoch línii hrubých bodiek. V strede je dvojriadkový text **X Kčs / NPT OSTROV alebo X Kčs / NPT Boreč**. Názov tábora je vytlačený bezpätkovým písmom. Hodnotová číslica a skratka Kčs majú odlišný rez písma. V rohoch sa opakuje drobná hodnotová číslica.

Na papieri s podtláčou s textom **Jedna koruna československá** sú vytlačené aj 25 halierové a 3 korunové poukážky a na papieri s textom **Padesát korun čsl.** Sú vytlačené 100 korunové poukážky. Podtlač s textom **Padesát korun čsl.** je otočená o 90° v smere hodinových ručičiek oproti textu v hlavnom obraze. Je jediným známym dôkazom existencie tohto nominále medzi poukážkami z rokov 1953-1957.

Zachované 25 a 50 korunové alebo 3 až 10 halierové poukážky tvaru III zatiaľ neboli objavené. Poukážky tvaru III sú známe len z dvoch zariadení:

- NPT Ostrov (väčšina známych exemplárov),
- NPT Boreč (jediný autorovi známy exemplár 1 halierovej poukážky).



Táborové poukázky tvaru I z obdobia 1953-1957 v hodnote 5 a 10 halierov zo Samostatných útvarov nápravných zariadení Fierlinger a VŽKG Ostrava, sčasti opečiatkované pre samostatný pracovný útvar Handlová, Uzavretých ústavov nápravných zariadení Mírov a Valdice, Ústavu nápravných zariadení Plzeň Bory, Trestného útvaru nápravných zariadení Opava, Väzenského ústavu Ostrov, Nápravno pracovného tábora Banská Bystrica, niektoré sú dodatočne označené pečiatkami iných väzenských zariadení (foto: archív autora)



Táborové poukázky tvaru I z období 1953-1957 v hodnotě 25 halierov a 1 Kčs zo Samostatných pracovných útvarov nápravných zariadení Fierlinger a VŽKG Ostrava, Pracovních útvarov nápravných zariadení Železiarne Králův Dvůr a Kladno Dubí, Útvaru nápravných zariadení Praha Pankrác, Vězenského ústavu Ostrov a Nápravno pracovného tábora Banská Bystrica (foto: archív autora)



Táborové poukázky tvaru I z obdobia 1953-1957 v hodnote 25 halierov, 1 a 3 Kčs z Útvarov nápravných zariadení Ilava a Plzeň-Bory, Uzavretého ústavu nápravných zariadení Leopoldov, Samostatného pracovného útvaru Tmavý Důl a Vězeňského ústavu Ostrov (foto: archiv autora)



Táborové poukázky tvaru I z obdobia 1953-1957 v hodnote 5 a 10 Kčs zo Samostatných pracovných útvarov nápravných zariadení VŽKG Ostrava a Žďár nad Sázavou a Pracovních útvarov nápravných zariadení Ruskov a Libkovice (foto: archiv autora)



Táborové poukázky tvaru I z obdobia 1953-1957 v hodnote 10, 25 a 100 Kčs zo Samostatného pracovného útvaru nápravných zariadení Zbýšov u Brna, Vězeňského ústavu Ostrov a Nápravno pracovného tábora Ostrov, 100 korunová poukázka je čiastočná rekonštrukcia (foto: archív autora)



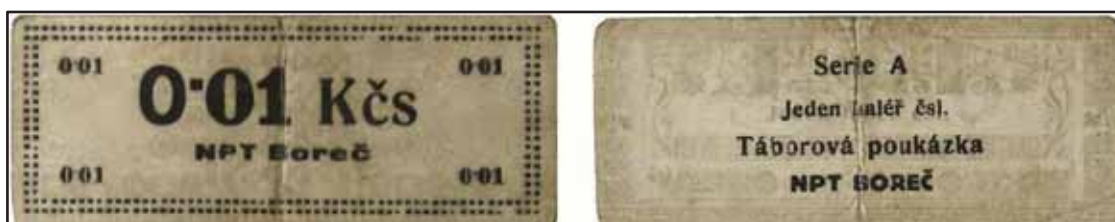
Táborová poukázka tvaru III z obdobia 1953-1957, hodnota 1 halier z Nápravno pracovného tábora Boreč (foto: archív autora)



Táborové poukázky tvaru II z obdobia 1953-1957 v hodnote 25 halierov a 1 a 100 Kčs z väzenského ústavu Ostrov a nápravne pracovných táborov Vlnařice a ústavov nápravných zariadení Praha Pankrác, Uzavreného ústavu nápravných zariadení Leopoldov, niektoré sú dodatočne označené pečiatkami týchto väzenských zariadení (foto: archív autora)



Táborové poukázky tvaru III z obdobia 1953-1957 v hodnotách 25 halierov a 1, 3 a 5 Kčs z Nápravno pracovného tábora Ostrov. Hodnoty 1 a 5 Kčs sú na líci dodatočne pretlačené rastrom zakrývajúcim ornament a text na papieri s pôvodnou podtlačou. Ukážku počítačovo odstránenej dodatočnej pretlače a odhalenej pôvodnej podtlače pozri na obr. 55. Dve poukázky (25 halierov a 3 Kčs) sú dodatočne označené pečiatkami Správy MV Jáchymov - správy táborov a jedna (25 halierov) pečiatkou Nápravne pracovného tábora Libkovic u Duchcova (foto: archív autora)



Táborová poukázka tvaru III z obdobia 1953-1957, hodnota 1 halier z Nápravno pracovného tábora Boreč (foto: archív autora)



*Táborové poukázky vzoru 1958 v hodnotě 1, 3 a 5 Kčs a variabilita ich textov (skratka ČSL s bodkou a bez bodky, skratka ČS s bodkou alebo plný názov menovej jednotky so slovom ČESKOSLOVENSKÉ alebo ČESKOSLOVENSKÝCH, rozdielny rez písma a tón farby), mierne zmenšené (foto: archív autora)*

### *Táborové poukázky tvaru IV*

Hlavná tlač líca je podobná poukážkam tvaru I a II, t. j. text je trojriadkový so štruktúrou **Série A / Táborová poukázka / názov tábora**. Názov tábora je umiestnený v obdĺžnikovom rámečku tvorenom hrubou jednoduchou linkou. Podtlač tvorí niekoľko skupín dvojitych tenkých liniek, oddelených širšími medzerami, vyplnenými fragmentmi tyčí ovinutých stuhou, ktoré sú použité aj v ornamentike poukážok tvaru I - III. V strede podtlače je vyznačená hodnota opakujúcimi sa nápismi **10 haléřů českosl.**, uloženými v jednom riadku.

Hlavný obrazec rubu pozostáva z jednoduchého rámečku tvoreného dvoma tenkými linkami a tromi malými tmavými štvorčekmi v rohoch. Text je dvojriadkový – v prvom riadku je číselné vyznačenie hodnoty, v druhom riadku slovné. Dodatočne, ako tretí riadok, je odlišnou farbou dotlačený názov väzenského zariadenia. Podtlač tvorí jednoduchý linkový rámeček s ozdobami v rohoch a tromi skupinami vodorovných, plných alebo bodkovaných liniek v strede poukázky. Hlavná tlač je hnedá, podtlač je modrá tak, ako na iných 10 halierových poukážkach z obdobia 1953-1957. Dotlačený názov väzenského zariadenia je čierny. Poukázky tvaru IV sú známe len v jedinom nominále – 0,10 Kčs z Väzenského ústavu Ostrov.

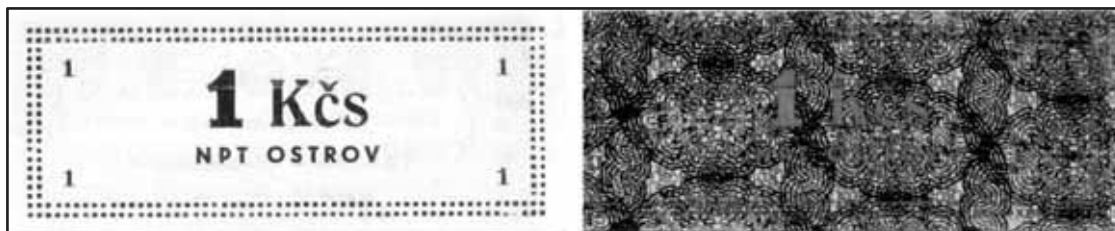
### *Táborové poukázky tvaru V*

Hlavný obraz líca sa tiež podobá poukážkam tvaru I a II, t.j. text je tiež trojriadkový so štruktúrou **Série A / Táborová poukázka / názov tábora**. Názov tábora je umiestnený v obdĺžnikovom rámečku tvorenom hrubou linkou. Podtlač sa dispozične podobá poukážkam tvaru I. Je však značne zjednodušená. Orámovanie tvorí pás striedajúcich sa v radoch troch súbežných línií hrubých bodiek a štvorcov s tmavým trojuholníkom v strede. Na bokoch sú uložené „dlaždice“ rozdelené na štyri polia, v strede s tmavým deleným štvorcom. V strede podtlače je široký vodorovný pás. V jeho strede je nápis **Pět haléřů československých**. Jeho spodný a horný okraj lemujú tri rovnobežné, postupne sa skracujúce linky.

Hlavný obrazec rubu, pozostáva z rámečku tvoreného pásom husto uložených štyroch riadkov hnedých bodiek. V strede každej strany je tento pás prerušený štyrmi tenkými rovnobežnými linkami, v strede oddelenými širším priestorom. Text je dvojriadkový – v prvom riadku je číselné vyznačenie hodnoty, v druhom riadku slovné, v rohoch sa opakujú číslice 0,05. Rez písma sa podobá poukážkam tvaru IV. Rám podtlače tvoria dve rovnobežné linky, spojené v rohoch prázdny štvorcom, s malým tmavým štvorčekom pri vonkajšom rohu. V strede poľa, v pozadí textu, je uložená skupina 14 vodorovných línií bodiek, vytvárajúcich dvojice, ktoré sa smerom nahor a nadol postupne skracujú. Na ich bokoch je uložená šesť hrubých bodiek, pripomínajúca obraz šestky z hracích kociek.

Farba hlavnej tlače oboch strán je hnedá, podtlač je žltá tak, ako na iných 5 halierových poukážkach z obdobia 1953-1957. Dotlačený názov väzenského

zariadenia je tiež hnedý. Poukážky tohto tvaru sú známe len v jedinom nominále – 0,05 Kčs z ÚNZ Ilava.



Líce táborovej poukážky tvaru III z obdobia 1953-1957 v hodnote 1 Kčs (Obr. 52) z Nápravno pracovného tábora Ostrov: vľavo je pretlač odstránená v červenom kanále v režime RGB a pôvodná podtlač je odkrytá, vpravo je pretlač naopak zvýraznená v žltom kanále v režime CMYK (foto: archív autora)



Táborová poukážka tvaru IV z obdobia 1953-1957 v hodnote 10 halierov z Nápravno pracovného tábora Ostrov, vpravo s pečiatkou Správy Ministerstva vnútra Jáchymov, správy táborov (foto: archív autora)



Táborová poukážka tvaru V z obdobia 1953-1957 v hodnote 0,05 Kčs z Útvaru nápravných zariadení Ilava, na oboch stranách s pečiatkou Nápravno pracovného tábora č. 1 Ilava (foto: archív autora)

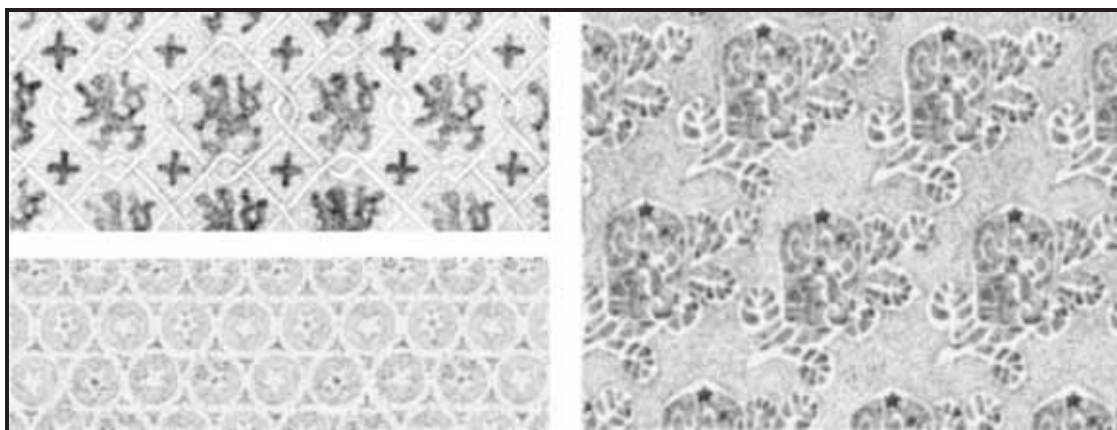
## Chronológia táborových poukážok z obdobia 1953-1957

Chronológia poukážok tvaru I až V z tohto obdobia je nejasná. Pravdepodobne najstaršie sú poukážky tvaru I. sú potvrdené aj z viacerých pracovných útvarov, ktoré boli zrušené už v roku 1953 alebo 1954.<sup>158</sup> Pôvodnosť poukážok tvaru I

<sup>158</sup> Přehled vězeňských zařízení existujících na území Československa v letech 1948-1989. [online], [citováno 18. 3. 2020], [www.policie.cz](http://www.policie.cz)

dokazuje aj používanie skratiek PÚ, SPÚ, TÚ a UÚ, ktoré sa s výnimkou poukážok tvaru II z PÚ Železářny Králův Dvůr na poukážkach tvaru II až V už neobjavujú.

Na poukážky tvaru I nadväzujú graficky zjednodušené poukážky tvaru II, doložené len zo štyroch väzenských zariadení. Poukážky tvaru III, z NPT Ostrov a Boreč, poukážky tvaru IV z NPT Ostrov a tvaru V z Ilavy sú graficky odvodené z poukážok tvaru I alebo II. Technicky všetky predstavujú len dodatočné, či núdzové riešenia, resp. operatívnu dotlač momentálne chýbajúcich halierových nominále.



*Vodoznaky na táborových poukážkach vzoru 1958 (vľavo hore a vpravo) a na ústavných poukážkach vzoru 1981 (vľavo dole) (foto: archív autora)*

Poukážky tvaru I až III môžu hypoteticky naznačovať, že v období 1953-1957 bola vo väčšine väzenských zariadení urobená najmenej jedna inventarizácia poukážok spojená s ich výmenou, resp. v táboroch v oblasti Jáchymova (NPT Ostrov) najmenej dve inventarizácie. Tu však môžu vzhľadovo značne odlišné poukážky tvaru III súvisieť aj s výmenou poukážok kvôli výskytu falzifikátov<sup>159</sup>. Nie je ani vylúčené, že poukážky všetkých tvarov obiehali súčasne, podľa momentálnej potreby a veľkosti zásob nepoužitých poukážok. Pritom sa prenášali aj do úplne iných zariadení (z Ostravy do Handlovej a Žemberoviec, zo Žďáru nad Sázavou a Mořiny dokonca do Prahy), než pre ktoré boli pôvodne určené. Takúto prax naznačuje aj dodatočné označenie poukážok tvaru I, s predtlačenými názvami pracovných útvarov zrušených v roku 1954, pečiatkami s názvami väzenských zariadení zavedenými neskôr (TÚ NZ Opava s pečiatkou Věznice č. 3 Opava).

Fragmentárne zachovaný materiál dokazuje, že táborové poukážky sa v období 1953-1957 osobitne vydávali aj pre malé a detašované väzenské zariadenia, napr. Pracovný útvar Ruskov, východne od Košíc či Gottwaldov-Rybníky (cca 300 osôb). Naznačuje to, že táborové poukážky z rokov 1953-1957 sa používali vo väčšom počte väzenských zariadení, ako je v tejto práci zachytené.

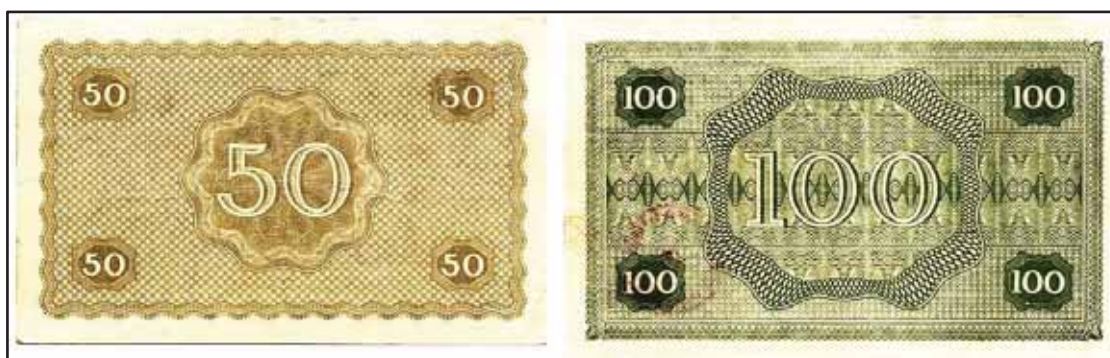
Poukážky z rokov 1953-1957 mali byť stiahnuté k 31. 12. 1957 a vymenené za poukážky emisie vzoru 1958. Ale nestalo sa tak vo všetkých väzniciach.

<sup>159</sup> L. PETRÁŠOVÁ 1994, cit dielo, s. 404, pozn. 136.

Podľa spomienok Josefa Bělky,<sup>160</sup> referenta režimu vo väznici Poláky, pobočky väzenského ústavu Ostrov a neskôr pobočky väznice Nové Sedlo, v tejto väznici obiehali ešte v januári 1959. Až potom boli vymenené za poukázky vzoru 1958.



*Táborové poukázky vzoru 1958 v hodnote 1 a 3 haliere a variabilita ich textov (skratka ČSL s bodkou a bez bodky, rozdielny rez písma) (foto: archív autora)*



*Rubové strany táborových poukázok vzoru 1958 v hodnote 50 a 100 Kčs, spoločné všetkým textovým variantom, rozdiely sú len v intenzite farby (foto: archív autora)*



*Líce darexovej poukázky v hodnote 100 Kčs vzor 1950 a rovnako graficky riešenej tuzexovej poukázky v hodnote 50 Kčs vzor 1957 (foto: archív autora)*

<sup>160</sup> Marek CAJTHAML, *Nouzové a účelové pomocné oběžné prostředky vydané na území okresu Chomutov*, in: Památky, příroda, život, č. 1/1997, s. 27-32.



Táborové poukázky vzoru 1958 v hodnotě 5, 10 a 25 halierov a variabilita ich textov (skratka ČSL s bodkou a bez bodky, skratka ČS s bodkou a rozdielny rez písma a tón farby, mierne zmenšené) (foto: archív autora)



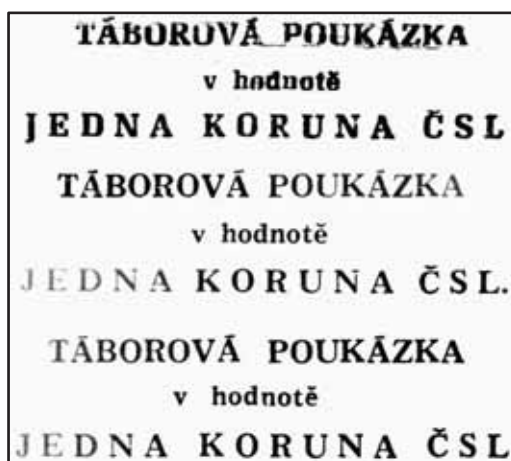
*Táborové poukázky vzoru 1958 v hodnotě 1, 3 a 5 Kčs a variabilita ich textov (skratka ČSL s bodkou a bez bodky, skratka ČS s bodkou alebo plný názov menovej jednotky so slovom ČESKOSLOVENSKÉ alebo ČESKOSLOVENSKÝCH, rozdielny rez písma a tón farby), mierne zmenšené (foto: archív autora)*



*Táborové poukázky vzoru 1958 v hodnote 3 a 5 a 10 Kčs a variabilita ich textov (skratka ČSL s bodkou a bez bodky, skratka ČS s bodkou alebo plný názov menovej jednotky so slovom ČESKOSLOVENSKÉ alebo ČESKOSLOVENSKÝCH, rozdielny rez písma a tón farby), mierne zmenšené (foto: archív autora)*



Táborové poukázky vzoru 1958 v hodnote 25, 50 a 100 Kčs a variabilita ich textov (skratka ČSL s bodkou a bez bodky, skratka ČS s bodkou alebo plný názov menovej jednotky so slovom ČESKOSLOVENSKÉ alebo ČESKOSLOVENSKÝCH, rozdielny rez písma a tón farby), mierne zmenšené. Nie sú zatiaľ preukázané 50 korunové poukázky s textom ČESKOSLOVENSKÝCH a so skratkou ČSL. s bodkou a 100 korunové poukázky so skratkou ČSL. s bodkou (foto: archív autora)



*Rozdielny rez písma na táborových poukážkach so skratkou ČSL s bodkou a bez nej - úzke a hranaté písmo (hore) a široké a zaoblené písmo (v strede a dole) (foto: archív autora)*

### Táborové poukázky z obdobia 1958-1981

Táborové poukázky vydané v roku 1958 podľa predpisu NZ-fin-1-3 boli reakciou na evidentne nevýhodnú potrebu osobitne tlačiť väzenské poukázky aj pre malé väzenské zariadenia, s malým obehom peňazí alebo ich dodatočne označovať pretlačou. Centrálna tlač univerzálnych poukážok a ich dodatočná úprava pečiatkovaním pri uvedení do obehu v jednotlivých väzenských zariadení bola zrejme najvhodnejším riešením. Jeho náznaky vidieť už na poukážkach vzoru 1953. Univerzálne poukázky a ich označovanie v mieste obehu odstraňovali aj riziko nepoužiteľnosti vopred vytlačených poukážok po zrušení väzenských zariadení alebo zmene ich postavenia, ku ktorému v polovici 50. rokov dochádzalo často.

Spočiatku boli poukázky vzoru 1958 tlačené kníhtlačou na papieri s dvoma typmi priebežného celoplošného vodoznaku v tlačiarňach Ministerstva vnútra. Starší typ vodoznaku je zhodný s vodoznakom na papieri používanom na tlač cestovných pasov a občianskych preukazov vzoru 1953. Zobrazuje tmavú siluetu štylizovaného leva z malého štátneho znaku v svetlom kosoštvorcovom pletive. Jednoznačne tak časovo zaraďuje poukázky vytlačené pred rokom 1960, keď bol zmenený štátny znak. Novší typ vodoznaku zobrazuje štátny znak ČSSR prijatý Ústavným zákonom č. 109 Sb. Z. a n. z 11. 7. 1960, uložený na lipovej ratolesti. Ten určuje poukázky tlačené zhruba v prvej polovici 60. rokov.

Na nepočetných poukážkach s oboma typmi vodoznaku sa stretávame s neskráteným názvom menovej jednotky „**KORUN ČESKOSLOVENSKÝCH**“. Na väčšine poukážok s vodoznakom je slovo **ČESKOSLOVENSKÝCH** nahradené skratkou **ČSL.**, pričom na poukážkach s malým štátnym znakom za skratkou **ČSL** nasleduje bodka, zatiaľ čo na poukážkach so znakom ČSSR za skratkou **ČSL** bodka chýba (Tab. 21). Okrem toho na všetkých poukážkach sú použité dva typy päťkového písma - jedno je „hranatejšie“ a texty sú hustejšie a užšie, druhé je zaoblenejšie, sadzba je voľnejšia a texty sú širšie. Na poukážkach v hodnote 5 halierov a 25 Kčs

je slovné vyznačenie hodnoty vytlačené aj bezpätkovým písmom. Všetky poukážky s vodoznakom s malým štátnym znakom sú zväčša tmavšie.

Približne od polovice 60. rokov sa táborové poukážky tlačili jemnejšou kníhtlačou na papieri bez vodoznaku. Tieto poukážky majú za slovom „**KORUNA**“ alebo „**KORUN**“ skratku **ČS.**, vždy nasledovanú bodkou. Aj tie sú výrazne svetlejšie. Prehľad zaznamenaných variantov táborových poukážok a kombinácií ich znakov podáva tabuľka 20. Zistenie ďalších kombinácií je pravdepodobné.

V niektorých väzniciach boli poukážky všetkých troch variantov názvu menovej jednotky označené rovnakou kombináciou pečiatok. To ukazuje, že obiehali súčasne, že sa v praxi tieto varianty nerozlišovali a ich zásoby sa používali do vyčerpania.

Grafické riešenie je jednoduché, pripomína terezínske poukážky alebo darexové bony vzoru 1950 a tuzexové bony vzoru 1957.

Obraz líca poukážok v hodnote 1-25 halierov pozostáva len z jednoduchého ornamentálneho rámčeka príznačného pre každé nominále. Priestor ohraničený rámčekom je vyplnený jednoduchým rastrom. V strede líca je trojriadkový text **TÁBOROVÁ POUKÁŽKA / v hodnotě / X HALÉŘŮ ČSL.**

Obraz rubu poukážok v hodnote 1-25 halierov pozostáva tiež z jednoduchého ornamentálneho rámčeka, príznačného pre každé nominále a plochy vyplnenej rastrom. V strede rubu je na poukážkach po 1, 3 a 5 halieroch celoplošný štítok s negatívne zobrazenou hodnotovou číslicou. Na poukážkach po 10 a 25 halieroch je tento štítok lemovaný jednoduchou pozitívnou gilošou.

Líce poukážok v hodnote 1, 3, 5, 10, 25, 50 a 100 Kčs má podobné grafické riešenie ako halierové poukážky, len okrajové rámčeky sú zložitejšie. V strede hornej tretiny je obraz doplnený celoplošným štítkom na pozadí pozitívnej gilošovej ružice s negatívne zobrazenou hodnotovou číslicou. V dolnej tretine je trojriadkový text **TÁBOROVÁ POUKÁŽKA / v hodnotě / X KORUN ČSL** (bez bodky i s bodkou), **TÁBOROVÁ POUKÁŽKA / v hodnotě / X KORUN ČESKOSLOVENSKÝCH** alebo **TÁBOROVÁ POUKÁŽKA / v hodnotě / X KORUN ČS.**

Sadzbá vyznačenia hodnoty a rez použitých písmen sú premenlivé a vytvárajú vzájomne sa prekrývajúce varianty. Najnápadnejšie je použitie bezpätkového písma na malej časti 5 halierových poukážok a 25 korunových poukážkach s textom „**KORUN ČESKOSLOVENSKÝCH**“.

Zo zachovaného materiálu nie je zrejмый časový vzťah označenia menovej jednotky slovom **československý/československých** alebo skratkou **ČSL**. Obe verzie nadväzujú na táborové poukážky z rokov 1953-1957, kde je skratka **ČSL** častejšia.

Poukážky so slovom **ČESKOSLOVENSKÝCH** boli donedávna známe len v hodnotách 3, 5 a 100 Kčs, teda s číslovkami tvorenými len troma písmenami. To mohlo navodzovať, že slovom **ČESKOSLOVENSKÉ / ČESKOSLOVENSKÝCH** sa sadzač pokúšal vyplniť voľný priestor. Nedávny objav 10 a 25 korunovej poukážky so slovom **ČESKOSLOVENSKÝCH** (Krementák, osobná informácia) však naznačuje, že slovo **ČESKOSLOVENSKÝCH** môže byť časom zistené aj na 50 korunáčkach a že môže ísť o samostatný variant táborových poukážok vzoru 1958.



Ústavné poukázky vzoru 1981 v hodnotách 5, 10, 20, 50 a 100 Kčs, mierne zmenšené  
(foto: archív autora)

Slovo **ČESKOSLOVENSKÉ/ČESKOSLOVENSKÝCH** a skratku **ČSL.** nachádzame hlavne na poukážkach s vodoznakom s malým štátnym znakom, používaným do roku 1960 a vzácne na poukážkach s vodoznakom so štátnym znakom ČSSR. Skratku **ČSL** bez bodky nachádzame hlavne na poukážkach so štátnym znakom ČSSR. Skratka **ČS.** je použitá iba na poukážkach bez vodoznaku,

ktoré podľa pečiatok pochádzajú zo 70. a zo začiatku 80. rokov. Posledné poukážky s neskráteným slovom alebo skratkou ČSL. sú známe z prvej polovice 60. rokov.

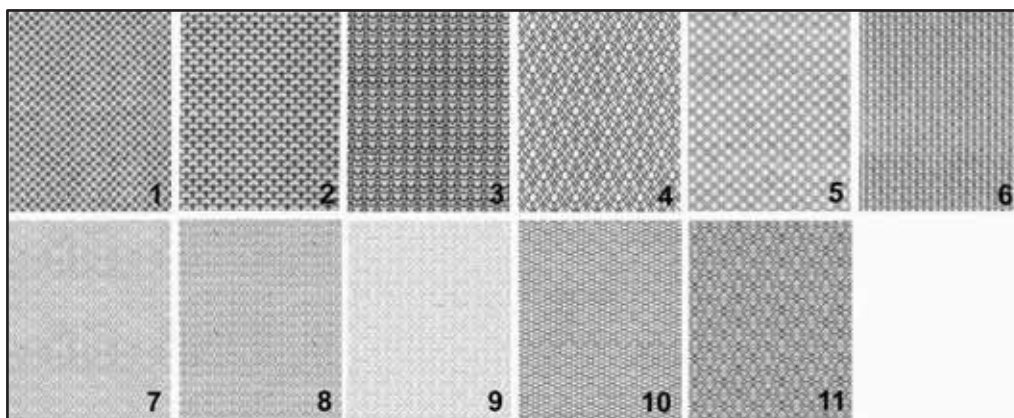
Rub poukážok po 1, 3, 5, 10, 25, 50 a 100 Kčs tiež zachováva schému obrazu rubu halierových nominálov. Hodnotová číslica je však väčšia, pozitívne zobrazená a je umiestnená na pozadí zložitých pozitívnych gilošových ružíc. Na 100 korunových poukážkach za ružicou prechádza vodorovný gilošový pás. V rohoch je uložený celoplošný štítok na pozadí pozitívnej gilošovej ružice s negatívne zobrazenou hodnotovou číslicou.



Ústavné poukážky vzoru 1981 v hodnotách 10 a 50 halierov a 1 a 2 Kčs, mierne zmenšené  
(foto: archív autora)

Štítok je zmenšeninou štítku umiestneného na líci. Na táborových poukážkach je použitých šesť typov rastrov. Ich veľkosť a orientácia k obrazu poukážky sa mení podľa nominálu: (1) pletivo tvorené uhlopriečne posunutými a čiastočne sa prekrývajúcimi krúžkami, vytvárajúcimi ilúziu siete sférických kosoštvorcov

a vretien (líce 1, 3 a 5 hal.), (2) riadky z jedného typu prekryvajúcich sa a vzájomne posunutých cykloid, uložených zvisle alebo vodorovne, s rôznou orientáciou oblúčikov (líce 10 a 25 hal. a ruby 1, 3 a 5 hal. a 5 Kčs), (3) vodorovné riadky z dvoch typov proti sebe postavených, vzájomne sa prekryvajúcich cykloid (1 Kčs rub, líce 50 Kčs a rub 100 Kčs), (4) pletivo vzájomne sa preplietajúcich kriviek vytvárajúcich dojem kosoštvorcovej siete so svetlými líniami, uloženej vodorovne (líce 5 Kčs, rub 25 Kčs, líce 100 Kčs) alebo zvisle (ruby 3 a 10 Kčs), (5) pletivo vzájomne preplietených kriviek vytvárajúcich dojem uhlopriečnej siete bielych krúžkov (ruby 1 a 3 hal., líce 3 a 25 Kčs, rub 25 hal. A 50 Kčs), (6) pletivo dvoch sústav vzájomne kolmých vlnoviek vytvárajúcich dojem siete svetlých očiek a rovnobežných tmavých pásov (rub 10 hal. a líce 10 Kčs). Táborové poukážky vzoru 1958 sa používali do vyčerpania zásob, najneskôr však do 31. 3. 1983, keď už museli byť stiahnuté. 15 mesiacov teda obiehali spolu s novými ústavnými poukážkami.



*Rastre použité v rôznych polohách a zväčšeniach na táborových poukážkach vzoru 1958 a na ústavných poukážkach vzoru 1982 (č. 7 - 11 len ústavné poukážky, 7 a 8: 10 a 50 hal., č. 9: 2 Kčs, č. 10 a 11: 20 Kčs) (archív autora)*

## Ústavné poukážky z obdobia 1982-1992

Ústavné poukážky, počas schvaľovacieho pokračovania označované ako „tzv. táborové poukážky“, štátna banka schválila za podmienky, že ich bude tlačiť Štátna tlačiareň cenín, kde sa s nimi malo zaobchádzať ako s prísne zúčtovateľnou ceninou a že ponesú jasnú právnu klauzulu o platnosti. Tlačili sa ofsetom na papieri používanom na tlač československých štátoviek a bankoviek vzoru 1953, s priebežným celoplošným negatívnym vodoznakom. Grafické riešenie vychádza z obrazu táborových poukážok vzoru 1958 (Tab. 22).

Farba 50 korunovej poukážky bola zmenená na karmínovú, podľa vedúcej farby zákonnej 50 korunáčky vzoru 1964. Vzhľad 10 a 50 halierových nominále bol prispôsobený vyšším korunovým nominále. Na líci bol do stredu hornej tretiny umiestnený celoplošný štítok, lemovaný náznakom giloše s negatívne zobrazenou hodnotovou číslicou. V strede rubu bola hodnotová číslica doplnená skratkou čiastkovej menovej jednotky „h“ a bola uložená na zložitej pozitívnej gilošovej ružici.

Okrem toho, do každého rohu boli umiestnené malé celoplošné štítky s hodnotovou číslicou a skratkou menovej jednotky. Tak ako na vyšších korunových nominále, sú tieto štítky zmenšeninou štítku umiestneného v hornej tretine líca.

STÁTNÍ BANKA ČESKOSLOVENSKÁ  
správa účetní a pokladní  
252/Pekárek/Pk-1551

V Praze dne 28. května 1981

Ministerstvo spravedlnosti  
správa sboru nápravné výchovy  
pošt. přihrádka č. 3  
140 04 P r a h a 4

Věc  
Tisk tzv. táborevých poukázek

Státní banka československá v dohodě s federálním ministerstvem financí na základě § 3 písm. a) zákona č. 144/1970 Sb., o Státní bance československé, a po projednání žádosti ministerstva spravedlnosti - správy sboru nápravné výchovy (dále jen SSNV) č.j. SSNV 1064/916-1981 v ústředí Státní banky československé dne 25. května 1981 za účasti Státní tiskárny cenin s o u h l a s í s tiskem a používáním tzv. táborevých poukázek (interních platidel pro odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody) za následujících předpokladů:

1. Poukázky budou tištěny ve Státní tiskárně cenin v Praze v hodnotách

|                                     |
|-------------------------------------|
| 100 Kčs (převládající barva zelená) |
| 50 Kčs ( " " červená)               |
| 20 Kčs ( " " modrá)                 |
| 10 Kčs ( " " hnědá)                 |
| 5 Kčs ( " " zelená)                 |
| 2 Kčs ( " " oranžová)               |
| 1 Kčs ( " " fialová)                |
| 50 h ( " " hnědá)                   |
| 10 h ( " " šedá)                    |

přičemž počet jednotlivých druhů poukázek, jejich rozměry, výběr barevných odstínů a způsob tiskové ochrany budou předmětem dohody mezi SSNV a Státní tiskárnou cenin v Praze.

2. Poukázky ponесou textové označení "... poukázka v hodnotě ... korun československých" a drobný text "... platí jen ve vnitřním styku útvaru Sboru nápravné výchovy" a doložkou rovněž v drobných literách "Schváleno Státní bankou československou č.j. .../1981".

3. Ve Státní tiskárně cenin a v útvarech SSNV bude s vytištěnými poukázkami zacházeno jako s přísně zúčtovatelnými ceninami.

STÁTNÍ BANKA ČESKOSLOVENSKÁ

Telefon 21-12\*, místní 225307, 267931, 268025, 269396

Telegram STABANKA

Telex 121093, 121931, 121555, 122028

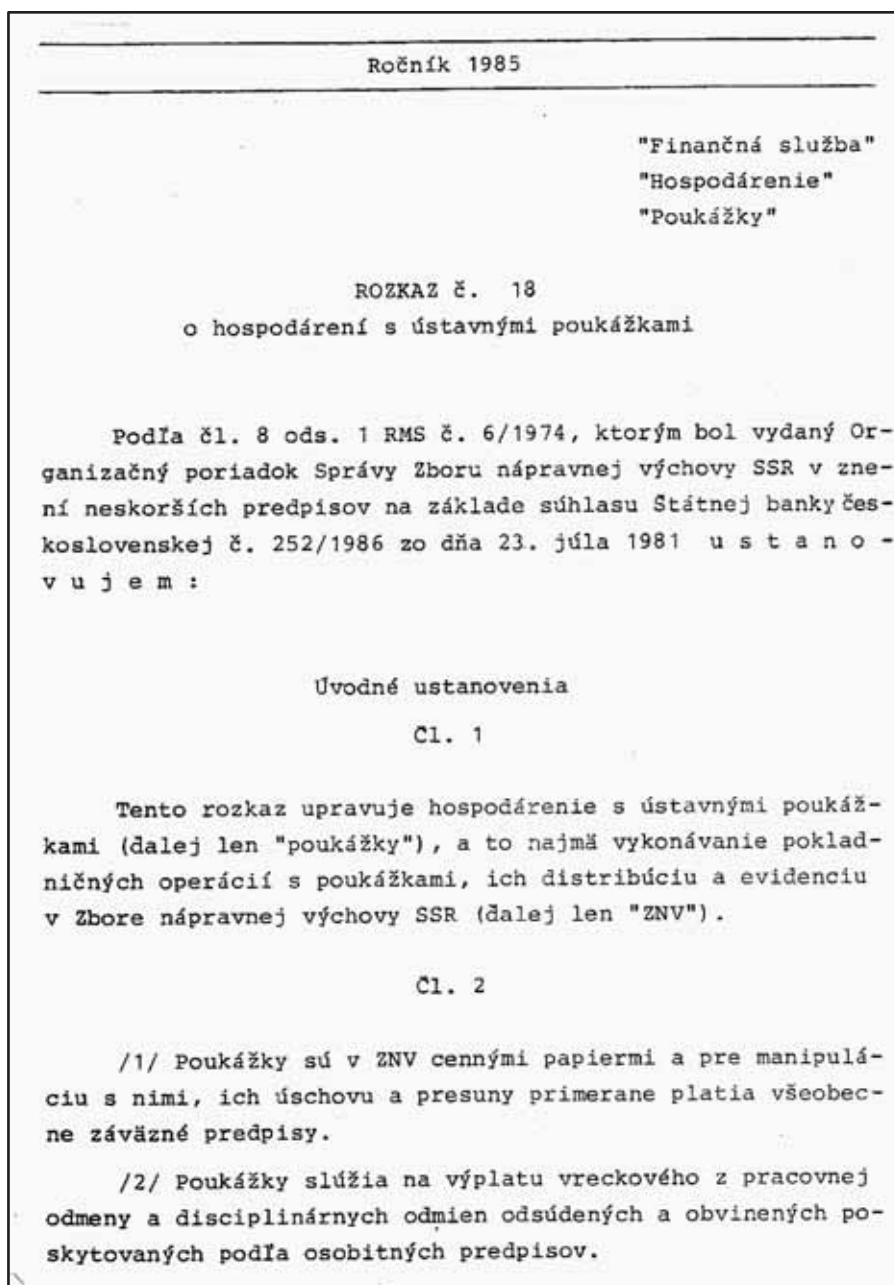
PSC 118 03

*Schvalovací list Štátnej banky 28. mája 1981 vo veci vydávania ústavných poukázok ako náhrady táborevých poukázok (foto: archív autora)*

Štruktúra obrazu oboch strán 1, 10, 50 a 100 korunáčky sa nezmenila. Odlišná je len vyššia kvalita tlače, farba (50 Kčs) alebo jej odtieň (1 a 100 Kčs) a výraznejšia úprava textov. Na ústavných poukážkach po 1, 5, 10, 50 a 100 Kčs sú použité aj pôvodné rastre č. 2 až 6. Na 10 halierovej poukážke a na novo zavedených nominále 50 halierov, 2 a 20 Kčs boli použité nové typy rastrov (č. 7 až 11). Na oboch stranách 2 korunáčky je ten istý raster (č. 9). Na každej strane poukážok po 10 a 50 hal. (č. 7 a 8) a na 20 korunáčke (č. 11) sú odlišné rastre. Na 2 korunáčke boli zmenené

štítky a gilošové ružice v pozadí hodnotových číslic. Základná schéma prevzatá z táborových 3 korunáčok však ostala zachovaná.

Texty na poukážkach sú, tak ako na vtedajších bankovkách, striedavo české (päť nominále – 10 hal., 1, 5, 20 a 100 Kčs) a slovenské (štyri nominále – 50 hal., 2, 10 a 50 Kčs). Ich striedanie je prispôsobené zákonným bankovkám (Tab. 22). Na rube dole je umiestená klauzula o platnosti poukážok a citácia dvoch povolení ŠBČS, na základe ktorých boli ústavné poukážky vydané.



Rozkaz č. 18 z roku 1985 o používaní ústavných poukážok (foto: archív autora)

Texty na líci sú trojriadkové: ÚSTAVNÍ POUKÁZKA / V HODNOTĚ / X HALÉŘŮ alebo ÚSTAVNÁ POUKÁŽKA / V HODNOTE / X HALIEROV, resp. ÚSTAVNÍ POUKÁZKA / V HODNOTĚ / X KORUN alebo ÚSTAVNÁ

POUKÁŽKA / V HODNOTE / X KORÚN v príslušných obmenách vyplývajúcich z gramatickej väzby číslovky a menovej jednotky. Text klauzuly na rube je štvorriadkový: Platí len vo vnútornom styku / v nápravne výchovnom ústave / Schváleno Státní bankou československou / č. j. 252/1551/1981 a č. j. 252/1986/1981, resp. Platí len vo vnútornom styku / v nápravno-výchovnom ústave / Schválené Štátnou bankou československou / č. j. 252/1551/1981 a č. j. 252/1986/1981.

**SBIRKA ROZKAZU** *NER 5/96*  
**ředitel Sboru nápravné výchovy ČR**  
 Hradec, 1992  
 "Finanční služba"  
 "Platidla"

**ROZKAZ č. 19**  
 o zrušení hospodářství s ústavními poukázkami

Podle § 3 odst. 1 písm. a) SNV č. 4/1991, kterým se vydává právní předpis o zrušení řádu ředitelství Sboru nápravné výchovy ministerstva spravedlnosti ČR, a t a n a v i m :

**Čl. I**

(1) Rukoj ve Sboru nápravné výchovy ČR (dále jen "Sbor") hospodářství s ústavními poukázkami.

(2) Platění styku odsouzených, spř. obviněných se bude uskutečňovat v zákonné československé měně.

**Čl. II**

Ka splnění tohoto rozkazu u k l á d á m

a/ ředitelům ústředních služeb Sboru zabezpečit:

1. výměnu ústavních poukázek v souhu za zákonnou československou měnu, a to nejpozději do 31. prosince 1992;
2. provedení platobního styku podle Čl. I odst. 2 po provedení této výměny, a to nejpozději do 31. prosince 1992;
3. provedení ústavních poukázek spolu s dodací listem ve dvojím vyhotovení a zápisem o provedené inventarizaci finanční službě ústředních služeb Sboru, a to do 31. prosince 1992;

**Čl. III**

V z r u s u j í SNV č. 31/1981 o hospodářství s ústavními poukázkami.

**Čl. III**

Tento rozkaz nabývá účinnosti dnem v y h l á s e n í .

V Praze dne 19/5. 1992  
 Č.j.: ŘSNV-996/111-91

Ředitel SNV ČR,  
 (plk. JUDr. Zdeněk KARABEC)

*Rozkaz ředitele Sboru nápravné výchovy ČR č. 19 z 14. mája 1992 o zrušení hospodářství s ústavními poukázkami v ČR (foto: archiv autora)*

Ústavné poukážky boli vydané 1. 1. 1982 rozkazom náčelníka správy č. 8/1982. V obehu boli v ústavoch nápravných zariadení SNV ČR do 20. 12. 1992, pričom do 31. 12. 1992 mal byť podľa Rozkazu Řaditele SNV ČR zavedený platobný styk v zákonnej československej mene. Tak isto do 31. 12. 1992 mali byť poukážky odovzdané po vykonanej inventarizácii Finančnej služby Ústředních služieb SNV ČR a následne byť skartované. Na Slovensku nie je ukončenie ich obehu presne doložené. Platíť mali do 30. 6. 1992. Do 25. 9. 1992 mali byť stiahnuté od väzňov. Podľa listu generálneho řaditele ZVJS 94-13/30-96 z 27. 3. 1996 (v Archíve ZJVS nenájdený) mali byť stiahnuté ústavné poukážky odovzdané v apríli 1996 na generálnom řaditeľstve.

### Katalogizácia táborových a ústavných poukážok

Uvedené prehľady väzenských poukážok z obdobia 1958-1981 a 1981-1992 sú len opisom peňažných znakov a ich variability. Peňažné znaky sa však stávajú peniazmi (platidlami) až účtovnou operáciou, ktorou ich emitent (správa väzenského

zariadenia) uvedie do obehu. V tomto prípade na nich väzenské zariadenie ešte pečiatkou vyznačí územnú a nepriamo aj časovú platnosť. Až takto označené peňažné znaky (poukážky) sa stali platidlami a z numizmatického hľadiska ich možno evidovať podľa väzenských zariadení a inventarizačných období.

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |  |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|
| <b>Pečiatky SNV ČSR a jeho predchodcov</b><br><b>1. Bělušice (BĚL) od 1. 10. 1958 dodnes</b><br><i>BĚL-B-1 okrúhla pečiatka bez štátneho znaku</i><br>Text: Nápravné výchovný ústav BĚLUŠICE,<br>v strede veľká 1<br>Priemer: 24 mm<br>Farba: červená<br>Výskyt: na líci TP ČS, vľavo dole s červeným<br>odtlačkom BĚL-B-2 vpravo hore<br><br><i>BĚL-B-2 okrúhla pečiatka bez štátneho znaku</i><br>Text: Nápravné výchovný ústav<br>BĚLUŠICE,<br>v strede veľká 2<br>Priemer: 25 mm<br>Farba: červená<br>Výskyt: na líci TP ČSL, vpravo hore<br><br><i>BRN-B-1 okrúhla pečiatka bez štátneho znaku</i><br>Text: Nápravné výchovný ústav MV Brno<br>v strede 5<br>Priemer: 24 mm<br>Farba: fialová alebo zelená<br>Výskyt: - fialový odtlačok:<br>- samostatne na rube TP ČSL, vľavo hore<br>- s červeným odtlačkom BRN-C-1 na líci TP ČSL.<br>- zelený odtlačok:<br>- samostatne na rube TP ČSL, označených na líci<br>červeným odtlačkom BRN-C-1<br><br><i>HEŘ-C-2</i><br><b>Útvar nápravných zařízení MV</b><br><b>HERMANICE</b><br>Text: Útvar nápravných zařízení MV<br>HERMANICE<br>Rozmer: 40 x 8 mm<br>Farba: čierna<br>Výskyt: samostatne vo vodorovnej polohe na líci TP ČSL, hore<br>alebo s červeným odtlačkom HEŘ-B-1                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |  |
| <i>HKR-B-4 okrúhla pečiatka bez štátneho znaku</i><br>Text: ÚTVAR SNV * Hradec Králové *,<br>v strede 4<br>Priemer: 25 mm<br>Farba: červená<br>Výskyt: - samostatne na rube ÚP vľavo dole a<br>- s čiernymi odtlačkami HR-B-5 a HR-C-3<br>a červeným odtlačkom HR-B-6 na rube ÚP<br>- červenými odtlačkami HRK-B-2 a HRK-C-3 na líci ÚP<br>- čiernymi odtlačkami HRK-B-1 a HRK-B-5 a<br>červeným odtlačkom HRK-C-3 na líci ÚP<br><br><i>HKR-C-3</i><br><b>Útvar</b><br><b>Sboru nápravné výchovy</b><br><b>Hradec Králové</b><br><b>účet č. 24238 881</b><br><b>SBČS Hradec Králové</b><br>Text: Útvar<br>Sboru nápravné výchovy<br>Hradec Králové / účet č. 24238 881<br>SBČS Hradec Králové<br>Rozmer: 48 x 22 mm<br>Farba: čierna vo vodorovnej alebo zvislej a červená vo zvislej polohe<br>Výskyt: - čierna:<br>- s čiernym odtlačkom HRK-B-5 na líci a s červenými<br>odtlačkami HRK-B-4 a HRK-B-6 na rube ÚP<br>- v zvislej polohe vpravo na rube ÚP spolu s čiernym<br>odtlačkom HRK-B-5 a červenými odtlačkami HRK-B-4<br>a HRK-B-6<br>- červená:<br>- vo zvislej polohe na líci ÚP vľavo spolu s červenými<br>odtlačkami HRK-B-4 a HRK-B-7<br>- s čiernymi odtlačkami HRK-B-1 a HRK-B-5 a<br>červeným odtlačkom HRK-B-4 na líci ÚP<br><br><i>HKR-E-1</i><br><b>INVENTAR, 1980</b><br>Text: INVENTÁR, 1980<br>Rozmer: 67 x 6,5 mm<br>Farba: červená vo zvislej alebo vodorovnej polohe<br>Výskyt: - s červeným odtlačkom HRK-C-1 na líci TP ČS,<br>- hore nohami s čiernym odtlačkom HRK-B-7 na líci TP ČS,<br>a s červeným odtlačkom HRK-B-7 na rube TP ČS. |  |

Šesť výrezov z katalógu pečiatok (Záhľavie a NVÚ Bělušice, NVÚ MV Brno, ÚNZ MV Heřmanice, a tri výrezy z Ú SNV Hradec Králové) používaných na označovanie táborových a ústavných poukážok s vyznačením ojedinelého alebo viacnásobného a kombinovaného použitia pečiatok (foto: archív autora)

Špecifikom katalogizácie československých väzenských platidiel je jej rekonštrukčný charakter. Na rozdiel od zákonných platidiel nemôže vychádzať z údajov emisného ústavu, ale je odkázaná len na fragmentárne zachovaný materiál. Variabilita samotných poukážok a textové a ikonografické náležitosti použitých pečiatok síce umožňujú poukážky datovať, ale zväčša len približne a relatívne.

Hlavným katalogizačným kritériom sú pečiatky. Ak sa na poukážke nachádza len jeden odtlačok pečiatky, určuje poukážku jednoznačne ako platidlo (sústavu platidiel) platné v určitom zariadení a inventarizačnom období. Umožňuje aj extrapoláciu na ďalšie, spravidla ťažko dostupné vyššie nominále. Naopak viaceré odtlačky tej istej alebo rôznych pečiatok na jednej poukážke naznačujú len vývoj a vnútornú variabilitu sústav platidiel v danom väzenskom zariadení. Často nie je zrejmé, či boli odtlačené naraz alebo postupne v rôznych inventarizačných obdobiach. Tak isto nie sú známe ich možné kombinácie. Tieto informácie je možné získať len štúdiom ďalšieho objaveného materiálu.

Na tento účel nie je vhodné katalogizovať jednotlivé dostupné poukážky, ale len pečiatky vo forme čiernych výťažkov, očistených od pozadia a fragmentov odtlačkov iných pečiatok. Výťažky sú v katalógu označené alfanumerickým kódom zloženým zo skratky názvu väzenského zariadenia, kódu druhu pečiatky a poradového čísla. Sú doplnené opisom, ktorý obsahuje druh pečiatky, prepis textu, priemer alebo rozmer, farby známych odtlačkov a zoznam ich známych použití a umiestnení na poukážkach a kombinácií s odtlačkami iných pečiatok.

V rámci väzenských zariadení sú výťažky zoradené podľa druhov pečiatok (A - okrúhle so štátnym znakom, B - okrúhle bez štátneho znaku, C - záhlavné, D - prezentačné, E - pomocné a F - improvizované označenia). V rámci jednotlivých druhov pečiatok sú výťažky zoradené približne chronologicky a vzostupne podľa čísiel v okrúhlych pečiatkach bez štátneho znaku. Väzenské zariadenia sú zoradené abecedne, osobitne v rámci SNV ČSR a ZNV SSR a ich predchodcov.

Tento spôsob uľahčuje dopĺňanie katalógu a jeho aktualizáciu. Katalógobsahuje momentálne 393 pečiatok z 59 väzenských zariadení.<sup>161</sup> Z ďalších šiestich nie sú zatiaľ poukážky doložené.

## Podakovanie

Reprodukcie platidiel a odtlačkov pečiatok použitých na označovanie táborových a ústavných poukážok, pochádzajú okrem autorovej zbierky zo zbierok R. Grzegorzczyna z Wieluňa (Poľsko), JUDr. L. Vostala a J. Oplatka z Brna, M. Prossera a JUDr. J. Nejedlého z Prahy, J. Krementáka z Hoříc, Ing. J. Marka st. A ml. z Hradca Králové, Ing. I. Trenčana z Banskej Bystrice, L. Dugoviča, Ing. M. Milána, Ing. M. Ondrejmišku, Ing. L. Turčániho a RNDr. E. Vidličku, CSc. z Bratislavy.

Mimoriadnu zásluhu na vzniku tejto publikácie má JUDr. J. Nejedlý z Prahy, ktorý poskytol reprodukcie viacerých unikátnych platidiel a dokumentov a ochotne konzultoval viaceré otázky.

Autor ďalej ďakuje pánovi V. Nemcovi z Archívu ZVJS SR v Leopoldove a PhDr. O. Hladíkovi z Vězeňské služby ČR za pochopenie a pomoc pri vyhľadávaní archívnych materiálov a ich reprodukcii.

Osobitnú zásluhu má pplk. Mgr. A. Balucha z Generálneho riaditeľstva ZVJS SR, ktorý celý text prečítal, overil, opravil a doplnil. Bez pomoci všetkých menovaných by táto štúdia nikdy nemohla vzniknúť.

Práca vznikla v rámci projektu APVV-16-0047 Od denára k euru - fenomén peňazí v dejinách Slovenska od stredoveku po súčasnosť.

<sup>161</sup> Z. ŠUSTEK cit. dielo, dostupné na:

[https://www.researchgate.net/publication/344138501\\_Vazenske\\_penazne\\_poukazky\\_v\\_Ceskoslovensku\\_1949-1992\\_Money\\_vouchers\\_in\\_Czechoslovak\\_prisons\\_1949-1992](https://www.researchgate.net/publication/344138501_Vazenske_penazne_poukazky_v_Ceskoslovensku_1949-1992_Money_vouchers_in_Czechoslovak_prisons_1949-1992)

## Tabulkové prílohy

| Položky                       | Príjmy         | Výdavky        |
|-------------------------------|----------------|----------------|
| Hrubé mzdy a nemocenské dávky | 221 318 470,64 |                |
| Rodinné prídavky              |                | 3 686 256,15   |
| Vreckové väzňov               |                | 52 234 058,00  |
| Úložné väzňov                 |                | 37 734 892,26  |
| Príspevky rodinám väzňov      |                | 16 914 784,00  |
| Medzisúčet                    |                | 110 569 990,40 |
| Vydržovacie náklady           |                | 114 431 736,38 |
| Spolu                         |                | 225 001 726,80 |

Tab. 1. Bilancia správy Väzenského ústavu Ostrov v oblasti Jáchymova v r. 1954 v nových Kč

|                        |               |
|------------------------|---------------|
| Nákup tovaru do kantín | 49 596 206,64 |
| Predaj                 | 5 148 046,02  |
| Zisk z predaja         | 2 544 081,25  |

Tab. 2. Bilancia kantín vo Väzenskom ústave Ostrov v oblasti Jáchymova v r. 1955

| Položka                                           | Príjmy Kčs    | Výdavky Kčs   |
|---------------------------------------------------|---------------|---------------|
| Príjmy celkom                                     | 89 080 477,92 |               |
| Náklady celkom                                    |               | 53 060 997,37 |
| Zisk                                              | 36 019 480,55 |               |
| Zisk z predaja v kantínach                        | 2 147 070,84  |               |
| Zisk spolu                                        | 38 166 551,39 |               |
| Odvod do štátneho rozpočtu                        |               | 38 166 551,39 |
| Odvod zo zníženia vlastných obežných prostriedkov |               | 4 665 869,93  |
| Odvod odpisov                                     |               | 59 500        |
| Ostatné odvody                                    |               | 232 324,40    |
| Celkom odvedené do rozpočtu                       |               | 43 124 245,72 |

Tab. 3. Bilancia správy Väzenského ústavu Ostrov v oblasti Jáchymova v r. 1955

| Rok  | Denný zárobok |        | Mesačný zárobok |          | Priemerné konto | Maximálne kontá cca | Celkové úložné      |
|------|---------------|--------|-----------------|----------|-----------------|---------------------|---------------------|
|      | povrch        | hlbina | povrch          | hlbina   |                 |                     |                     |
| 1955 | 52,78         |        | 1 377,28        |          | 2 394,00        |                     |                     |
| 1956 | 54,01         | 58,93  | 1 404,20        | 1 532,18 | 2 371,70        |                     | 12 499 118,12       |
| 1957 |               |        |                 |          |                 | 20 000              | 20 000 9 919 800,90 |

Tab. 4. Zárobky a kontá väzňov v táboroch v oblasti Jáchymova v rokoch 1955-1957

| 1956   | 1959   | 1964-1967 | 70. roky      | 1982-1988 |
|--------|--------|-----------|---------------|-----------|
| 27 000 | 38 000 | 24 000    | 38 000-39 000 | 43 000    |

\*)Nárast počtu uväznených spôsobilo obmedzenie udeľovania podmienených trestov

Tab. 5. Približné počty väznených osôb v Československu v období 1956 až 1988 (podľa Janáka a Kýry 2004)

| Rok | 1957 | 1977 | 1982 | 1986 |
|-----|------|------|------|------|
| Kčs | 519  | 1747 | 2084 | 2150 |

Tab. 6. Priemerné mesačné zárobky odsúdených v Nápravno výchovnom ústave Valdice v rokoch 1957-1986 (podľa Johna 2012).

|               | 1971 | 1975 | 1976 | 1980 | 1981  | 1982  | 1983  | 1984  | 1985  | 1990  |
|---------------|------|------|------|------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Mesačná mzda  | 1251 | 1635 | 1659 | 2023 | 2008  | 2136  | 2112  | 2089  | 2069  |       |
| Hodinová mzda | 7,34 | 8,81 |      |      | 10,90 | 11,47 | 11,57 | 11,41 | 11,25 | 11,01 |

Tab. 7. Priemerné mzdy odsúdených v 70. a 80. rokoch (podľa Kafkovej, 2013; 2016; 2018 a 2019).

| Potraviny         |             |         | Priemyselný tovar |             |             |
|-------------------|-------------|---------|-------------------|-------------|-------------|
| Tovar             | Cena Kčs    |         | Tovar             | Cena Kčs    |             |
|                   | 1. úsek     | 2. úsek |                   | 1. úsek     | 2. úsek     |
| Chlieb, kg        | 2,6         | 2,8     | Ponožky           | 8,80-4,50   | 6,70-14,40  |
| Rožok             | 0,3         | 0,4     | Zubná kefka       |             | 3           |
| Mlieko 2%, l      | 1,9         | 2       | Zubná pasta       |             | 7           |
| Maslo 125 g       | 5,50-5,00   | 5       | Mydlo toaletné    | 3,2         | 6           |
| Cukor, kg         | 14,00-8,00  | 8       | Papier toaletný   | 1,3         | 4,3         |
| Syr 100 g         |             | 2,3     | Strihanie vlasov  | 5           | 6           |
| Džem              |             | 6,4     | Predplatné novín  | 12,7        | 15,00-16,00 |
| Pivo 7°           | 1,4         |         | Zápalky           | 0,2         |             |
| Čaj 100 g         | 26          | 40      | Cigarety Partizán | 1,6         |             |
| Káva 100 g        | 14,00-24,00 | 24      | Cigarety Lipa     | 2           |             |
| Čokoláda 100 g    |             | 13      | Cigarety Start    |             | 8           |
| Tatranky          | 1,6         |         | Cigarety Sparta   |             | 14          |
| Jablka kg         | 6           |         | Žiletka 10 ks     |             | 11,5        |
| Slanina údená kg. | 36          | 40      | Trenírky          | 15,00-22,00 |             |
| Salám Gothaj kg   | 32          |         | Košľa             | 46          |             |
| Makrela údená, kg | 19,00       |         | Plniace pero      |             | 7           |
| Hus, kg           | 40          |         | Poštovné list     | 0,6         | 1,00-2,00   |

Tab. 8. Ceny niektorých tovarov, ktoré boli alebo mohli byť dostupné vo väzenských kantínach v období 1953-1990, do liberalizácie cien v ČSFR. Cenové zmeny sú približne zachytené rozdelením tohto obdobia na úsek od menovej reformy v r. 1953 do polovice 70. rokov a od polovice 70. rokov do konca roku 1990. Vo výbere sú zohľadnené potraviny uvádzané v spomienkach väzňov. Káva nebola v druhej polovici obdobia povolená.

| Kvalifikačná skupina | Kvalifikačný predpoklad             | Odmena ako podiel z minimálnej mzdy |
|----------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|
| I                    | bez kvalifikácie                    | 50                                  |
| II                   | výučný list a stredné vzdelanie     | 70                                  |
| III                  | maturita alebo bakalárske vzdelanie | 95                                  |
| IV                   | vysoká škola, magisterský stupeň    | 120                                 |

Tab. 9. Kvalifikačné skupiny väzňov zaradených do práce v Čechách a na Morave a podiel ich odmeny na aktuálne platnej minimálnej mzde v civilnom sektore.

| Typ pečiatky               | Kusov | %     |
|----------------------------|-------|-------|
| Okrúhle so štátnym znakom  | 33    | 8,397 |
| Okrúhle bez štátneho znaku | 184   | 46,82 |
| Záhlavné                   | 135   | 34,35 |
| Pomocné                    | 36    | 9,16  |
| Prezentačné                | 3     | 0,763 |
| Improvizované              | 2     | 0,509 |
| Spolu                      | 393   | 100   |

Tab. 10. Použitie rôznych druhov pečiatok na označovanie väzenských poukázok

| Názov orgánu                                                  | Charakteristika orgánu a doba jeho pôsobenia                                                                                                                                                                            |
|---------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Sbor vězeňské stráže (podriadený Ministerstvu spravodlivosti) | dekret prezidenta republiky č. 94/1945 Zb., ozbrojená, ale nevojensky organizovaná zložka justičného aparátu                                                                                                            |
| Sbor vězeňské stráže (podriadený Ministerstvu spravodlivosti) | Od 1. 1. 1949, napr. Vězeňský řád S-4 (používaný s účinnosťou až do roku 1952); ide už o vojensky organizovaný zbor                                                                                                     |
| Správa nápravných zařízení Ministerstva národní bezpečnosti   | Zák. č. 67/1952 Sb. od 1. 1. 1953 stanovil, že miestom výkonu väzby a trestu Odňatia slobody sú ústavy MNB                                                                                                              |
| Správa nápravných zařízení Ministerstva vnitra                | Zák. č. 64/1956 Sb. od 1. 1. 1957 stanovil, že miestom výkonu trestu odňatia slobody sú ústavy Ministerstva vnútra;<br>Zák. č. 141/1961 Zb. stanovil, že trest odňatia slobody sa vykonáva v nápravných zariadeniach MV |
| Sbor nápravné výchovy ČSSR (celorepubliková pôsobnosť)        | 1965-1969: väznice (výkon väzby) a NVÚ (výkon trestu odňatia slobody)<br>Zák. č. 173/1968 Zb. previedol nápravne výchovné ústavy, väznicea Správu SNV do rezortu Ministerstva spravodlivosti                            |
| Sbor nápravné výchovy ČSR / Zbor nápravnej výchovy SSR        | Od 1. 1. 1969 do roku 1990:<br>Ústav Sboru nápravné výchovy (SNV ČSR, ZNV SSR)<br>- označenie vo vzťahu k väzneným<br>Útvar (SNV ČSR, ZNV SSR)<br>- označenie vo vzťahu k zamestnancom                                  |
| Sbor nápravné výchovy ČR/ Zbor nápravnej výchovy SR           | Do roku 1992:<br>Ústav Sboru nápravné výchovy ČR<br>Ústav Zboru nápravnej výchovy SR                                                                                                                                    |

Tab. 11. Časová postupnosť jednotlivých etáp vývoja organizačných zmien orgánov zodpovedných za výkon väzby a trestu odňatia slobody v rokoch 1945-1992

| Názov tábora | Krycí názov | Sídlo    | Zriadený                | Zrušený      |
|--------------|-------------|----------|-------------------------|--------------|
| Vykmanov I   | C           | Jáchymov | 1. 3. 1949              |              |
| Mariánska    | B           | Slavkov  | 4. 6. 1949              | 1. 4. 1960   |
| Prokop       | T           | Jáchymov | 2. 7. 1949              | 14. 5. 1955  |
| Eliáš        | N           | Jáchymov | 29. 7. 1949             | koncom 1951  |
| Rovnosť      | P           | Jáchymov | 15. 9. 1949             | 1. 6. 1961   |
| Svornost     | K           | Slavkov  | 4. 12. 1949             | 29. 10. 1954 |
| Ležnice      | O           | Jáchymov | 26. 1. 1950             | 22. 8. 1955  |
| Ústřední     | D           | Jáchymov | 4. 2. 1950              | 12. 12. 1954 |
| Bratrství    | M           | Jáchymov | 21. 2. 1950             | 12. 6. 1954  |
| Eliáš        | N           | Jáchymov | 8. 12. 1950             | 1. 4. 1959   |
| Vykmanov II  | L           | Jáchymov | Do februára 1951        | 26. 5. 1956  |
| Svatopluk    | V           | Slavkov  | Február - apríl 1951    | 14. 5. 1955  |
| Vršek        | E           | Jáchymov | Jún - august 1951       | 30. 3. 1957  |
| Vojna        | U           | Příbram  | pred 21. 7. 1951        | 1. 6. 1961   |
| XII          | X           | Slavkov  | August - september 1951 | 8. 9. 1954   |
| Nikolaj      | A           | Jáchymov | Október - november 1951 | 1. 7. 1958   |
| Bytíz        | Z           | Příbram  | Máj 1953                |              |

Tab. 12. Názvy väzenských táborov v oblastiach ťažby uránovej rudy v okolí Jáchymova a Příbrami a doba ich existencie

| Číslo | Farba                      |
|-------|----------------------------|
| 1     | žltá                       |
| 2     | tmavookrová                |
| 3     | hnedá                      |
| 4     | tehlovočervená až oranžová |
| 5     | modrá                      |
| 6     | fialová                    |
| 7     | hráškovozelená             |

Tab. 13. Farebné mutácie podtlače poukážok Jáchymovských dolů, n. p. Horní Slavkov, č. 1-7

| Nominále | Rozmery v mm |
|----------|--------------|
| 1        | 92 x 48      |
| 2        | 92 x 48      |
| 5        | 92 x 48      |
| 10       | 120 x 60     |
| 20       | 120 x 60     |
| 50       | 120 x 60     |
| 100      | 150 x 77     |
| 200      | 150 x 77     |

Tab. 14. Rozmery poukážok Jáchymovských dolů, n. p. Horní Slavkov

| Nominále | Farba hlavnej tlače | Farba podtlače |
|----------|---------------------|----------------|
| 0,50     | čiernošedá          | ružová         |
| 1        | červená             | žltá           |
| 3,50     | červená             | ružová         |
| 5        | červená             | modrozelená    |
| 10       | hnedá               | okrová         |
| 20       | hnedá               | zelená         |
| 50       | modrá               | ostrožltá      |
| 100      | zelená              | okrová         |

Tab. 15. Farebné kombinácie hlavnej tlače a podtlače anonymných poukážok tvar II

| Nominále v Kčs | Farba podtlače | Rozmery v mm |
|----------------|----------------|--------------|
| 0,50           | oranžová       | 105 x 40     |
| 1              | fialová        | 105 x 40     |
| 5              | žltá           | 105 x 40     |
| 10             | fialová        | 105 x 52     |
| 20             | hnedá          | 105 x 52     |
| 50             | zelená         | 105 x 52     |
| 100            | modrá          | 105 x 52     |
| 500            | tehlová        | 105 x 73     |

Tab. 16. Nominále, farba a rozmery Táborových poukážok Väzenského ústavu Ostrov u Karlových Varov, série A, resp. Ab

| Nominále | Hlavný tlačový obrazec | Podtlač |
|----------|------------------------|---------|
| 0,50     | červená                | ružová  |
| 1        | modrá                  | okrová  |
| 2        | šedoolivová            | šedá    |

Tab. 17. Farebnosť poukážok pracovného útvaru Důl Fierlinger

| Nominále Kčs | Rozmery v mm | Podtlač    | Hlavná tlač       |
|--------------|--------------|------------|-------------------|
| 0,01         | 38 x 90      | šedá       | hnedá             |
| 0,03         | 38 x 90      | šedá       | hnedá             |
| 0,05         | 38 x 90      | žltá       | hnedá             |
| 0,10         | 38 x 90      | modrá      | hnedá             |
| 0,25         | 38 x 90      | ružová     | hnedá             |
| 1            | 38 x 90      | zelená     | hnedá             |
| 3            | 38 x 90      | fialová    | hnedá             |
| 5            | 40 x 70      | modrá      | hnedá             |
| 10           | 40 x 70      | oranžová   | hnedá alebo modrá |
| 25           | 40 x 70      | fialová    | hnedá             |
| 50           | 47 x 93      | žltozelená | ???               |
| 100          | 47 x 93      | zelená     | zelená            |

Tab. 18. Táborové poukážky z rokov 1953-1957, tvar I

| Nominále Kčs | Rozmery v mm | Hlavná tlač | Podtlač   |
|--------------|--------------|-------------|-----------|
| 0,05         | 38 x 90      | hnedá       | žltá      |
| 0,25         | 38 x 90      | čierna      | karmínová |
| 1            | 38 x 90      | čierna      | zelená    |
| 100          | 47 x 93      | zelená      | zelená    |

Tab. 19. Táborové poukážky z rokov 1953-1957, tvar II

| Nominále Kčs | Nominále v podtlačí | Rozmery v mm | Líce        |            | Rub         |                |               |
|--------------|---------------------|--------------|-------------|------------|-------------|----------------|---------------|
|              |                     |              | hlavná tlač | podtlač    | hlavná tlač | Spodná podtlač | horná podtlač |
| 0,25         | 1                   | 38 x 90      | hnedá       | zelená     | hnedá       | zelená         | chýba         |
| 1            | 1                   | 38 x 90      | čierna      | zelená     | čierna      | zelená         | oranžová      |
| 3            | 1                   | 38 x 90      | čierna      | zelená     | čierna      | zelená         | chýba         |
| 5            | 5                   | 40 x 70      | čierna      | modrá      | čierna      | modrá          | fialová       |
| 10           | 10                  | 40 x 70      | čierna      | oranžová   | čierna      | oranžová       | fialová       |
| 100          | 50                  | 43 x 93      | čierna      | žltozelená | čierna      | žltozelená     | žltozelená    |

Tab. 20. Táborové poukážky z rokov 1953-1957, tvar III

| Nominále | Rozmery v mm (tolerancia 1 mm) | Farba       | Jazyk     |
|----------|--------------------------------|-------------|-----------|
| 10 hal.  | 88 x 55                        | šedá        | český     |
| 50 hal   | 88 x 55                        | olivová     | slovenský |
| 1 Kčs    | 98 x 55                        | fialová     | český     |
| 2 Kčs    | 100 x 62                       | oranžová    | slovenský |
| 5 Kčs    | 100 x 62                       | hrášková    | český     |
| 10 Kčs   | 105 x 65                       | hnedá       | slovenský |
| 20 Kčs   | 110 x 69                       | svetlomodrá | český     |
| 50 Kčs   | 118 x 73                       | ružová      | slovenský |
| 100 Kčs  | 126 x 78                       | zelená      | český     |

Tab. 21. Prehľad ústavných poukážok vzoru 1981

| Nominálne | Rozmer   | Farba      | Vodoznak lev a sieť |      |     |     |         |      | Vodoznak pavéza a listy |       |  |      |        |       | Bez vodoznaku |        |      |           |        |        |        |      |        |        |
|-----------|----------|------------|---------------------|------|-----|-----|---------|------|-------------------------|-------|--|------|--------|-------|---------------|--------|------|-----------|--------|--------|--------|------|--------|--------|
|           |          |            | Text                |      |     |     | Písmo   |      | Nápis                   |       |  | Text |        |       | Písmo len     |        | Text | Písmo len |        |        |        |      |        |        |
|           |          |            |                     |      |     |     | pätkové | bez  |                         |       |  |      |        |       | úzké          | široké |      | pätkové   | široké | úzké   | široké | úzké | široké |        |
|           |          |            | ČSLV.               | ČSL. | ČSL | ČS. |         | úzke | široké                  | pätky |  | úžky | široký | ČSLV. | ČSL.          | ČSL    | ČS.  |           | úžké   | široké | ČS.    |      | úžké   | široké |
| 1 hal     | 52 x 34  | oranžová   |                     | a    | b   |     | a       | a    | b                       |       |  |      |        |       |               |        |      |           |        |        |        |      |        |        |
| 3 hal     | 60 x 39  | hnedá      |                     | a    | b   |     | a       | a    | b                       |       |  |      |        |       |               |        |      |           |        |        |        |      |        |        |
| 5 hal     | 66 x 43  | modrá      |                     | a,b  | c   |     | a       | a    | b                       | c     |  |      |        |       |               |        |      |           |        |        |        |      |        |        |
| 10 hal.   | 76 x 46  | šedá       |                     | a,b  | a   | c   | a       | a    | b,c                     |       |  |      |        |       |               |        |      |           |        |        |        |      |        |        |
| 25 hal    | 81 x 50  | tm. zelená |                     | b,c  | a   |     | a,c     | a    | b                       |       |  |      |        |       |               |        |      |           |        |        |        |      |        |        |
| 1 Kčs     | 87 x 54  | fialová    |                     | c    | a,b |     | a,b     | a,b  | b,c                     |       |  |      |        |       | a             |        | a    |           | a      |        | a      |      | a      |        |
| 3 kčs     | 87 x 54  | oranžová   |                     | b    | a,c |     | a       | a    | a                       |       |  | a    | c      |       | a             |        | a    |           | a      |        | a      |      | a      |        |
| 5 Kčs     | 101 x 57 | zelená     |                     | a    | b   |     |         |      | a,b                     |       |  | b    |        |       | a             |        | a    |           | a      |        | a      |      | a      |        |
| 10 Kčs    | 105 x 65 | hnedá      |                     | a    | b   |     |         |      |                         |       |  | b    |        |       |               |        | a    |           | a      |        | a      |      | a      |        |
| 25 Kčs    | 110 x 69 | modrá      |                     | a    |     |     |         |      |                         | a     |  |      |        |       |               |        | a    |           | a      |        | a      |      | a      |        |
| 50 Kčs    | 118 x 73 | šedá       | ?                   | ?    | a   |     |         |      |                         |       |  |      |        |       |               |        | b    |           | b      |        | a      |      | a      |        |
| 100 Kčs   | 126 x 78 | hrášková   |                     |      |     |     |         |      |                         |       |  |      | a      |       |               | b      |      |           | a      |        | a      |      | a      |        |

Tab. 22. Prehľad nominále a kombinácií variantov táborových poukážok vzoru 1958 (varianty označenia menovej jednotky - celým slovom ČESKOSLOVENSKÝCH [skrátene ako ČSLV] alebo skratkami ČSL. s bodkou alebo bez nej, na najnovších poukážkach za skratkou ČS. je vždy bodka)

## Prehľad prameňov a literatúry

- Lubomír BAJCURA, *Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945-1969*, in: *České vězeňství*, 2-3/1999, Praha 1999.
- P. BALATON – K. LEÁNFALUSI, – I. TAKÁCS, *Börtönpénzek, büntetőintézetek szükségpénzek Magyarországon. Bedő Papírrégiség kiadványai*, Budapest 2001.
- Karel BARTOŠEK, *Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*, Praha-Litomyšl 2001.
- František BÁRTÍK, *Tábor Vojna ve světle vzpomínek bývalých vězňů*, Praha 2008.
- Marcel BELAUAR, *Ze vzpomínek politického vězně padesátých let. „Nikdo o tom nemluvil“*, in: *Historická penologie*, 5/2004, Praha 2004.
- Stanislaw BULKIEWICZ, *Pieniądz Getta Łódzkiego 1940-1944*, Piła 1993.
- Tomáš BURSÍK, *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali: Trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949–1961*, Praha 2009.
- Marek CAJTHAML, *Nouzové a účelové pomocné oběžné prostředky vydané na území okresu Chomutov*, in: *Památky, příroda, život*, č. 1/1997, Chomutov 1997.
- Lance K. CAMPBELL, *Prisoner-of-War and Concentration Camp Money of the Twentieth Century*, Clinton 1992.
- Jakub DRÁPAL, *Vězni dnes vydělávají o polovinu méně než dřív*, in: *České vězeňství*, č. 4/2014, Praha 2014.
- Erik EYBL, *Von der Eule zum Euro. Nicht nur eine oesterreichische Geldgeschichte*, Klagenfurt – Ljubljana – Wien 2005.
- J. HÁLA – Z. KACKOVÁ, *Anketa k problematice zaměstnávání odsouzených*, in: *České vězeňství*, č. 3/2003, Praha 2003.
- Soňa HALUZOVÁ, *Nakupování za mřížemi*, in: *České vězeňství*, č. 4/2008, Praha 2008.
- Ivo HARTMAN, *Vzpouza vězňů v NVÚ Minkovice v roce 1968 v zrcadle materiálních škod způsobených vězni*, in: *Historická penologie*, č. 2/2018, Praha 2018.
- Frank HIEKEL, *„Gefängnisgeld“ in der Tschechoslowakei. Teil 1*, in: *Münzen und Papiergeld*, 4/2002, Regenstau, 2002.
- Ondřej HLADÍK, *Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře – Itálie*, in: *Historická penologie*, č. 1/2008, Praha 2018.
- O. HLADÍK, *Proměny razítka věznice Valdice od 19. století do roku 1989*. In: *Historická penologie*, 2/2008, Praha, 2008.
- Jan HLOUŠEK, *Peníze – nepeníze*, in: *Jáchymov-Joachimsthal, Jáchymov 2011*.
- Faisal HUSSEINI, *Kázeňské trestání odsouzených*, in: *Časopis pro právní vědu a praxi*, č. 2/2010, Brno 2010.
- Dušan JANÁK – Aleš KÝR, *Nástin vývoje československého vězeňství v letech 1948-1989*, in: *Historická penologie*, č. 5/2004, Praha 2005.
- A. JANIGA, *Zamestnávanie odsúdených v Ružomberku*, in: *Slovenské väzenstvo*, č. 2/2019, Bratislava 2019.
- J. JAŠÍKOVÁ - J. TEPLÁNOVÁ, *Vplyv zamestnávania na resocializáciu odsúdených žien*, in: *Slovenské väzenstvo*, č. 2/2019, Bratislava 2019.
- Roman JOHN, *Valdice v časech normalizace 1969-1989*, in: *Historická penologie*, č. 1/2012, Praha 2012.

- Alena KAFKOVÁ, *Tradiční vězeňská práce - lepení „pytlíků“*, in: *Historická penologie*, č. 2/2004, Praha 2004.
- A. KAFKOVÁ, *Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR 1970-1975*, in: *Historická penologie*, č. 1/2013, Praha 2013.
- A. KAFKOVÁ, *Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR 1976-1980*, in: *Historická penologie*, č. 1/2016, Praha 2016.
- A. KAFKOVÁ, *Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR 1981-1985*, in: *Historická penologie*, č. 1/2018, Praha 2018.
- A. KAFKOVÁ, *Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR 1986-1990*, in: *Historická penologie*, č. 1/2019, Praha 2019.
- Ján KOŠÚT, *Cez červený očístec*, Bratislava 1995.
- Markéta KUBÍKOVÁ, *Podmínky těžby uranu v Jáchymově 1950-1989*, Bakalářská práce, Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra filozofie, Studijní program Humanitní studia, Studijní obor Humanistika, Plzeň 2012.
- Antonín KUNC, *Odměňování odsouzených v SSSR*, in: *Bulletin SNV ČSR*, č. 9/1977, Praha 1977.
- J. KURUS, *Zamestnávanie obvinených a odsúdených v ústave Ilava*, in: *Zvesti Zboru väzenskej a justičnej stráže*, č. 1/2017, Bratislava 2017.
- A. KÝR – A. KAFKOVÁ, *Pankrácká věznice v období historických změn (1889- 1993)*, in: *Historická penologie*, č. 3/2009, Praha, 2009.
- A. KÝR – A. KAFKOVÁ, *Poslání historické expozice nejen ve Věznici Plzeň*, in: *Historická penologie*, č. 1/2012, Praha 2012.
- J. MÁLEK, *Porušování lidských práv v jáchymovských táborech*, in: *České vězeňství*, č. 1/1999, Praha 1999.
- A. I. MALYŠEV – V. I. TARANKOV – I. J. SMIRENNYJ, *Bumažnyje deneznyje znaki Rossii i SSSR*, in: *Finansy i statistika*, Moskva 1991.
- Dana MUSILOVÁ, *Měnová reforma 1953 a její sociální důsledky*, in: *Studie a dokumenty. Dokumenty o perzekuci a odporu*, svazek 8. Ústav soudobých dějin AC ČR, strojopis, Praha 1994.
- Josef NEJEDLÝ, *Svědectví archivu – vězenství v zrcadle razítek*, in: *České vězeňství*, č. 5-6/1996, Praha 1996.
- J. NEJEDLÝ, *Poukázková platidla v českém a slovenském vězeňství v letech 1967-1996*, in: *České vězeňství*, č. 1/1998, Praha 1998.
- J. NEJEDLÝ, *Vězeňské peněžní poukázky NDR – SRN 1977-1990*, in: *Sběratelské zprávy. ČNS, pobočka Hradec Králové*, č. 89-90/1999, Hradec Králové 1999.
- J. NEJEDLÝ, *Poukázková platidla v českém a slovenském vězeňství v letech 1967-1996*, in: *České vězeňství*, 1/1999, Praha, 1999.
- J. NEJEDLÝ, *Razítka na vězeňských platidlech*. In: *Příloha Sběratelských zpráv ČNS, pobočka Hradec Králové*, 96/2000, Hradec Králové, 2000.
- J. NEJEDLÝ, *Současná vězeňská platidla ve věznici v Brandenburg an der Havel (Braniborsko, SRN)*, in: *Numizmatika*, č. 17/2000, Bratislava 2000.
- J. NEJEDLÝ, *Vězeňské peníze německé současnosti*, in: *České vězeňství*, č. 2/2000, Praha 2000.
- J. NEJEDLÝ, *Poukázky na výstroj v českém a slovenském vězeňství v letech 1967-1996*, in: *Numizmatika*, č. 17/2000, Bratislava 2000.

- J. NEJEDLÝ, *Neznáme kapitoly z väzenskej ekonomiky*, in: Zvesti Zboru väzenskej a justičnej stráže, č. 4/2007, Bratislava 2007.
- J. NEJEDLÝ, *Měnová reforma 1953 ve věznicích*, in: Příloha Sběratelských zpráv SNS, pobočky Hradec Králové, č. 123/2008, Hradec Králové 2008.
- Josef Petr ONDOK, *Muklovský Vatikán*, Brno 2005.
- Jiří PADEVĚT, *Průvodce. Komunistické lágry. Tábory nucené práce, nápravně pracovní tábory, pracovní útvary vězňů a internační místa duchovních 1948-1962*, Praha 2019.
- Lukáš PALEČEK, *Memorandum Františka Kočího o československém vězeňství*, in: Historická penologie, č. 1/2013, Praha 2013.
- A. PALKOŠKOVÁ-WIESBERGOVÁ, *Nebyl to jen sen*, Praha 1991.
- E. PAWLOWSKI, *Chozrasčotní“ peníze v příbramských dolech*, in: Notafilie, 36/1997, Praha 1997.
- Ludmila PETRÁŠOVÁ, *Vězeňské tábory v jáchymovských uranových dolech 1949-1961*, in: Sborník archivních prací, č. 46/1994, Praha 1994.
- T. PIETRZYŃSKI, *Katalog i analiza wiedzy o monecie Getta Łodzkiego*, Polskie towarzystwo archeologiczne i numizmatyczne, oddział w Katowicach. Koło w Tychach, Katowice – Tychy 1988.
- P. F. RJABČENKO, *Polnyj katalog bumažnych deneznych znakov i bon Rossii, SSSR i stran SNG (1769-1994 g.)*, Kiev 1995.
- J. SIVOŠ, *Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústred'ovanie táborů a táborů nútenej práce na Slovensku v rokoch 1945-1953*, Bratislava 2011.
- J. STRZAŁKOWSKI, *Pinhas Shaar – projektant monet Getta w Łodzi*, in: Biuletyn numizmatyczny, č. 5-8/1986.
- Jiří SVĚTLÍK, *Paměti starého kriminálního*, Plzeň, 2015.
- Helena ŠTAUFČÍKOVÁ, *Brněnský Cejl. Historie pozapomenuté věznice, kde své odpůrce věznili Habsburkové, nacisté i komunisté*, in: Paměť a dějiny, č. 3/2008, Praha 2008.
- Jaroslav ŠŮLA, *Platidla československých věznic 1948-1992*, in: Příloha k 74. číslu Sběratelských zpráv ČNS, pobočka Hradec Králové, Hradec Králové 1994.
- J. ŠŮLA, *Ještě jednou o československých vězeňských a táborových platidlech*, in: Sběratelské správy, č. 88/1999, Hradec Králové 1999.
- Zbyšek ŠUSTEK, *Quittungen der Bank der jüdischen Selbstverwaltung im Getto Theresienstadt*, in: Slovenská numizmatika, č. 13/1993, Nitra 1993.
- Z. ŠUSTEK, *Darexové a tuzexové ako súdežné meny v Československu*, in: Slovenská numizmatika, č. 16/1998, Nitra 1998.
- Z. ŠUSTEK, *„Prémiové poukázky“ v nacistických koncentračných táboroch*, in: Zberateľ, č. 12/2000, Bratislava 2000.
- Z. ŠUSTEK, *Pieniądz w Więzieniach czechosłowackich w latach 1949-1990*, leták k dočasnej výstavke, OBHA Muzeum wojska, Okręgowy inspektorat Służby więziennej w Białymstoku, Fundacja na rzecz pomocy penitencyatnej Szansa, Białystok 2007.
- Z. ŠUSTEK, *Menová reforma v Československu v roku 1953 a jej hospodársko-politické pozadie*, in: Pamäť národa, č. 1/2014, Bratislava 2014.
- Z. ŠUSTEK, *Kwity banku samorządu żydowskiego w getcie terezinskim w latach 1943-1945*, in: Filipow K., (Ed.): Forum numizmatyczne, Pieniądz i mennice. Studia i materiały, Białystok 2016.
- Rudolf TIBENSKÝ, *Jáchymovské peklo*, Bratislava 1991.

Jan UHLÍK, *Skoro stoletý zákon a nápravné instituce 2. poloviny 19. Století*, in: České vězeňství, č. 1/1999, Praha 1999.

J. UHLÍK, *Zrod československého vězeňství*, in: České vězeňství, č. 3/2002, Praha 2002.

J. UHLÍK, *Rozpis vězenských potravinových dávek v období mezi světovými válkami*, in: Historická penologie, č. 5/2004, Praha 2004.

Eduard VACEK, *Stručný nástin vývoje vězeňství od roku 1989 do roku 1995*, in: České vězeňství, č. 1/1996, Praha 1996.

E. VACEK, *Zaměstnávání vězňů a další problémy vězeňství na Slovensku. Rozhovor s ředitelem Nápravně východného ústavu v Banské Bystrici – Králové, pplk. Mgr. Štefanem Kameschem*, in: České vězeňství, č. 3-4/2000, Praha 2000.

M. ZELINKA – R. RUS – S. RENNER, *Několik otázek sběratelů táborových ústavních poukázek*, Sběratelské zprávy ČNS, pobočka Hradec Králové, č. 84/1998, Hradec Králové 1998.

*Současný stav zaměstnávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody v České republice*, in: České vězeňství, č. 2/1996, Praha 1996.

*Kriegsgefangenenswesen*, Druckerei des k. u. k. Kriegsministeriums, Wien 1917.

*Vězeňské předpisy, část III.*, Ministerstvo spravedlnosti v Praze 1931.

Zákon č. 119/1873 ř. z. o zavedení řádu v trestních procesech.

Zákon č. 121/1852 ř. z. o zločinech, přečinech a přestupcích pro císařství rakouské.

*Přehled vězeňských zařízení existujících na území Československa v letech 1948-1989* [online], [www.vscr.cz/veznice-hermanice/informacni-servis/nejcastejsi\\_dotazy/penize-pro-odsouzeneho](http://www.vscr.cz/veznice-hermanice/informacni-servis/nejcastejsi_dotazy/penize-pro-odsouzeneho)

CAPTIVUM, *Ako vo väzení?* [online] [https://captivum.blog.pravda.sk/2020/04/05/ako-vo-vazeni/?utm\\_source=pravda&utm\\_medium=hp-box&utm\\_campaign=shp\\_rightbox](https://captivum.blog.pravda.sk/2020/04/05/ako-vo-vazeni/?utm_source=pravda&utm_medium=hp-box&utm_campaign=shp_rightbox)

T. VLČEK, *Přehled vězeňských zařízení existujících na území Československa v letech 1948-1989*, [online], [www.totalita.cz/seznamy/seznamy\\_09\\_01.php](http://www.totalita.cz/seznamy/seznamy_09_01.php).

Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže SR, Leopoldov:

- Rozkazy, směrnice, řády 1950-1985.

GŘ VS ČR, odbor správní:

- Rozkaz ředitele Správy SNV.

Soukromý archiv J. Nejedlého:

- Pokyny, rozkazy, korepondence 1952-1981.

Archiv autora:

- Domácí řády, rozkazy, směrnice 1983-1986.

**Dosud vyšla čísla časopisu jsou k dispozici na internetových stránkách:**

<https://www.vscr.cz/informacni-servis/ke-stazeni/historicka-penologie/>



*Pečetidlo NVÚ Boreč z 60. let 20. st. (foto: archiv autora)*